

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet - Odsjek za pedagogiju

Lidija Petrović

**PRAVO IZBJEGLICA NA OBRAZOVANJE I
NJEGOVO PROVOĐENJE U PRAKSI**

Studija slučaja

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: dr. sc. Vedrana Spajić-Vrkaš, red. prof.

Zagreb, 2016.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	2
1. UVOD – GORUĆI PROBLEMI ČOVJEČANSTVA	8
1.1. Globalizacija i njezini učinci	11
1.2. Oružani sukobi danas.....	13
1.3. Zaštita djece u oružanim sukobima	15
1.4. Izazovi suvremene izbjegličke krize.....	18
2. IZBJEGLICE	21
2.1. Određenje ključnih pojmova	23
2.2. Međunarodna zaštita izbjeglica	29
2.3. Integracija izbjeglica u društvo.....	44
3. OBRAZOVANJE IZBJEGLICA	50
3.1. Pravo na obrazovanje i izbjeglice	51
3.2. Studija slučaja – zaštita prava izbjeglica na obrazovanje u hrvatskoj praksi	58
3.3. Preporuke za unaprjeđenje prava izbjeglica na obrazovanje.....	66
4. PREVENCIJA – IZGRADNJA KULTURE MIRA	74
4.1. Globalno obrazovanje.....	74
4.2. Interkulturalno obrazovanje.....	79
4.3. Obrazovanje za mir.....	82
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	89
LITERATURA.....	92

SAŽETAK

Svakim danom svjedoci smo vijesti o prisilnom raseljavanju ljudi iz ratom zahvaćenih zemalja. Izbjeglice su ljudi prisiljeni na bijeg zbog oružanih sukoba u svojoj domovini ili progonjeni iz svoje zemlje zbog vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkim stavovima, stoga zahtijevaju posebnu zaštitu međunarodne zajednice. Stotine tisuća djece danas živi u izbjegličkim kampovima ili azilima dok su njihova sigurnost i nesmetan psihosocijalni razvoj narušeni, a obrazovanje nasilno prekinuto. Za zdrav i nesmetan kognitivni i emocionalni razvoj djece i mladih potrebna je integracija u sigurno okruženje i mnogobrojne prilike za učenje. Obrazovanje nedvojbeno pruža mogućnost obnove života djece izbjeglica kroz socijalnu interakciju i stjecanje znanja i iskustva za njihov budući život. Obrazovanje predstavlja jedno od temeljnih ljudskih prava i preduvjet je za ostvarenje mnogih drugih prava. Kao takvo definirano je u gotovo svim relevantnim međunarodnim i domaćim dokumentima. Ostvarivanje prava na obrazovanje preduvjet je unapređenja kvalitete života djece izbjeglica. U ovome se radu izlaže studija slučaja o provođenju prava na obrazovanje izbjeglica u hrvatskoj praksi. Provođenje prava na obrazovanje izbjeglica analizira se prema pristupu Katarine Tomaševski (2001) u kojemu se navode četiri dimenzije toga prava: raspoloživost, dostupnost, prihvatljivost i prilagodljivost. Cilj ovoga rada je prikazati razvoj međunarodnopravne zaštite izbjeglica, analizirati aktualno stanje obrazovanja izbjeglica u svijetu i ukazati na nedostatke provođenja prava na obrazovanje izbjeglica u praksi. U zaključku se pozornost usmjerava na potrebu izgradnje kulture mira temeljne na povezivanju globalnog, interkulturalnog, građanskog i mirovnog obrazovanja.

Ključne riječi: oružani sukob, izbjeglice, integracija, pravo na obrazovanje, kultura mira

SUMMARY

Every day we are witnessing news about forced displacement of people affected by war in their home countries. Refugees are people forced to flee because of the armed conflict in their home country or exiled from their home country because of their religion, race, nationality, certain political views or belonging to a particular social group. Therefore, they require special protection of the international community. Hundreds of thousands of children are currently living in refugee camps, shelters or asylums while their normal psychosocial development is disrupted, and their education violently interrupted. For healthy and undisrupted cognitive and emotional development of refugee children, integration in a safe environment and numerous opportunities for learning are required. Education undoubtedly provides the opportunity to renew their lives through social interaction and gain necessary knowledge and experience for their future life. Education is a fundamental human right and a precondition for realization and enjoying many other rights. As such it is defined in almost all relevant international and national documents. Therefore, the right to education is a postulate for improving refugee children's quality of life. This paper presents a case study on the implementation of the right to education of refugees in Croatian practice. The implementation of the right to education of refugees is analyzed based on the theoretical framework of Katarina Tomaševski (2001) which points out four dimensions of this right: availability, accessibility, acceptability and adaptability. The aim of this study is to review the development of international legal protection of refugees; to analyze the current state of education of refugees in the world and to point out the lack of implementation of the right to education of refugees in practice. As a conclusion and recommendations for the future, this paper emphasizes the need of building a culture of peace based on the connection between the global, intercultural, civic education and education for peace.

Keywords: armed conflict, refugees, integration, right to education, culture of peace

RESUMO

Todos os dias estamos assistindo as notícias sobre o deslocamento forçado de pessoas afetadas pela guerra em seus países de origem. Refugiados são pessoas forçadas a deixar seus países devido à ocorrência de conflitos armados neles, ou ainda, pessoas exiladas por causa de sua religião, etnia, nacionalidade, visão política ou pertencimento a um certo grupo social, necessitando portanto de ajuda e uma proteção especial da comunidade internacional. Milhões de crianças estão atualmente vivendo em campos de refugiados, abrigos ou asilos, enquanto seu desenvolvimento psico-social e sua formação educacional são violentamente interrompidos. Crianças refugiadas precisam de inúmeras oportunidades de aprendizagem e integração em um ambiente seguro para um desenvolvimento saudável. A educação oferece indubitavelmente a oportunidade para que renovem suas vidas através da interação social e adquirindo conhecimentos necessários e experiências para sua vida futura. Trata-se de um direito humano fundamental e uma condição necessária para a obtenção de muitos outros direitos, como é definido em praticamente todos os documentos nacionais e internacionais de grande importância. Sendo assim, o direito à educação é um postulado para melhorar a qualidade de vida de crianças refugiadas. Este trabalho apresenta um estudo de caso sobre a aplicação do direito à educação de refugiados na prática croata. A implementação do direito à educação para refugiados é analisada com base no referencial teórico da Katarina Tomaševski (2001), que aponta quatro dimensões deste direito: disponibilidade, acessibilidade, aceitabilidade e adaptabilidade. O objetivo deste estudo é avaliar o desenvolvimento da proteção jurídica internacional dos refugiados; analisando o estado atual da educação dos refugiados no mundo e apontando as falhas na prática diária. Como uma conclusão e as recomendações para o futuro, o presente trabalho enfatiza a necessidade de construção de uma cultura de paz com base na educação intercultural, cívica, global e pela paz.

Palavras-chave: conflito armado, refugiados, integração, direito à educação, cultura de paz

Home

no one leaves home unless
home is the mouth of a shark
you only run for the border
when you see the whole city running as well

your neighbors running faster than you
breath bloody in their throats
the boy you went to school with
who kissed you dizzy behind the old tin factory
is holding a gun bigger than his body
you only leave home
when home won't let you stay.

no one leaves home unless home chases you
fire under feet
hot blood in your belly
it's not something you ever thought of doing
until the blade burnt threats into your neck
and even then you carried the anthem under
your breath
only tearing up your passport in an airport toilets
sobbing as each mouthful of paper
made it clear that you wouldn't be going back.

you have to understand,
that no one puts their children in a boat
unless the water is safer than the land
no one burns their palms under trains
beneath carriages
no one spends days and nights in the stomach of a truck
feeding on newspaper unless the miles travelled
means something more than journey.

no one crawls under fences
no one wants to be beaten nor pitied
no one chooses refugee camps
or strip searches where your
body is left aching
or prison, because prison is safer
than a city of fire
and one prison guard in the night
is better than a truckload
of men who look like your father
no one could take it
no one could stomach it
no one skin would be tough enough

go home blacks
refugees
dirty immigrants
asylum seekers
sucking our country dry
niggers with their hands out
they smell strange
savage
messed up their country and now they want
to mess ours up
how do the words
the dirty looks
roll off your backs
maybe because the blow is softer
than a limb torn off

or the words are more tender
than fourteen men between your legs
or the insults are easier to swallow
than rubble

than bone
than your child body in pieces.
i want to go home,
but home is the mouth of a shark
home is the barrel of the gun
and no one would leave home
unless home chased you to the shore

unless home told you
to quicken your legs
leave your clothes behind
crawl through the desert
wade through the oceans
drown
save
be hunger
beg
forget pride
your survival is more important

no one leaves home until home is a sweaty voice in
your ear
saying leave,
run away from me now
i don't know what i've become
but i know that anywhere
is safer than here.

Warsan Shire¹

¹[War-šan Širej], rođena je 1988. g. u somalijskoj obitelji u Keniji koja godina dana nakon rođenja emigrira s obitelji u Ujedinjeno Kraljevstvo. Diplomirala je kreativno pisanje i trenutno dovršava prvu zbirku pjesama. 2011. godine objavila je “pjesnički pamflet” Teaching My Mother How To Give Birth (“Učim mamu kako da rodi”). Pjesme su joj prevedene na nekoliko jezika i izlazile su u časopisima/ zbirkama Poetry Review i The Salt Book of Younger Poets. Živi u Londonu. (Ne/Pripadanje: Priče o nama, CMS, 2015)

1. UVOD – GORUĆI PROBLEMI ČOVJEČANSTVA

Futuristička priča Aleksandra Kabakova “Rusi ne dolaze” započinje citatom iz izmišljene knjige “Katastrofa u Rusiji i propast Europe”, u izdanju Povijesnih istraživanja, objavljenom u Tokiju 2091. godine.

“Kada je Europski parlament odlučio potpuno zatvoriti svoje istočne granice, katastrofa je postala neizbježna. Nemiri i epidemije koji su se pojavili u graničnim logorima sovjetskih emigranata, signalizirali su početak kraja” (Kabakov, 1990).

Kabakov priča apokaliptičnu priču o uvjetima koji su nastali u graničnim izbjegličkim logorima i nastavlja: “Svi koji nemaju češku, mađarsku ili neku drugu vizu, plaćaju 1500 rubalja po osobi za otkup formulara. Pred tjedan dana za to se plaćalo samo 500 rubalja po osobi. Sjednica komisije za izlazak održava se u srijedu u 17.00 u šatoru logorskog savjeta. Dnevni red: 1. Odobrenje liste čekanja za Francusku (11 viza) i Skandinaviju (Švedska 3, Danska 3, Norveška 7); 2. Rasprava o slučaju Schustermann zbog falsificiranja izraelske vize u njemačku; 3. Generalni plan za izručenje osoba židovske nacionalnosti pod Volksdeuschere (uz izraelsku pomoć)... Oko špedicijskog vagona “International Food Actions” skupila se gomila ljudi. Blizu vagona stajala je ćelava plavooka hobotnica helikoptera Ujedinjenih Naroda, a oko nje patrola: tri Belgijanca grubih lica (Kabakov, 1990).”

Opći kaos nastaje kada pogranični uvjeti postaju nepodnošljivi. Većina počinje bježati glavom bez obzira prema Zapadu. Graničari Europske zajednice, nesposobni da riješe problem, postaju korumpirani. Ilegalni prelazak novoga limesa postaje životna i socijalna avantura. U Rusiji stoga nastaju legije “dobrovoljačkih ruskih graničara”.

Kabakovljeva bi priča bila vrlo komična kada bi se doista mogla čitati kao znanstveno fantastična priča. Stvarnost nam, međutim, ne dopušta da se potpuno uživimo u autorovu tragikomičnu viziju budućnosti Rusije i njegov umjetnički postupak kojim stvarnost prebacuje u budućnost, jer je jasno da je riječ o sadašnjosti i stvarnosti za jedne, ili pak o bliskoj budućnosti za druge narode. Tragičnost priče “Rusi ne dolaze” nije, dakle, tragedija neke daleke budućnosti. Kabakovljeva se vizija povijesti već odvija. I to ne samo u Rusiji.

Problem izbjeglica sastavni je dio jednog od najvećih društvenih problema sadašnjice - migracija stanovništva zbog rata i/ili ekonomske nejednakosti i stvaranja velikih grupacija imigranata, emigranata, azilanata, izbjeglica i prognanika. Već i samo leksičko bogatstvo

govori o težini tog društvenog problema. Prošle je godine Visoki povjerenik za izbjeglice Ujedinjenih Naroda ukazivao na postojanje oko 19 milijuna izbjeglica iz 109 zemalja svijeta. Za dva i pol milijuna palestinskih izbjeglica u raznim dijelovima svijeta postoji čak posebna agencija Ujedinjenih naroda UNRWA. Čak i kada bi bila *non-fiction*, Kabakovljeva priča “Rusi ne dolaze” prikazivala bi, dakle, samo regionalni dio globalnog problema, općeg društvenog kretanja koji nijedna država, zajednica država ili svjetska organizacija nije u stanju ni kontrolirati niti riješiti.

Svojedobno su njemački graničari kod izbjeglica sa Šri Lanke pronašli upute za izbjegavanje pograničnih patrola i karte područja za bijeg preko granice ondašnje Istočne Njemačke. Sjetimo se također velikog bijega Istočnih Nijemaca u Zapadnu preko Mađarske. Kubanci također masovno bježe na malim drvenim brodicama nadajući se da će preko bermudskog trokuta sretno stići na Floridu. Među njima je čak i kći kubanskog predsjednika Fidela Castra. Amerikanci bodljikavom žicom pojačavaju granične crte prema Meksiku, a temeljni problem novoosnovanog saveza NAFTA, u vrijeme kada sve države svojevóljno žele pristupiti savezu za slobodnu trgovinu, jest kako spriječiti kretanje osoba. U novinama svih istočnoeuropskih zemalja pojavljuju se istovremeno oglasi kojima se reklamiraju agencije koje uz određenu naplatu ili proviziju obećavaju radnu dozvolu u zapadnoeuropskim zemljama (...).

Kabakovljeva je priča fantastični horor i politički apsurd, ili obrnuto, fantastični apsurd i politički horor. Priča je dvostruko apsurdna. Prvo zato jer je svima jasno da ostajanje na vlastitome prostoru znači smrt, ili pak zato jer opisuje stanje jedne populacije koja očajnički želi promijeniti mjesto, s pravom vjerujući da promjena mjesta podrazumijeva promjenu uvjeta života. Ona je parabola za pravu, globalnu katastrofu na pomolu. A odsutnost moralnoga kompasa ili volje za sprečavanje rata ili humanitarne izbjegličke katastrofe, u tom je slučaju samo duhovna emanacija bezizlazne situacije s Kabakovljevim izbjeglicama.

S druge strane, nikad ranije u ljudskoj povijesti čovjek kao pojedinac nije imao toliko prava koliko mu međunarodno pravo, kao i pravni poreci država jamče danas u sve razvijenijem sustavu zaštite ljudskih prava i sloboda. Svako ljudsko biće u naše vrijeme, već samim rođenjem postaje nositeljem brojnih prava slojevito svrstanih u tzv. “generacije”, i prema njihovu nastanku i prema njihovoj važnosti. Tako, najznačajnija, prava prve generacije (poput prava na život, slobode od ropstva, mučenja i dr.) postala su u naše doba već predmetom zaštite međunarodnopravnih normi koje države moraju poštivati neovisno od nekog svog posebnog pristanka, zapravo samom činjenicom što žele biti dijelom suvremene međunarodne zajednice

(Lapaš, 2008). Tako je čovjek – pojedinac, po prvi puta zakucio izravno i na vrata subjektiviteta u međunarodnom pravu, stoljećima predviđenog samo za države.

Pa ipak, istodobno u tom istom svijetu postoje osobe čiji stvarni položaj, uslijed političkih okolnosti nastalih uglavnom posve izvan njihova utjecaja, nalikuje onome iz vremena kada je i sama ideja ljudskih prava još pripadala dalekoj budućnosti. Među njima su nesumnjivo i izbjeglice - njih danas preko 23 milijuna diljem svijeta. Teško je i zamisliti čovjeka u gorem položaju od onoga koji gubi sve osim vlastitog života, kojega želi spasiti tražeći utočište u stranu zemlju i pod okriljem međunarodne zajednice (Bakalović i Fazliu, 2015).

Pritjecanje sirijskih izbjeglica ponovno je potaknulo raspravu o "uključenosti" u odnosu na sposobnost društva i njegovu spremnost da suosjeća s ljudima s kojima zajedno živi na istoj zemaljskoj kugli. Europa je reagirala manje nego impresivno. Slika sirijskog dječaka crvene majice koji se utopio i čije je beživotno tijelo voda izbacila na obali Turske, natjerala je svijet da prepozna u kakvim se nevoljama u stvarnosti nalaze izbjeglice – ponajprije roditelji koji su spremni suočiti se s nezamislivim opasnostima u nadi da će pronaći bolji život za svoju djecu.

Stoga ćemo u poglavljima koja slijede vidjeti s kojim se to gorućim problemima čovječanstvo danas nastoji nositi (među kojima su i izazovi suvremene izbjegličke krize), te tko su izbjeglice i što je do sada učinjeno na polju međunarodne zaštite izbjeglica osvrćući se na relevantne dokumente, te međunarodne i nevladine organizacije. Analizirat ćemo aktualno stanje u obrazovanju izbjeglica i zaštitu prava izbjeglica na obrazovanje u svijetu, te ukazati na nedostatke provođenja prava na obrazovanje izbjeglica u hrvatskoj praksi. Kao zaključak i preporuka za budućnost ističe se potreba izgradnje kulture mira temeljne na povezivanju globalnog, interkulturalnog, građanskog obrazovanja i obrazovanja za mir.

1.1.GLOBALIZACIJA I NJEZINI UČINCI

*"It has been said that arguing against globalization
is like arguing against the laws of gravity."*

(Kofi Annan)

Globalizacija oblikuje našu sadašnjicu kao malo koji suvremeni proces. Sintagma o svijetu kao "velikom selu" ili "jednom društvu u fizičkom smislu" (Robertson, 1992) već se nekoliko desetljeća rabi kao metafora gospodarsko-tržišnih i novčarsko-transakcijskih promjena kojima se nadilaze dosadašnje granice država i regija i stvara jedinstveno svjetsko tržište (Spajić-Vrkaš, 1999a). Kao posljedica isprepletenosti poveznica između zemalja, svijet u kojem živimo evoluirao je u veliki, globalizirani sustav. Zbivanja iz novije povijesti nam pokazuju da događaji koji se odvijaju tisućama kilometara od nas mogu utjecati na naše živote ovdje u Hrvatskoj, kao i živote ostalih na ovome planetu. Svjetski gospodarski, geopolitički i društveni odnosi, kao i suvremeni način komunikacije te moderne tehnologije, mediji i transport omogućuju brz protok informacija (CMS, 2012).

Globalizacija je složen i ambivalentan proces koji može imati pozitivne i negativne posljedice: u pozitivne posljedice globalizacije ubrajamo širenje ljudskih vidika, pristup znanju i proizvodima znanosti i tehnologije, multikulturalizam i interkulturalne poglede, otvaranje brojnijih prilika, osobni i društveni razvoj, mogućnosti razmjene ideja te kolektivno djelovanje usmjereno ka rješavanju zajedničkih problema. Negativne posljedice odražavaju se ponajviše na društvenoj, gospodarskoj i ekološkoj razini. S jedne strane, naročito u slučaju razvijenih zemalja svijeta, imamo brojne negativne posljedice po okoliš, kao što su efekt staklenika, klimatske promjene, zagađenost i iscrpljivanje prirodnih resursa. Mnogi suvremeni autori smatraju da su glavni uzroci negativnih učinaka globalizacije nekontrolirano djelovanje transnacionalnih kompanija i političke odluke usmjerene uglavnom na unilateralni razvoj koji vodi tržišnoj dominaciji, jačanju potrošnje i konkurencije te slabljenju socijalne države. S druge strane, zemlje u razvoju se suočavaju sa rastućim siromaštvom, sve većim jazom između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju te između povlaštenih i isključenih skupina stanovništva, niskim životnim standardom, bolestima, prisilnim migracijama i sustavnim kršenjima ljudskih prava, iskorištavanjem slabijih društvenih skupina, rasizmom i ksenofobijom, sukobima, nesigurnošću i jačanjem individualizma.

Potreba da se svijet zajedničkim snagama izvede iz “planetarnog kaosa” jedan je od najpostojanijih argumenata kojima se opravdava globalno širenje ideja građanskog društva i demokracije (Spajić-Vrkaš, 1999a). Taj je duh danas prisutan u svim normativnim dokumentima, preporukama i zaključcima međunarodnih i regionalnih institucija (Spajić-Vrkaš, 1999a). Širenjem ideja demokracije i građanstva dovelo je i do značajnih promjena u određivanju ključnih pojmova. Još prije nekoliko desetljeća pitanje demokracije odnosilo se gotovo isključivo na prostor unutar granica nacionalnih država, te, iako je njihovo demokratsko uređenje jamčilo zaštitu građanskih, političkih, socijalnih i gospodarskih prava građana, istu zaštitu u mnogima od njih sve donedavno nisu uživale žene, starosjedioce te etničke i vjerske zajednice ili manjine. Nastojanje da se načelo participacije poveže s načelom snošljivosti i jednakosti predstavlja “jedinstvenu formulu za političku integraciju i temelje vrijednosti koje poznajemo pod nazivom demokratskog građanstva” (Hefner, 1998). Povezivanje prava na demokratsku participaciju sa slobodom, jednakošću i snošljivošću, postalo je dijelom zapadnih demokracija tek nakon masovnih migracija i transformacije nacionalnih država u multietnička, multivjerska i kulturno-pluralna društva.

Međutim, mnoga prava pojedinca nadilaze demokratske mogućnosti država i traže solidarnost šire zajednice, pa se i pitanje njihove zaštite danas nastoji riješiti u međunarodnom kontekstu (Spajić-Vrkaš, 1999b). Potreba za osiguranjem međunarodnih instrumenata zaštite osobito je važna glede stvaranja uvjeta za osiguranje treće generacije prava poznatih pod nazivom “prava na solidarnost” (Spajić-Vrkaš, 1999b). Riječ je o pravu na mir, pravu na zdravi okoliš, pravu na humanitarnu pomoć u nevolji, pravu na razvoj, pravu na uporabu zajedničke baštine čovječanstva i pravu na političku, gospodarsku, društvenu i kulturnu samostalnost. Jamčenje tih prava i njihove zaštite u najvećoj je mjeri potaknulo procese demokratskog ujedinjenja svijeta čime bi se trebalo osigurati sudjelovanje i odgovornost svih. Stoga se danas ne postavlja samo pitanje prava i odgovornosti građana prema državi nego i prema svijetu u cjelini. Napetosti koje se javljaju prilikom određivanja prava i obveza pojedinca, skupina i država u kontekstu regionalnih i globalnih interesa, kao i međunarodnog nadgledanja zaštite tih prava, opravdavaju tezu da je institucija građanstva “proizvod koji se još uvijek nalazi u fazi konstrukcije” (Urry, 1996).

"Where globalization means, as it so often does, that the rich and powerful now have new means to further enrich and empower themselves at the cost of the poorer and weaker, we have a responsibility to protest in the name of universal freedom."

(Nelson Mandela)

Globalizacija, kao što smo do sada vidjeli, povećava nejednakost među građanima² neke zemlje, kao i nejednakosti u svijetu kao cjelini. Iako većini stanovništva donosi korist, šteti onima najsiromašnijima i najugroženima, među kojima nalazimo i izbjeglice. Stoga nas u ovom radu zanima povezanost globalizacije i zaštite ljudskih prava, osobito obrazovanja, osoba koje su žrtve rata i oružanih sukoba (Grgurić, 2004). Zanima nas kako ideja o globalnom, demokratskom, građanskom društvu može doprinijeti zajedničkom rješavanju suvremenog izbjegličkog pitanja i mogu li međunarodno uspostavljeni instrumenti zaštite ljudskih prava jamčiti ostvarivanje prava izbjeglica, naročito prava na obrazovanje.

1.2. ORUŽANI SUKOB I DANAS

"Rat će prestati kada se ljudi odbiju boriti."

(Fridtjof Nansen)

Kada spomenemo sintagmu oružanih sukoba, na pamet nam padaju ljudi u maskirnim uniformama, velike količine oružja i masovni sukobi na otvorenom polju. Međutim, glavna karakteristika današnjih oružanih sukoba jest da se najčešće događaju među manjim etničkim grupama i da imaju elemente građanskih ratova. Još jedna ključna odlika današnjih oružanih sukoba je da su takvi ratovi krajnje brutalni i da obiluju ekstremističkim, terorističkim i samoubilačkim aktima, kršenjima međunarodnih konvencija o pravilima ratovanja, a time i kršenjima ljudskih prava.

Rat i oružani sukobi dijelom su povijesti od samih početaka civilizacije. Tako povijest rata seže daleko u prošlost, gotovo do početaka organiziranja čovjeka u prve društvene zajednice. Koliko je rat rasprostranjen, najbolje govori Hugo Grotius koji ističe da je svijet u svojoj 3400 godina

² U ovom radu muški rod se koristi kao generički oblik.

dugoj, pisanoj povijesti samo 250 godina živio u miru. Također, od 1945. godine do danas, diljem svijeta bilo je aktivno preko 450 oružanih sukoba manjeg ili većeg inteziteta (Jelavić, 2010).

Međunarodni oružani sukob obuhvaća “sve slučajeve objavljenog rata, svaki drugi oružani sukob koji izbije između dviju ili više država - stranaka ženevskih konvencija, čak i ako jedna od njih nije priznala ratno stanje, sve slučajeve okupacije čitavog ili dijela područja jedne države, čak ukoliko ta okupacija ne naiđe ni na kakav vojni otpor, te naposljetku sukobe u kojima se narodi bore protiv kolonijalne dominacije i strane okupacije i protiv rasističkih režima, koristeći se pravom naroda na samoodređenje, zajamčenom u Povelji UN-a i Deklaraciji o načelima međunarodnog prava i prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom UN-a te čak i u sukobu u kojem jedna sila nije stranka ove Konvencije” (čl. 1. i 2. Konvencije za poboljšanje položaja i ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu) (Jelavić, 2010). Osnova su uređenja međunarodnih oružanih sukoba četiri Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine te Dopunski protokol o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba iz 1977. godine (Fabijanić Gagro, 2008b).

Za početak međunarodnoga oružanog sukoba bitna je Treća haaska konvencija o otpočinjanju neprijateljstava (1907.). Odredbama Konvencije ističe se pravna obveza prethodne objave rata, kojom se pokušalo utvrditi vrijeme nastanka ratnog stanja. Propisi Konvencije nikad nisu postali dio općega običajnog prava, niti su spriječili daljnju praksu otpočinjanja rata bez objave (nakon 1945. godine). Razlog današnjoj praksi neobjavljivanja rata možemo naći u činjenici da time države postaju jedini krivci za rat. Postoji nekoliko pravnih posljedica ratnog stanja. To je npr. prekid diplomatskih odnosa između zaraćenih strana ili poništenje dvostranih ugovora između zaraćenih strana, npr. o vojnome ili političkom savezu ili suradnji. Svaka zaraćena strana može suspendirati izvršenje dvostranih ugovora o trgovini, prometu, ekstradiciji i drugim oblicima suradnje, te neke mnogostrane ugovore ako su zaraćene strane njihove stranke.

Međunarodni oružani sukob prestaje prestankom neprijateljstava, upokorenjem, mirovnim ugovorom, ugovorom druge vrste - kao npr. rat u Vijetnamu, potom sporazumom o primirju - koji se najprije sklapa poradi okončanja neprijateljstava u očekivanju postizanja konačnoga mirovnog ugovora. Ukoliko se ne postigne konačni mirovni ugovor, primjenjuje se privremeno sklopljeni sporazum o primirju.

Iako su odrasli po prirodi stvari i *de lege* obvezni skrbiti se o djeci i njihovu razvoju, ponekad ponašanja odraslih ugrožavaju odnosno krše prava djeteta - pravo na život, pravo na sigurnost, pravo na obrazovanje i mnoga druga prava.

1.3.ZAŠTITA DJECE U ORUŽANIM SUKOBIMA

Posebna kategorija civila na koje oružani sukob ima nesumnjiv utjecaj jesu djeca. Moderne oružane sukobe karakterizira visok postotak civilnih žrtava, uglavnom žena i djece, a položaj djece u takvim okolnostima postaje iznimno kompleksan. S jedne strane naglašava se koncept postupanja u zaštiti interesa djece, a s druge je strane oružani sukob područje lišeno većine osnovnih humanih vrednota. Djeca su uvijek, barem posredno, žrtve oružanih sukoba; nema sukoba koji nije značajno utjecao na njihov rast i razvoj, psihičku stabilnost, blagostanje ili osjećaj sigurnosti. Što je sukob češći, jači i rašireniji, jači je i njegov (posredni i neposredni) utjecaj. Pridržavanjem pravila humanitarnog prava i osnovnih načela zaštite ljudskih prava, sukobljene oružane snage trebale bi djelovati prema smanjenju utjecaja sukoba na osobe koje nisu s njime usko povezane. Potreba za zaštitom djece nastaje bilo zbog propusta (nehaja) odraslih ili zbog toga što se odrasli koriste djecom za svoje potrebe. Prečesto se oružane snage služe iskorištavanjem i ponižavanjem civila, uključujući djecu, kao sastavnim dijelom vojne strategije. Djeca se ubijaju, muče, zatvaraju, nasilno regrutiraju, djevojčice se siluju, njihovi domovi spaljuju ili spravnjuju sa zemljom, u ratu ginu njihovi roditelji.

Djeca su, osim toga, podložnija utjecajima, slabija, lakše prihvaćaju nametnute savjete i onda je teško procijeniti je li odluka donesena bez utjecaja sa strane i na dobrovoljnoj osnovi. Djecu karakterizira i smanjena sposobnost određivanja i prepoznavanja okolnosti koje su dobre (ili loše) za njih. Okolina na dijete ima nesumnjiv utjecaj, jednako kao i podrijetlo. Neznanje i nepismenost također indirektno utječu na taj problem; takva su djeca "savršena" za novačenje i iskorištavanje u sukobima. Takva djeca često ne znaju zašto se bore, izgubljena su i dezorijentirana, usredotočena na "vođu" (Fabijanić Gagro i Poropat, 2015). Podržavaju se planovi akcije usmjereni na nezakonite čine spram maloljetnika, njihovu demobilizaciju i reintegraciju, kao i hitna implementacija takvih planova (Fabijanić Gagro, 2015). Vlade u lokalnim okvirima moraju uložiti maksimalne napore za sprečavanje novačenja i iskorištavanja djece u oružanim sukobima.

Posljedica neprijateljstava za dijete nije samo trenutačna, konkretna, vidljiva šteta; možemo ih promatrati kroz prizmu puno dalekosežnijih posljedica za psiho-fizički razvoj: od simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja, depresije, agresivnosti, pa sve do negativnih posljedica na formiranje identiteta djeteta, općenitog pogleda na svijet te usvajanja moralnih vrijednosti. Raseljavanje, izbjeglištvo, izgladnjivanje, privremeno odvajanje od obitelji, smrt člana obitelji u ratu, nemogućnost školovanja, nepristupačnost adekvatne zdravstvene skrbi – sve to dugoročno utječe na dijete.

Procjenjuje se da je u posljednjih desetak godina oko 20 milijuna djece diljem svijeta bilo prisiljeno napustiti svoje domove zbog oružanih sukoba, da je teško ozlijeđeno više od 6 milijuna, a smrtno je stradalo više od 2 milijuna djece (Fabijanić Gagro, 2008a). Svake godine od mina nastrada između 8.000 i 10.000 djece. Procjenjuje se da se u sukobima tijekom 2006. godine borilo oko 300.000 djece, u preko 30 zemalja diljem svijeta (Fabijanić Gagro, 2008a). Djeca vojnici poseban su problem svjetske zajednice. Pojedini autori naglašavaju da postoji mogućnost smanjenja teških pogibija i stradanja djece koja često bivaju regrutirana kao vojna snaga, unatoč tome što se ne može očekivati da će međunarodno pravo, pa tako ni međunarodni ugovori, riješiti problem eliminacije oružanih sukoba.

Pitanje zaštite djece za vrijeme oružanih sukoba prvi se put pred Ujedinjenim narodima pojavilo 1990. godine, na Svjetskom sastanku na vrhu za djecu (World Summit for Children). Tom su prilikom usvojeni Deklaracija o preživljavanju, zaštiti i razvoju djeteta (Declaration on the Survival, Protection and Development of Children) i Plan akcije za primjenu Deklaracije (Plan of Action for Implementing the World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children) (Fabijanić Gagro, 2015).

Zaštita djece u oružanim sukobima se manifestira kroz niz općih odredbi o zaštiti civilnog stanovništva koje ne sudjeluje izravno u neprijateljstvima. Glavni oblik zaštite zajamčen je kroz posebne odredbe predviđene nizom međunarodnih dokumenata posvećenih samo zaštiti djece. Oba dopunska protokola uz Ženevske konvencije iz 1949. godine, Konvencija o pravima djeteta, Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta svojim obvezujućim djelovanjem na države koje su ih prihvatile nastoje što je više moguće poboljšati status djece. Najnoviji fenomen modernih oružanih sukoba jest novačenje djece u oružane snage. Stoga je Vijeće sigurnosti UN-a kroz nekoliko svojih rezolucija u posljednjem desetljeću, uz stalno izražavanje zabrinutosti zbog porasta broja izbjegle i raseljene djece diljem svijeta, posebnu

pozornost posvetilo položaju djece u oružanim sukobima te pitanjima demobilizacije i reintegracije djece-vojnika.

Konvencija o pravima djeteta, UN (1989.)

članak 38.

1. Države stranke obvezuju se da će poštivati i jamčiti poštivanje pravila međunarodnoga humanitarnog prava koja se primjenjuje u oružanim sukobima, a odnose se na dijete.
2. Države stranke poduzet će sve korisne mjere kako bi osigurale da osobe mlađe od 15 godina nisu izravno uključene u neprijateljstva.
3. Države stranke će se suzdržati od novačenja osoba mlađih od 15 godina u svoje oružane postrojbe. Pri novačenju osoba koje su navršile 15 godina, ali su mlađe od 18., države stranke će nastojati dati prednost najstarijima.
4. U skladu s obvezama koje proizlaze iz međunarodnoga humanitarnog prava glede zaštite civilnog pučanstva u oružanim sukobima, države stranke će poduzeti sve korisne mjere kako bi osigurale zaštitu i skrb za djecu pogođenu oružanim sukobom.

Djeca jesu žrtve rata i nasilja, pa se kao jedna od obveza iz Deklaracije navodi i “zaštita djeteta od ratne kuge i poduzimanje mjera u cilju sprječavanja daljnjih oružanih sukoba, kako bi se djeci omogućila mirna i sigurna budućnost...promoviranjem vrijednosti mira, razumijevanja i dijaloga u edukaciji djece.” U skladu s preporukama Odbora o pravima djeteta, Opća je skupština 1993. godine usvojila Rezoluciju kojom traži od glavnog tajnika Ujedinjenih naroda da imenuje stručnjaka kojem bi zadatak bio izrada sveobuhvatne studije o utjecaju rata na djecu, sudjelovanju djece u neprijateljstvima, kao i o važnosti i primjenjivosti postojećih standarda. Rezolucije Vijeća sigurnosti i pojedinačna izvješća glavnog tajnika o problemu iskorištavanja djece te povredi njihovih prava u oružanim sukobima izražavaju duboku zabrinutost za trenutačno stanje. Ima li se u vidu brojnost sukoba i dalekosežnost utjecaja ratnih stradanja na djecu, njihova zaštita u oružanim sukobima mora se prepoznati kao bitna. Nužno je ukazivati na sve kategorije teških povreda prava djece - od novačenja i iskorištavanja djece-vojnika, ubijanja djece, silovanja i ostalih teških seksualnih zlodjela, otmica, napada na škole i bolnice te uskraćivanje humanitarne pomoći djeci.

Konkretni naponi međunarodne zajednice radi prevladavanja tog problema trebali bi biti usmjereni na podršku i pomoć UNICEF-u, proces razoružanja koji se općenito izuzetno sporo

odvija te zajedničko zalaganje za nastavak programa preveniranja povreda prava djece, posebice s obzirom na problem demobilizacije i uspješne reintegracije razvojačene dječvojnika. Naravno, osnovni preduvjet u zaštiti prava djece svakako je osiguranje mira i svi bi napori međunarodne zajednice trebali biti usmjereni k tom jednostavnom, a opet ponekad utopijskom i teško dostižnom cilju.

1.4. IZAZOVI SUVREMENE IZBJEGLIČKE KRIZE

“Problem izbjeglištva odgovornost je čitave međunarodne zajednice i uspješno mu se može pristupiti jedino kolektivnim, zajedničkim djelovanjem”, rekao je Antonio Guterres, visoki povjerenik UN-a za izbjeglice, povodom rata u Siriji i milijuna izbjeglica koje je taj rat prouzročio (Kranjec, 2014). No, čini se da takvo mišljenje ne dijele zemlje Europske unije koje bi najradije zažmirile na "sirijsko pitanje", kada ono ne bi bilo takvih razmjera da ga se ne može naprosto ignorirati. Iako zemlje Europske Unije neprestano izvještavaju o velikom broju imigranata – izbjeglica na svom teritoriju, daleko najviše ih je u zemljama u razvoju (Rogers, 2002).

UNHCR-ova radna definicija *izbjegličke krize* glasi: “bilo koja situacija u kojoj su život ili dobrobit izbjeglica ugroženi ako se ne poduzmu brzi i odgovarajući koraci, i koja zahtjeva izvanredne i specijalne mjere.” (UNHCR, 2013). Izbjegličke krize su krize sa kojima su suočene izbjeglice i često zemlja azila. U izbjegličkim krizama radi se o životima ljudi, te je nužan brz odgovor. Zemlja azila najčešće nema prethodnog iskustva s tolikim brojem gladnih, bolesnih, ranjenih i preplašenih ljudi.

U posljednjih nekoliko mjeseci i hrvatska javnost svjedoči *izbjegličkoj krizi* u Europi koja se, prvi put od rata na prostoru bivše Jugoslavije, u velikom intenzitetu događa i na hrvatskom prostoru (Baričević, 2015). S obzirom na brojčane pokazatelje i rute migriranja, aktualni obrasci migracija (izbjeglica i drugih useljenika) prema EU-u pokazuju značajno odstupanje u odnosu na prethodne godine. U 2014. i 2015. godini broj tražitelja azila u Uniji gotovo se udvostručio u odnosu na 2011. i 2012. godinu, a u odnosu na razdoblje od 2008. do 2010. utrostručio (Eurostat, 2015a). U usporedbi s 2014. godinom, kada je broj tražitelja azila bio 626 tisuća, do sredine rujna ove godine zaštitu je zatražilo oko 700 tisuća osoba, a očekuje se da bi ih do kraja godine moglo biti i milijun (OECD, 2015).

Prema podacima OECD-a, te su brojke usporedive s izbjegličkom krizom u ratu na prostoru bivše Jugoslavije, te se u tom smislu Europska unija doista suočava s jednom od najvećih izbjegličkih kriza još od vremena Drugoga svjetskog rata. Dok su u vrijeme Drugog svjetskog rata svi Europljani hrlili naći spas preko Atlantika, danas ljudi s Bliskog Istoka i iz Afrike pokušavaju svoj spas pronaći u Europi. Također, vidljiv je iznimno snažan porast izbjegličkih kretanja na zapadnobalkanskoj ruti, koja je posljednjih godina bila mnogo manje zastupljena u usporedbi s istočnomediteranskom ili srednjomediteranskom rutom migriranja (Frontex, 2014, 31). Najveći broj izbjeglica u Europu pristiže neregularnim putem. Prema podacima Frontexa (2015a), primjerice, u 2013. je na ovoj ruti registrirano 19 950 iregularnih ulazaka, a između 2009. i 2012. godine između 2300 i 6400. Od siječnja do rujna prošle godine Frontex (2015b) bilježi 204 630 iregularnih ulazaka.

Usprkos velikom intenzitetu izbjegličkih kretanja prema Uniji, razmjeri ove krize još uvijek brojčano nisu toliko dramatični koliko se u javnom diskursu implicira, posebice ako se uzme u obzir da se većina izbjeglica nalazi izvan Europske unije (Baričević, 2015). Prema podacima Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice³ (2015a), od 2011. do rujna 2015. samo je oko deset posto sirijskih izbjeglica, koje čine većinu tražitelja azila u Uniji od 2013. godine (Eurostat, 2014), zatražilo zaštitu u Europskoj uniji. Većina tih osoba, njih preko četiri milijuna, ostaje smještena u susjednim zemljama (prije svega u Turskoj, Libanonu, Jordanu i Iraku). Smješteni su u prenapučenim kampovima i nezadovoljavajućim uvjetima, no europske zemlje i dalje novčano potiču i potpomažu sirijske susjede da drže svoje granice otvorenima i primaju još izbjeglica, dok same nisu spremne niti otvorene za takvu opciju. Ipak, tisuće izbjeglica kreće na riskantno putovanje prema Europi, često preko mora i često im to more bude i zadnja postaja. Ista praksa postojala je i prije ovih zbivanja. Iako od svih najrazvijenijih zemalja zemlje EU-a prime najveći broj izbjeglica, preko 85 posto svjetskih izbjeglica zbrinjava se u zemljama u razvoju (UNHCR 2014a).

Za izbjeglice iz Azije i Afrike zapravo i nema nikakvog legalnog ulaska u zemlje Europske unije. Da bi zatražile zaštitu od vlada zemalja Europske Unije, prvo moraju krenuti na dugo putovanje riskirajući život nagurani u trošne brodove, natrpani u kamione bez zraka i prostora ili pokušati s lažnim dokumentima u avion. Samo su od početka ove godine (2016.) poginule 3.072 osobe pokušavajući mediteranskom rutom doći do europskog teritorija (najčešće Grčke i

³ United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR

Italije), prema procjenama Međunarodne organizacije za migracije⁴ (Kranjec, 2014). No, ni visoke službene brojke onih koji na tom putu umru nisu konačne. Neki stručnjaci/kinje za migracije procjenjuju da na svako pronađeno mrtvo tijelo idu još dva koja nikada nisu evidentirana.

Recentni izvještaj IOM-a navodi da je preko 22.000 ljudi umrlo između 2000. i 2014. godine pokušavajući se domoći Europe (Kranjec, 2014). One rijetke, koji dožive vidjeti kraj tog mukotrpnog putovanja do neke europske zemlje, dočeka zatvaranje u centre, prisilna deportacija, eventualno spora i neizvjesna procedura za dobivanje zaštite, život na ulici i život “na crno”, kao i nedostatak bilo kakvog obrazovanja. UN je u nekoliko navrata odaslao apel državama da prihvate sirijske izbjeglice, no odaziv je i dalje iznimno slab. UN i Europska komisija uzalud upozoravaju da sirijska izbjeglička kriza postaje humanitarna katastrofa koja se može ublažiti ako Europa otvori svoje granice. Izbjeglice su odgovornost svih nas, svake europske zemlje. Međutim, u Europi nema puno mjesta za izvaneuropske izbjeglice. U istoj onoj Europi koja je u Drugom svjetsku ratu preko Atlantika napuštala svoj kontinent bježeći od rata.

Iz navedenog razloga pritisci na najveće zemlje tranzita (posebice sredozemne) i ključne zemlje destinacije postali su prejak i te je jasno da te zemlje neće moći apsorbirati nove useljenike i izbjeglice ako se postojeća dinamika migracijskih kretanja nastavi (Kranjec, 2014). Uzrok takva dispariteta, uz političke i ekonomske faktore svojstvene svakom od sustava, leži i u neuspjehu europskih politika azila i migracija. Iako je koncentracija izbjeglica u samo nekoliko članica Unije motivirana i drugim razlozima (ekonomskim, društvenim i političkim), istraživanja pokazuju da sustav zaštite azilanata u zemljama članicama ima značajan utjecaj na odabir destinacije (Hatton 2005; Neumayer 2005). Također, od projekta zajedničkog europskog sustava azila očekivalo se da će riješiti ovaj problem i tako omogućiti funkcioniranje EU-a kao bezgranične zone. Međutim, rješenje tog problema (na duži rok) moguće je samo uz temeljitu reformu sustava izbjegličke zaštite i modela podjele odgovornosti za izbjeglička pitanja u Uniji, no takav se razvoj događaja zasad ne čini izglednim. Umjesto napretka u reformama Europska unija nalazi se u istom problemu kao i u posljednjih tridesetak godina, a rješenje se, kao i dosada, traži izvan njezinih granica.

⁴ International Organisation for Migration - IOM

2. IZBJEGLICE

Prince Wale Soniyiki je došao u Hrvatsku u prosincu 2011. godine. Bježeći pred opasnošću iz rodne Nigerije, preko Nigera i Libije, našao se u centru libijskog građanskog rata odakle je uspio pobjeći nakon što su ga, kao crnca, unaprijed optužili da ratuje na strani Muamara Gaddafija. U Libiji se ukrcao na brod krijumčara kojima je platio da ga odvedu u Italiju gdje je imao rodbinu. Umjesto toga – doveli su ga u Split. Kad je to shvatio, dogovorio se s taksistom da ga prebaci u Italiju. Taksist je vožnju naplatio 600 eura (od ukupno 630 koliko je Prince imao) i odveo ga u – Zagreb. I ostavio ondje govoreći – “Evo, ovdje je Italija“. Nakon što je shvatio da je još uvijek u Hrvatskoj, prijavio se policiji i zatražio politički azil (...).⁵

Ideja da se ljudskom biću u potrazi za utočištem ne smije nauditi (barem ne na nekom posebnom mjestu, poput onih u kolektivnoj memoriji označenih kao svetih) bila je poznata još i starim Grcima i Egipćanima. Manje je to bila obaveza prema moralnim zakonima u nama, ili moguće prva natruha društvenog ugovora koji bi podrazumijevao osnove zaštite života, koliko strah od srdžbe bogova. Na prvi zapis koje obećaje zaštitu od progona, čovječanstvo je moralo pričekati do oko 600. g. kada je to pravo bilo spomenuto u kodesku kralja Aethelberhta današnje engleske pokrajine Kent (CMS, 2015). Zna se za slične zakone u Europi kroz cijeli srednji vijek. Srodan koncept političkog azila također ima dugu povijest: Ovidije je po kazni bio poslan u stari grčki grad Tomis, današnju Constantu, najveću rumunjsku luku na Crnom moru; Voltaire je zbog svog pisanja prognan u Englesku, a Napoleon prognan na otok Sveta Helena u južnom dijelu Atlantskog oceana. Poslije procvata romantičarskog nacionalizma kasnog 18. st. i veće uloge statusa državljanstva u ljudskim životima, sve je više zemalja zahtijevalo identifikaciju pri prelascima novih, stalno mijenjajućih granica.

Ne znamo kako su mase ljudi koji su kroz povijest bili prisiljeni bježati od svoje kuće zvali do 1951. godine, kada je UN-ovom konvencijom definiran pojam ‘izbjeglica’, ali kandidata nije nedostajalo: povijest ljudskog roda povijest je migracija (školovani u hrvatskom obrazovnom sustavu odrasli su sa slikom “Dolazak Hrvata na Jadran” Otona Ivekovića kao dijelom svog nacionalno-povijesnog imaginarija, a od nekuda su/smo morali doći). Mračnijim rječnikom brazilskog fotografa Sebastião Salgada, koji je desetljećima dokumentirao život u Latinskoj Americi, Africi, pa i Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini za vrijeme ovog “našeg” rata: “Ljudi su

⁵ Stav, URL: <http://stav.cenzura.hr/kad-izbjeglice-postanu-azilanti-i-zaposle-se-u-hrvatskoj/>, (21. svibnja, 2016).

svirepe životinje i naša je povijest povijest ratova: naša priča je o nama-luđacima, i to priča bez vidljivog kraja” (CMS, 2015). Kada je 1685. g. postalo nemoguće prakticirati protestantizam u Francuskoj, stotine tisuća Hugenaota odselilo se u Englesku, Nizozemsku, Švicarsku, Južnoafričku republiku i Njemačku. Uzastopni pogromi tijekom 19. i ranog 20. stoljeća u istočnoj Europi nad Židovima natjerale su mase ljudi na potragu za mjestom gdje će moći živjeti u miru – više od dva milijuna Židova emigriralo je iz graničnih područja ruskog carstva gdje im je kroz povijest bilo dozvoljeno živjeti (“the pale of settlement”). Prema nekim procjenama za vrijeme Balkanskih ratova (1912-1913) raselilo se oko 800 000 ljudi, od kojih većina muslimana (oko 535 000), a oko milijun izbjeglica je u dva balkanska rata izgubilo život u bijegu, od nasilne smrti, posljedica gladi ili epidemija (McCarthy, 1996).

Prva međunarodna koordinacija izbjegličkog pitanja bila je ona Lige naroda 1921. godine, sa Norvežaninom Nansenom na čelu Visoke komisije za izbjeglice. Nansen i komisija su, između ostaloga, bili zaduženi pomoći milijun i pol ljudi izbjeglih za vrijeme revolucije u Rusiji 1917. godine. (Pretpostavlja se da je skoro milijun Rusa ostalo bez državljanstva kada je Lenjin ukinuo pravo na državljanstvo ruskim emigrantima 1921. godine.) 1923. godine Komisija se počela brinuti i za više od milijun Armenaca koji su izbjegli zbog onog što danas zovemo Armenskim genocidom (1915.-1923.). 1923. godine Turska i Grčka su razmijenile dio stanovništva (na sličan, “dobrovoljan”, način na koji je to pitanje bilo riješeno za i nakon rata u bivšoj Jugoslaviji): oko 1.5 milijun anatolijskih Grka i pola milijuna muslimana iz Grčke razmijenilo je zavičaje kako bi bili među “svojima”: Naravno, kako to najčešće biva s egzilima, ispostavilo se da se ljudi čvršće vežu uz navike svojega krajolika nego uz činjenice navodne etničke prisnosti: tako je danas poznat utjecaj anatolijskih glazbenih stilova na razvoj grčke tradicionalne folk glazbe, koju mahom karakterizira osjećaj tuge, melankolije i lajt-motiv slomljenog srca.

Godine 1930. uspostavljen je Nansenov međunarodni ured za izbjeglice (Nansen Office) kao pravni nasljednik Visoke komisije. Najveće postignuće tog ureda je tzv. *Nansen-passport*, putni dokument za izbjeglice, zbog čega je Nansenu 1938. godine Dodijeljena Nobelova nagrada za mir. O onome što je uslijedilo nakon 1939. g. u Europi i svijetu bespotrebno je sada pisati: posljedice svih oružanih sukoba 20. stoljeća živimo i danas, a uzrocima koji dovode do većih, stresnih migracija stranovništva ne nazire se kraj (CMS, 2015).

2.1. ODREĐENJE KLJUČNIH POJMOVA

Pojmovi čije ćemo značenje objasniti u ovom odlomku, a koji čine okosnicu rasprave o izbjeglicama koja slijedi su: državljanstvo, nacionalnost, građanin, apatrid, izbjeglice, azil, supsidijarna zaštita. Definiirat ćemo razliku državljanstva i nacionalnosti, istaknuti ključne razlike između raseljenih osoba, apatrida i izbjeglica, te odrediti što je to azil i kakva je to supsidijarna zaštita.

Državljanstvo označuje pravni status pripadnosti pojedinca vlastitoj državi, koji svaka država ustavnopravno regulira na svoj način (Spajić-Vrkaš i sur., 2001). Državljanstvo je poseban pravni odnos, između države i pojedinca (državljanina), uređen ustavom i zakonima kojima se uređuju prava pojedinca i odgovornosti države prema pojedincu, i obratno. Stjecanjem državljanstva pojedinac dobiva određena prava, ali mu se nameću i određene obaveze. Europska konvencija o državljanstvu iz 1997. godine u članku 3. propisuje da će svaka država svojim pravnim propisima odrediti tko su njezini državljani. Za razliku od narodnosti – što označuje pripadnost određenoj nacionalnoj ili etničkoj društvenoj grupi koja može, ali i ne mora biti organizirana u nacionalnu državu, državljanstvo pojedinac može dobiti samo ako ispunjava uvjete što ih propisuje država (Spajić-Vrkaš i sur., 2001).

Pojam državljanstvo treba razlikovati od pojma *nacionalnosti*. Nacionalnost je pripadnost pojedinca određenoj naciji i/ili nacionalnoj grupi (Spajić-Vrkaš i sur., 2001). Nacionalnost se manifestira kao više ili manje izražen nacionalni osjećaj i kao usvojena, izgrađena nacionalna svijest. *Etnicitet* je pripadnost etniji, odnosno etničkoj grupi shvaćenoj kao stvarno ili zamišljeno povijesno kontinuirano zajedništvo utemeljeno na posebnim oznakama, kao što su ime, jezik, vjera, običaji, teritorij i dr. (Spajić-Vrkaš i sur., 2001).

Građanin, prema izvornom značenju u antičkoj Grčkoj, označuje politički subjekt – stanovnika države koji ima pravo sudjelovanja u savjetodavnoj i sudbenoj vlasti, ali i dužnosti pokoravati se zakonima i državnoj vlasti. Građanin države oznaka je osobe s političkopравnim statusom državljanina, što se svodi na političko pravo ravnopravnog sudjelovanja u upravljanju državom. (Spajić-Vrkaš i sur., 2001). Bez obzira na svoju nacionalnost, narodnost i etnicitet, svaka izbjeglica može, ukoliko ispunjava uvjete propisane od strane države, zatražiti državljanstvo države primitka i postati njezinim punopravnim građaninom.

Apatrid je naziv za osobu bez državljanstva koje ga nikada nije imala ili ga je izgubila, a novo nije stekla (Lapaš, 2008). Apatrid nastaje trenutkom rođenja ako je osoba rođena u državi koja kao način stjecanja državljanstva primjenjuje načelo podrijetla roditelja, a oni su državljani države koja državljanstvo daje osobama rođenim na njezinom području. Međunarodno javno pravo nastoji ograničiti apatridiju, što potvrđuje i Konvencijom o državljanstvu udane žene iz 1957. i Konvencijom o smanjenju slučajeva apatridije iz 1961. Osoba bez državljanstva, tj. apatrid, se može suočiti sa brojnim poteškoćama u svakodnevnom životu: nemogućnost dobivanja liječničke pomoći, poteškoće kod upisa u školu, zapošljavanja, sticanja imovine, ili slobode kretanje. Oni koji imaju državljanstvo neke države obično ta prava uzimaju zdravo za gotovo. Procjenjuje se da je oko 12 milijuna apatrida u svijetu. Mnoge zemlje ne prepoznaju veličinu problema, te niti ne identificiraju i dokumentiraju osobe bez državljanstva.

Izbjeglice su osobe koje se nalaze pod međunarodnom zaštitom. Kada država ne može ili ne želi pružiti pojedincu zaštitu, osoba napušta tu zemlju i traži zaštitu neke druge zemlje. Izbjeglica je osoba koja zbog okolnosti koje se nalaze izvan njezine kontrole, kao što su rat, političko nasilje, teror, prirodna katastrofa i slično, prisiljena napustiti svoju državu i utočište potražiti u drugoj državi (Spajić-Vrkaš i sur., 2001). Izbjeglice treba razlikovati od osoba u egzilu jer egzil uključuje određen izbor i sudsku odluku. Prema Konvenciji o pravnom položaju izbjeglica iz 1951., izbjeglica je svaka osoba koja se nalazi izvan zemlje koje je državljanin, zbog opravdanog straha od progona zbog rase, vjeroispovijesti, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili zbog političkog uvjerenja i nemoguće joj je da se koristi, ili se zbog straha ne želi koristiti zaštitom te zemlje (Konvenciji o pravnom položaju izbjeglica, 1951). Konvencija Organizacije afričkog jedinstva koja pokriva određene aspekte izbjegličkih problema u Africi je regionalni sporazum usvojen 1969. godine, nadopunila je definiciju iz Konvencije iz 1951. godine tako da ju je učinila nešto objektivnijom: bilo koja osoba koja je prisiljena napustiti svoju zemlju zbog vanjske agresije, okupacije, strane dominacije ili događaja koji ozbiljno narušavaju javni red u dijelu zemlje ili cijeloj zemlji njenog porijekla ili državljanstva. Godine 1984. skupina predstavnika vlada i uglednih pravnikâ iz Srednje i Južne Amerike usvojila je Kartagensku deklaraciju. Kao i Afrička konvencija, Kartagenska deklaracija je definiciju izbjeglice iz Konvencije iz 1951. godine učinila obuhvatnijom, uključivši: osobe koje bježe iz svojih zemalja “zbog toga što su njihovi životi, sigurnost ili sloboda ugroženi sveopćim nasiljem, stranom agresijom, unutrašnjim sukobima, grubim povredama ljudskih prava ili drugim okolnostima koje ozbiljno narušavaju javni red”.

Određeni oblik međunarodne zaštite daje se i izbjeglicama koje su u statusu tražitelja azila. Ratne izbjeglice su osobe koje su prisiljene napustiti svoju zemlju porijekla radi međunarodnih ili nacionalnih oružanih sukoba. Njima se priznaje pravni status izbjeglice po Konvenciji iz 1951. što ovisi o osnovanosti straha od proganjanja, kao i djelatnosti zaštite koju vlada zemlje porijekla može pružiti.

Azil se odobrava osobi koja se nalazi izvan zemlje uobičajenog boravišta, a koja se ne može ili ne želi staviti pod zaštitu te zemlje zbog osnovanog straha od progona zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili zbog određenog političkog mišljenja (Zakon o azilu, 2004). Status stranca pod supsidijarnom zaštitom dodjeljuje se osobi koja nije ispunila uvjete za azil, odnosno nije proganjana zbog svoje rasne, vjerske, nacionalne ili druge pripadnosti zbog koje se azil dodjeljuje, ali ipak postoje opravdani razlozi zbog kojih se može vjerovati da će povratkom u zemlju podrijetla biti predmet ozbiljne nepravde, a zemlja podrijetla joj ne može ili neće pružiti zaštitu. *Supsidijarna zaštita* je oblik zaštite koji se dodjeljuje tražitelju/ici azila onda kada on/a ne ispunjava uvjete za azil, odnosno kada se pretpostavlja da bi se okolnosti u zemlji porijekla s obzirom na iskazani strah od proganjanja mogle u skorijem vremenu promijeniti, pa se stoga tako slučaj nakon nekog vremena revidira i ponovno se razmatraju okolnosti u zemlji porijekla (Zakon o azilu, 2004). Strancima se dodjeljuje privremena zaštita u slučajevima masovnog priljeva raseljenih osoba iz trećih zemalja koje se ne mogu vratiti u zemlju svog podrijetla, kada se ne može provesti postupak azila. Tražitelj azila je stranac koji je podnio zahtjev za azil, sve dok nije donesena izvršna odluka u postupku o azilu.

U Hrvatskoj je Zakon o azilu stupio na snagu prvi puta 2004. godine, a prvi je azil odobren 2006. godine tražiteljici iz Sudana koja je bježala iz svoje zemlje zbog problema genitalnog sakaćenja. Od 2004. godine do listopada 2014. godine u Hrvatskoj je azil zatražilo 4.711 osoba, no samo je 131 osobi odobrena međunarodna zaštita. Od toga je 71 osobi odobren azil, a 61 osobi supsidijarna zaštita (Kranjec, 2014). Statusi azila i supsidijarne zaštite mogu se u određenim okolnostima poništiti. Međunarodna zaštita neće se dodijeliti (odnosno poništiti će se ako je već dodijeljena) osobama za koje se ozbiljno sumnja da su počinili, poticali ili na drugi način sudjelovali u izvršenju zločina protiv mira, ratnog zločina, zločina protiv čovječnosti, određenih zločina prije dolaska u Republiku Hrvatsku ili u izvršenju djela koja su u suprotnosti s ciljevima i načelima Ujedinjenih naroda, te ako predstavljaju opasnost za pravni poredak i nacionalnu sigurnost Republike Hrvatske. Također, status se može poništiti kad je stečen na

temelju pogrešno predstavljenih ili izostavljenih činjenica, lažnim prikazivanjem bitnih činjenica i okolnosti, korištenjem krivotvorenih isprava i drugih dokumenata (Lapaš, 2004).

Zakon o azilu

Članak 2.

»Azil je zaštita kojom se ostvaruje ustavna odredba o pružanju utočišta izbjeglici u Republici Hrvatskoj, na temelju odluke nadležnog tijela o ispunjavanju uvjeta iz članka 4. ovoga Zakona.«

Članak 4.

U Republici Hrvatskoj odobrit će se azil strancu koji se ne nalazi u zemlji svog državljanstva ili osobi bez državljanstva koja se nalazi izvan zemlje uobičajenog boravišta, a koja se zbog osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja ne može ili, zbog tog straha, ne želi staviti pod zaštitu te zemlje. Supsidijarna zaštita odobrit će se strancu koji ne ispunjava uvjete za odobrenje azila, a za kojeg postoje opravdani razlozi koji ukazuju da će se, ako se vrati u zemlju podrijetla, suočiti sa stvarnim rizikom trpljenja ozbiljne nepravde i koji nije u mogućnosti, ili se zbog takvog rizika ne želi staviti pod zaštitu te zemlje.«

Dakle, izbjeglice su osobe koje zbog osnovanog straha od proganjanja bježe iz svoje zemlje, te se zbog osnovanog straha ne žele u tu zemlju vratiti niti im ona može pružiti adekvatnu zaštitu (Lalić Novak; Kraljević, 2014). Temelj definiranja izbjeglice leži u pojmu “osnovani strah od proganjanja”, koji je definirala Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. godine. “Za utvrđivanje statusa izbjeglice, dakle, važnija je ocjena iskaza podnositelja/ice zahtjeva nego li procjena situacije u zemlji njegova/njena podrijetla (Kranjec, 2014). Elementu straha – stanju duha i subjektivnom uvjetu – dodana je kvalifikacija ‘osnovan’. To podrazumijeva da nije samo stanje duha određene osobe odlučujuće za utvrđivanje statusa izbjeglice već ono mora biti u skladu s objektivnim okolnostima. Pojam ‘osnovani strah’ zbog toga sadrži i subjektivan i objektivni element pa se pri utvrđivanju postojanja osnovanog straha oba elementa moraju uzeti u obzir (Kranjec, 2014). Postoje mnogi razlozi koji su prisilni i razumljivi, ali je samo jedan od njih izdvojen i označava izbjeglicu. Izraz ‘zbog osnovanog straha od proganjanja’ – zbog navedenih razloga – ukazuje na određeni motiv i istovremeno čini sve ostale razloge bijega nevažnim za definiciju. On isključuje osobe koje su žrtve gladi ili prirodnih nepogoda, osim u slučaju ako one zbog nekog od ovih razloga također osnovano strahuju od proganjanja. Međutim, ni ovi drugi motivi ne mogu biti potpuno isključeni iz postupka utvrđivanja statusa izbjeglice jer se za pravilno razumijevanje slučaja podnositelja zahtjeva moraju uzeti u obzir sve okolnosti.”

Iz tog su razloga izbjeglice u posebno nepovoljnom položaju jer su po definiciji lišeni jednoga od tradicionalno najefikasnijih sredstava zaštite prava pojedinca u međunarodnom pravu – diplomatske zaštite države njegova državljanstva. Također, pod istim uvjetima izbjeglica može biti i osoba bez državljanstva koja se nalazi izvan zemlje svoga ranijeg uobičajenog boravišta, a ne može se ili se zbog straha ne želi vratiti u tu zemlju. Radi lakšeg razumijevanja, državu koju je izbjeglica morala napustiti, označavat ćemo kao “državu podrijetla”, dok ćemo državu u koju je izbjegao nazvati “država prihvata”. Pritom, važno je spomenuti da ako se radi o osobi koja ima više od jednoga državljanstva, takva osoba čak ako i izgubi zaštitu jedne od država svog državljanstva neće biti smatrana izbjeglicom u smislu navedene definicije sve dok postoji mogućnost zaštite od strane druge države čiji je državljanin. Kako navodi Konvencija, osoba koja ima više državljanstava smatrat će se državljaninom svake od država ČIJE državljanstvo ima te se neće smatrati da je lišena zaštite ijedne od tih zemalja ako bez valjanog razloga zasnovanog na opravdanom strahu nije tražila i njezinu zaštitu. U svakom slučaju, izbjeglica mora nužno biti stranac za državu prihvata, dakle strani državljanin ili osoba bez državljanstva (apatrid), jer međunarodno pravo ne poznaje mogućnost da se bude izbjeglica u vlastitoj državi. Štoviše, Konvencija predviđa stjecanje državljanstva države prihvata upravo kao jedan od razloga prestanka izbjegličkog statusa.

U izbjegličkoj krizi je stvaranje sigurnosti najvažniji prioritet. Kada je očigledno da veliki broj ljudi bježi od oružanog sukoba ili drugih masovnih kršenja ljudskih prava, onda praktično nije ni potrebno razmotriti pojedinačne zahtjeve za izbjegličkim statusom. UNHCR i države obično tada određuju izbjeglički status za cijelu grupu na osnovu poznavanja objektivnih uslova u zemlji porijekla. Svaki član grupe smatra se izbjeglicom *prima facie* (na prvi pogled), odnosno u nepostojanju dokaza o suprotnom.

Upravo stoga od izbjeglica treba razlikovati pojam “*raseljenih osoba*”, tzv. “nacionalne izbjeglice”, koje su uslijed ratnih ili drugih prilika morale napustiti svoje domove nalazeći smještaj u nekom drugom dijelu svoje države. Prema procjeni UNHCR-a u svijetu danas živi gotovo 25 milijuna osoba raseljenih unutar granica svoje domovine. Budući da te osobe ne potpadaju pod pojam izbjeglica pa tako ni pod zaštitu odredbi Konvencije, za njih dosad nije osnovano niti jedno posebno međunarodno tijelo koje bi preuzelo brigu u njihovoj međunarodnoj zaštiti pa stoga tu ulogu danas također obavlja UNHCR, posebice stoga što su uzroci i posljedice njihova položaja često usko povezani s onima vezanima uz položaj izbjeglica. Aktivnosti UNHCR-a u zaštiti raseljenih osoba sastoje se prvenstveno u zauzimanju

za raseljene osobe u njihovoj državi; prikupljanju pomoći za njih; promicanju njihove zaštite, kao i sposobnosti samog UNHCR-a da što je moguće učinkovitije reagira na probleme tih osoba. U tom smislu nastao je i pojam tzv. "mandatnih izbjeglica" kao osoba koje UNHCR na temelju svog Statuta ili uopće na temelju mandata dobivenog od Opće skupštine Ujedinjenih naroda smatra izbjeglicama neovisno o definiciji izbjeglica iz Konvencije pa tako i neovisno o tome je li neka konkretna država stranka spomenute Konvencije (Lapaš, 2008).

Konvencija je, međutim, državama strankama omogućila da primjenu njezinih odredbi ograniče ne samo vremenski, već i geografski. Tako, osim što se odnosi samo na izbjeglice koji su to postali uslijed događaja nastalih prije 1. siječnja 1951., Konvencija je državama ponudila i mogućnost da primjenu njezinih odredbi ograniče samo na izbjeglice iz Europe. Prilikom potpisivanja, ratifikacije ili pristupa Konvenciji. 1967. usvojen je Protokol o pravnom položaju izbjeglica koji za države stranke uklanja spomenuto vremensko i geografsko ograničenje obuhvaćajući pojmom izbjeglica sve osobe koje i ubuduće ispunjavaju uvjete iz gore spomenute konvencijske definicije.

Konvencija, kao i Protokol široko su prihvaćeni međunarodni ugovori te svaki od njih ima danas više od 120 država stranaka. Bivša SFRJ bila je stranka i Konvencije i Protokola pa je tako i Republika Hrvatska notifikacijom o sukcesiji postala strankom obaju dokumenata. Još šire određenje pojma izbjeglice donosi Konvencija o posebnim vidovima problema izbjeglica u Africi iz 1969. koja izbjeglicom smatra i osobu koja je prisiljena napustiti svoje uobičajeno boravište zbog strane agresije, okupacije, strane dominacije ili događaja koji teško pogađaju javni poredak i koja zato traži utočište izvan svoje zemlje. Iako je ta konvencija okupila znatno manje država stranaka nego Konvencija o pravnom položaju izbjeglica i Protokol uz nju, takvo šire poimanje izbjeglica nalazi svoju primjenu sve više u radu Opće skupštine Ujedinjenih naroda i UNHCR-a.

Praksa UNHCR-a doprinijela je ekstenzivnijem tumačenju pojma izbjeglice koji time obuhvaća, barem u državama koje prihvate takvo tumačenje, još neke kategorije osoba. Tako, premda je izbjeglica nužno civil, ne vojnik i osoba koja izbjegava vojnu službu u državi podrijetla mogla bi iznimno biti izbjeglica, no samo ako bi takva vojna služba bila u jasnoj suprotnosti s međunarodnopravnim normama, tj. uključivala postupanje koje bi značilo međunarodni zločin (Lapas, 2008).

No, sve to nikako ne znači da je pitanje azilijanata i izbjeglica u potpunosti riješeno ili da se ta opća pravila jednako rješavaju u svim zemljama potpisnicama međunarodnih konvencija o ljudskim pravima izbjeglica i azilijanata (Jonjić, 1989). Tako se npr. u članku 33. Ženevske konvencije o izbjeglicama kaže da izbjeglica ne može biti vraćena u zemlju odakle je izbjegla, ali se ne obavezuje da im se pruži boravak, već samo čekanje dok im se ne omogući prihvata u trećoj zemlji. Tako npr. u Grčkoj i Turskoj ne postoji obaveza trajnijeg boravka izbjeglica, a u Italiji se takva obaveza ne odnosi na neevropljane. Isto tako, kad je u pitanju azil, u nekim državama je moguće tražiti azil na samoj granici, dok se u drugim dozvoljava tek onda kad se stupi na njihovo tlo. Prema tome, pristup pitanju zaštite ljudskih prava izbjeglica i azilijanata nije jednak čak niti među zemljama koje su potpisnice međunarodnih konvencija o ljudskim pravima.

2.2. MEĐUNARODNA ZAŠTITA IZBJEGLICA

“Svako ima pravo tražiti i u drugim državama uživati azil od proganjanja.”

Opća deklaracija o ljudskim pravima, članak 14. (1)

Dok su se ljudi od pamtivijeka premiještali i selili s jednog mjesta na drugo u potrazi za zaštitom i sigurnosti, sustavno i organizirano premiještanje ljudi kao sredstvo zaštite se započelo pojavljivati tek u razdoblju između dva svjetska rata. U ranim 1920-ih je oko 45,000 Rusa prebjeglo u Kinu nakon Ruske revolucije, kada je rastuća dominacija komunističkog režima prijetila njihovu daljnjem boravku ondje. Čitavo desetljeće kasnije, niz međunarodnih organizacija je optuženo za pomaganje Židovima i drugima narodima u bijegu u sigurnost, te ih je očekivao siguran progon od ruke Nacionalističke Partije Njemačke (nacističke stranke). No, raseljavanje koje poznajemo danas je zaživjelo tek nakon Drugog svjetskog rata.

Po završetku spomenutog rata, svijet se suočio sa čak 21 milijunom raseljenih ljudi širom Europe. Novonastali Ujedinjeni Narodi su brzo organizirali i uspostavili Međunarodnu organizaciju za migracije (IRO – International Refugee Organisation), UN Agenciju za izbjeglice i Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees) kako bi oni rješavali tu složenu situaciju. U početku se logičnim rješenjem i najjednostavnijim odgovorom činilo jednostavno vraćanje izbjeglica u matičnu državu, no ubrzo je postalo očito da mnogi raseljeni ljudi imaju validne, neporecive

razloge (uključujući i strah od progona i strah za vlastite živote i živote svojih bližnjih) za izbjeglištvo i trajno napuštanje svojih zemalja. Između 1947 i 1951 godine, UN-ova Agencija za izbjeglice je provodila i nadzirala premještanje preko milijun izbjeglica (čak 80% na destinacije i lokacije izvan Europe), dok je istovremeno svega 75 000 ljudi vraćeno u svoje matične zemlje (Damjanović i Tomičević, 2004).

Početak 20. stoljeća problem izbjeglica postao je predmet brige međunarodne zajednice koja je, zbog humanitarnih razloga, počela preuzimati odgovornost za zaštitu i pomoć izbjeglicama. Model međunarodne akcije za pomoć izbjeglicama ustanovila je Liga naroda. Jedno od temeljnih pitanja koje je trebalo riješiti bila je potreba da se izbjeglice opskrbi nekim zamjenskim dokumentom za putovnice, čime bi im se omogućilo putovanje iz jedne zemlje u drugu u potrazi za zaposlenjem i konačnim smještajem. Vijeće Lige naroda odlučilo je 21. lipnja 1921. imenovati visokog povjerenika za ruske izbjeglice na čiju inicijativu je 5. srpnja 1922. u Ženevi sklopljen sporazum kojim je uvedena *Nansenova putovnica* kao potvrda o identitetu što je izdavana ruskim izbjeglicama nakon Oktobarske revolucije (Damjanović; Tomičević, 2004). Sporazum su prihvatile 53 države. Kasniji sporazumi su proširili njezinu primjenu i na druge kategorije izbjeglica (1924. na armenske 1928., asirske, asiro-kaldejske, sirijske, kurdske, turske zatim na izbjeglice iz Saara 1935., Njemačke 1936. i 1938., Austrije 1939. i drugih zemalja). Među sporazumima koji su doneseni valja izdvojiti Konvenciju o međunarodnom statusu izbjeglica iz 1933. koja se odnosila na sve već postojeće izbjeglice, ali koju je ratificiralo samo osam država te Konvenciju o statusu izbjeglica iz Njemačke iz 1938. U navedenim ugovorima izbjeglicama i apatridima jamče se i neka građanska, ekonomska, socijalna i kulturna prava. Nansen je za svoja dostignuća dobio Nobelovu nagradu za mir. Nakon Nansenove smrti glavni tajnik Lige naroda preuzeo je političku i pravnu zaštitu izbjeglica, a za humanitarnu zaštitu osnovano je posebno tijelo - Nansenov ured (djelovao je od 1. travnja 1931. do 31. prosinca 1938.).

Problemi izbjeglica nastoje se riješiti sklapanjem bilateralnih i multilateralnih međudržavnih ugovora, te djelovanjem Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice, koji brine o njihovoj zaštiti. Dok su na međunarodnopravnoj razini definirani kriteriji za utvrđivanje statusa izbjeglica Konvencijom iz 1951., Protokolom 1967., Statutom Ureda UNHCR-a iz 1950., normiranje i provođenje postupka za odlučivanje o izbjegličkom statusu u nadležnosti je država. Stoga je od velikog značaja uloga UNHCR-a, kao koordinatora djelatnosti vlada, ali i

Europskog suda za ljudska prava, na području Europe. S obzirom na njegov ugled, za očekivati je da će izvršiti snažan utjecaj na buduće djelovanje država u sferi izbjegličkog prava

Međunarodnopravna zaštita izbjeglica počiva na dva temelja. S jedne strane, ona se temelji na specijalnoj zaštiti sadržanoj uglavnom u međunarodnopravnim dokumentima usmjerenima neposredno na zaštitu izbjeglica, među kojima su svakako najvažniji Konvencija o pravnom položaju izbjeglica iz 1951., Protokol o pravnom položaju izbjeglica iz 1967. pridodan Konvenciji, ali i Konvencija o posebnim vidovima problema izbjeglica u Africi iz 1969., Sporazum o izbjeglicama pomorcima iz 1957., Protokol uz taj Sporazum iz 1973., kao i regionalni međunarodni ugovori poput, primjerice, Europskog sporazuma o prijenosu odgovornosti za izbjeglice iz 1980. i dr.

Tomu pripadaju i akti koje u okviru svog djelokruga donosi UNHCR pa i druga međunarodna tijela, čak i onda kada nemaju obvezatni karakter, poput smjernica UNHCR-a. S druge pak strane, međunarodna zaštita izbjeglica počiva i na široj, općenitijoj razini koja se odnosi na zaštitu ljudskih prava svih osoba, a samim time i izbjeglica. U tom smislu, valja istaknuti najvažnije globalne i regionalne dokumente poput Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966., Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965., Konvencije protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni iz 1984., Konvencije o pravima djeteta iz 1989., Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. s protokolima usvojenima uz nju, kao i brojnih drugih konvencija kojima pojedine međunarodne organizacije, u okviru svoga djelokruga uređuju neka područja zaštite ljudskih prava za svaku osobu pa tako i za izbjeglice (npr. konvencije usvojene u okviru Međunarodne organizacije rada, UNESCO-a, FAO-a i dr.) (Lapaš, 2008).

Budući da neki od tih ugovora ne donose samo jamstvo zaštite ljudskih prava sadržanih u njihovim odredbama, već predviđaju i nadzorni mehanizam u svrhu osiguranja poštivanja tih odredbi, svaka će se osoba pa tako i izbjeglica, kojoj su odnosna prava povrijeđena od strane države stranke tih ugovora, moći poslužiti takvim nadzornim mehanizmom uz pretpostavku da su ispunjeni svi za to traženi uvjeti. Nadzorni mehanizmi takvih ugovora u pravilu su utjelovljeni u nekom međunarodnom tijelu osnovanom upravo samim ugovorom kojeg poštivanje nadzire. Stoga sastav takvih ugovornih nadzornih tijela, njihova nadležnost, kao i uvjeti obraćanja njima nisu ujednačeni, već su predviđeni svakim takvim konkretnim ugovorom. Drukčije, međutim, djeluje UNHCR nadležnost kojeg pokriva sva prava izbjeglica,

posebice ona sadržana u Konvenciji o pravnom položaju izbjeglica i Protokolu uz nju, iako nije osnovan tim dokumentima, niti mu je djelokrug ograničen samo na nadzor nad poštivanjem njihovih odredbi. On je tijelo Ujedinjenih naroda (jedan od tzv. “pobočnih organa Organizacije”). Jednako tako, premda izvan sustava Ujedinjenih naroda, izbjeglicama pomaže i Međunarodna organizacija za migracije. To je samostalna međunarodna organizacija osnovana u Bruxellesu 1951. Danas okuplja 125 država članica, među kojima je i Hrvatska. Svim ostalim ugovornim tijelima koja djeluju u funkciji nadzornog mehanizma pojedinog međunarodnog ugovora, izbjeglica se može obratiti pod istim uvjetima pod kojima to može i bilo koja druga osoba, jer je u pravilu jednako kao i ona nositelj istih ljudskih prava zajamčenih tim ugovorima svakoj osobi.

U nastavku teksta će se ukratko predstaviti glavni međunarodni (međudržavni) instrumenti i mehanizmi zaštite prava izbjeglica, kao i temeljna međuvladina i nevladina tijela i organizacije zaštite prava izbjeglica.

Međudržavna zaštita izbjeglica

Konvencija o pravnom položaju izbjeglica iz 1951. i Protokol o pravnom položaju izbjeglica iz 1967.

Ubrzo nakon okončanja II. svjetskog rata, kako problem izbjeglica nije bio riješen, pokazala se potreba za novim međunarodnim dokumentom koji bi definirao pravni status izbjeglica. Za razliku od ranijih dokumenata, više se ne uređuje zajedno međunarodnopravni položaj izbjeglica i apatrida. Opća deklaracija o pravima čovjeka, koju je donijela Opća skupština UN-a 1948. u svom članku 14. proklamira pravo na azil. U st. 2. članka 14. ističe se da ovo pravo ne može biti ostvareno u slučajevima nepolitičkih zločina ili čina protivnih svrsi i ciljevima UN-a. Umjesto *ad hoc* sporazuma prihvaćenih u pogledu određenih izbjegličkih situacija, pojavio se zahtjev za dokumentom koji bi sadržavao definiciju tko može biti smatran izbjeglicom.

Konvenciju o pravnom položaju izbjeglica usvojila je Konferencija ambasadora pri Ujedinjenim narodima 18. lipnja 1951. godine, a stupila je na snagu 21. travnja 1954. godine. Nedostatak ove konvencija jest činjenica da se ona odnosila samo na izbjeglice koje su to postale zbog događaja koji su se zbili prije 1. siječnja 1951. godine. Ovo vremensko ograničenje Konvencije rezultat je nastojanja vlada, u vrijeme donošenja Konvencije, da ograničenja, svoje

obveze na izbjegličke situacije koje su postojale u to vrijeme, ili na one situacije koje su se mogle naknadno pojaviti kao posljedica već postojećih.

Osim vremenskog ograničenja Konvencija predviđa i mogućnost uvođenja zemljopisnog ograničenja (primjena Konvencije samo na europske izbjeglice). Protokom vremena i pojavom novih izbjegličkih situacija, pojavila se pojačana potreba da se odredbe Konvencije iz 1951. primjene i na ove novonastale situacije. Kao posljedica toga pripremljen je Protokol o pravnom položaju izbjeglica. Nakon što je razmotren na Općoj skupštini UN-a Protokol je bio podnesen za pristupanje 31. siječnja 1967., a stupio je na snagu 4. listopada 1967. Protokol mijenja definiciju izbjeglice koja sada obuhvaća i žrtve kasnijih, pa i budućih događaja. Tako se pristupanjem Protokolu iz 1967. države obvezuju primjenjivati materijalne odredbe Konvencije iz 1951. prema osobama sa statusom izbjeglice prema definiciji te Konvencije, ali bez vremenskog ograničenja na događaje koji su se zbili prije 1951. godine. Iako na ovaj način vezan s Konvencijom, Protokol je samostalan dokument, pristup kojem nije ograničen samo na potpisnike Konvencije. Što se tiče geografskog ograničenja, u pogledu država koje su se odlučile na takvo ograničenje pri ratifikaciji Konvencije, ono se i dalje primjenjuje i nakon donošenja Protokola od 1967. koji takvo sužavanje definicije izbjeglice i primjene Konvencije ne dopušta novim (Andrassy et al., 1998, 295). Do rujna 1998. Konvenciju i Protokol su prihvatile 132 države. Republiku Hrvatsku obvezuju oba ova dokumenta.

Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice (United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR)

Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR), odnosno preciznije njegov ured (Office of the United Nations High Commissioner for Refugees) osnovan je 1950. od strane Opće skupštine Ujedinjenih naroda kao privremeno tijelo za zaštitu izbjeglica, no kako je broj izbjeglica samo rastao, mandat Ureda stalno se produžava. Visokog povjerenika izabire Opća skupština na prijedlog glavnog tajnika Ujedinjenih naroda, u pravilu na razdoblje od pet godina, a u njegovu radu, osim osoblja Ureda, pomaže i Izvršni odbor. Djelokrug UNHCR-a općenito se sastoji u zaštiti izbjeglica za trajanja okolnosti koje su uvjetovale njihov izbjeglički status te u pomoći izbjeglicama po prestanku tih okolnosti, posebice u postupku njihove repatrijacije. Pritom UNHCR djeluje na temelju svog Statuta koji njegovu zadaću određuje kao posve nepolitičku, humanitarnu i socijalnu. Visoki povjerenik u obavljanju svojih funkcija slijedi političke upute koje mu daje Opća skupština Ujedinjenih naroda. Mandat UNHCR-a predviđen

njegovim Statutom prvenstveno je vezan uz definiciju izbjeglica kakva je sadržana u Konvenciji o pravnom položaju izbjeglica, premda se danas Opća skupština kada daje Visokom povjereniku konkretne zadatke sve više služi širim poimanjem izbjeglica kakvo je sadržano u spomenutoj Konvenciji o posebnim vidovima problema izbjeglica u Africi iz 1969., koja izbjeglicom smatra i osobu koja je prisiljena napustiti svoje uobičajeno boravište zbog strane agresije, okupacije, strane dominacije ili događaja koji teško pogađaju javni poredak i koja zato traži utočište izvan svoje zemlje.

Sasvim je dovoljno da je članica Ujedinjenih naroda u sustavu kojeg UNHCR djeluje, a to su danas takoreći sve države svijeta. Uz to, UNHCR skrbi i o povratnicima kao bivšim izbjeglicama koji više ne uživaju zaštitu Konvencije, kao i o osobama koje su uslijed okolnosti koje su bile uzrokovale njihov izbjeglički status, kasnije ostale bez državljanstva. U tom smislu UNHCR će brinuti i o poštivanju prava osoba bez državljanstva koja im jamče Konvencija o pravnom položaju osoba bez državljanstva iz 1954., kao i Konvencija o smanjenju slučajeva bezdržavljanstva iz 1961. godine. Prvenstveni zadatak UNHCR-a sastoji se ponajprije u olakšanju prihvata, zbrinjavanja i zaštite izbjeglica kada napuste državu podrijetla. Također, UNHCR se angažira i u pronalasku konačne države prihvata izbjeglica ako zemlja njihova prvog dolaska nije u mogućnosti sve ih prihvatiti. Bit će to od posebnog značaja u okolnostima “masovnog priljeva izbjeglica”. Jednako tako, UNHCR će djelovati i na ostvarenju načela solidarne podjele tereta zbrinjavanja izbjeglica. UNHCR će tako nastojati osnivati svoje misije, dakako, uz pristanak države, na svim područjima gdje se jave problemi izbjeglica. Danas UNHCR ima svoje urede u gotovo 120 zemalja svijeta (Lapaš, 2008).

Uz to, UNHCR će katkad imati i važnu ulogu u pregovorima s državama, ne samo u pogledu prihvata i zbrinjavanja izbjeglica, već i u pogledu ostvarenja njihove sigurne repatrijacije. U tom je smislu od iznimne važnosti kako suradnja UNHCR-a s državama, tako i s međunarodnim organizacijama, u prvom redu sa specijaliziranim ustanovama Ujedinjenih naroda, ali i drugim njihovim tijelima. Treba tako spomenuti posebice suradnju sa Svjetskim programom za hranu (WFP), Fondom Ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF), Svjetskom zdravstvenom organizacijom (WHO), Programom Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP), Uredom Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava (OHCHR), Uredom Ujedinjenih naroda za koordinaciju humanitarnih poslova (OCHA), Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM), kao i s regionalnim organizacijama poput Vijeća Europe, Organizacije američkih država, Afričkom unijom, Organizacijom za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE) i dr. (Lapaš, 2008).

Također, u obavljanju svojih funkcija značajna je i suradnja UNHCR-a s međunarodnim nevladinim organizacijama, posebice s Međunarodnom federacijom društava Crvenog križa i Crvenog polumjeseca (IFRC), ali i s Međunarodnim odborom Crvenog križa (ICRC). Napokon, posebno važna uloga UNHCR-a u zaštiti izbjeglica jest ona regulatorna i interpretativna. UNHCR svojim aktima, mada i neobvezatne naravi poput smjernica, priručnika, kao i zaključaka Izvršnog odbora uspostavlja poželjne standarde u ostvarenju zaštite prava izbjeglica, prvenstveno onih zajamčenih Konvencijom o pravnom položaju izbjeglica. Takvi standardi, premda neobvezujući, doprinose tumačenju i primjeni, ali i razradi konvencijskih odredbi. Isto tako, UNHCR potiče daljnji razvoj i proučavanje izbjegličkog prava. Uz to, UNHCR proučava sudsku i drugu praksu država u pogledu primjene Konvencije te je objavljuje u cijelosti, kao i u obliku kompilacija. Izbjeglica kao pojedinac ili skupina nema formalnu mogućnost ulaganja pritužbi UNHCR-u, no ne postoji zapreka neformalnom obraćanju sa svrhom skretanja pozornosti na kršenje prava izbjeglica.

Međunarodna organizacija za migracije (International Organization for Migration – IOM)

Međunarodna organizacija za migracije osnovana je 1951. godine te je počela sa svojim radom najprije u odnosu samo na europske migracije, da bi kasnije, djelujući prema regijama svijeta obuhvatila problematiku migracija na svim kontinentima. Svrha Organizacije utvrđena je već odredbom članka 1. njezina Ustava te obuhvaća pomoć svim osobama koje napuštaju svoju zemlju u potrazi za zaposlenjem, kao tzv. migracijski radnici, ili sigurnoću, uključujući tu i izbjeglice. U tom smislu Organizacija također pruža i pomoć raseljenim osobama. Tako, Organizacija pomaže ne samo u pogledu osiguranja osnovnih potrepa pa i transfera, već pruža i pomoć u smještaju, zdravstvenim uslugama, pomoć u svladavanju jezika, obučavanje te druge oblike pomoći koji bi im trebali omogućiti da se lakše uklape u novu sredinu.

Također, među zadaćama Organizacije jest i briga o zaštiti ljudskih prava tih osoba, kako onih zajamčenih općim dokumentima poput Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tako i onima koji štite posebna prava nekih od kategorija tih osoba (npr. Konvencijom o pravima migracijskih radnika, Konvencijom o pravnom položaju izbjeglica). Isto tako, Organizacija ima među svojim zadaćama i pružanje pomoći takvim osobama pri dobrovoljnom povratku u vlastitu zemlju, kao i olakšanje provedbe repatrijacije izbjeglica. U ostvarenju svojih funkcija Organizacija djeluje kroz svoja tri glavna tijela: Vijeće, Izvršni odbor i Tajništvo, a jednako

tako je u svom radu oslonjena na usku suradnju s državama, prvenstveno članicama, danas njih 125, ali i s međunarodnim, kako vladinim, tako i nevladinim organizacijama (Andrassy et al. 2006).

Organizacija ne poznaje mehanizam individualnih predstavljanja vezanih uz povrede prava izbjeglica, kao ni drugih osoba uključenih u migracije, no nema zapreke neformalnom obraćanju Organizaciji radi ukazivanja na posebne probleme s kojima se migranti susreću, a koji ulaze u njezin djelokrug. Unatoč nepostojanju nekog formalnog nadzornog mehanizma nad poštivanjem prava tih osoba unutar - sustava Organizacije, nema sumnje da postoji mogućnost diplomatskog i uopće političkog utjecaja Organizacije na države, prvenstveno članice, u pogledu kojih Ustav IOM-a predviđa i mogućnost suspenzije članskih prava kao disciplinsku sankciju ustanovi li se da odnosna članica uporno krši temeljna načela Ustava Organizacije.

Odbor za ljudska prava (Human Rights Committee – HRC)

Odbor za ljudska prava ugovorno je tijelo osnovano Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, a sa svrhom nadzora poštivanja njegovih odredbi od strane država stranaka Pakta. Osnivanje Odbora predviđeno je člankom 28. Pakta koji je utvrdio i njegov sastav od 18 članova, državljana država stranaka Pakta, koji se biraju i u Odboru djeluju u osobnom svojstvu, dakle ne kao predstavnici svojih država. Oni se biraju na vrijeme od četiri godine uz mogućnost ponovnoga izbora. Također, u sastavu Odbora ne može biti više od jednoga člana državljanina iste države (čl. 31.). Funkcija je Odbora ponajprije primanje periodičnih izvještaja država stranaka Pakta o provedbi njegovih odredbi (čl. 40.). Uz to, članak 41. Pakta predviđa i mogućnost da država stranka ako želi, posebnom izjavom prihvati i nadležnost Odbora da prima i razmatra priopćenja u kojima neka druga država stranka Pakta za nju tvrdi da ne ispunjava Paktom preuzete obveze, pri čemu će uvjet dakako biti da je i ta druga država prihvatila istu nadležnost Odbora prema sebi. Napokon, Fakultativnim protokolom uz Pakt predviđena je i nadležnost Odbora da prima i razmatra pritužbe pojedinca pa tako dakle i izbjeglice koji tvrdi da je neko od njegovih prava zajamčenih Paktom bilo povrijeđeno od strane države prihvata, ili uopće neke države stranke Pakta (Lapaš, 2008). Pritom je, međutim, nužno da je odnosna država istodobno i stranka toga protokola čime je prihvatila nadležnost Odbora s obzirom na takve pritužbe pojedinaca. Republika Hrvatska stranka je Fakultativnog protokola od 1995. godine.

Europski sud za ljudska prava (European Court of Human Rights – ECHR)

Europski sud za ljudska prava predviđen je Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda usvojenom 1950. u okviru Vijeća Europe. Sud se sastoji od broja sudaca jednakog broju država članica Konvencije, tj. broju država članica Vijeća Europe. Od 1997. među njima je i Republika Hrvatska. Glavna funkcija Suda je rješavanje sporova vezanih uz povredu prava koja su svakom pojedincu pa dakle i izbjeglici na području države članice, zajamčena Konvencijom, kao i uz nju usvojenim protokolima. Premda to u početku nije bilo predviđeno, usvajanjem Devetog protokola uz Konvenciju dana je pojedincu, skupini pojedinaca ili nevladinim organizacijama mogućnost podnošenja zahtjeva za zaštitu prava iz Konvencije te je stupanjem na snagu Jedanaestog protokola uz Konvenciju omogućeno njihovo iznošenje izravno pred Sud. Uz ranije navedene opće uvjete dopustivosti pojedinačnih obraćanja međunarodnim tijelima, posebni uvjeti dopuštenosti takvih zahtjeva pred Sudom su:

1. da su prethodno iscrpljena sva raspoloživa unutrašnja pravna sredstva u državi koju se tereti za povredu prava, uključujući i iskorištenu mogućnost obraćanja ustavnom sudu u državama u kojima takav sud postoji;
2. da od donošenja konačne odluke o spornom pitanju pred tijelima unutrašnjeg poretka te države nije prošlo više od šest mjeseci;
3. da zahtjev nije anoniman;
4. da se ne odnosi u osnovi na isti predmet što ga je Sud već ispitivao (*ne bis in idem*), ili koji je već u postupku pred nekim drugim međunarodnim tijelom;
5. te 5. da zahtjev prema ocjeni Suda nije očito neosnovan, inkompatibilan s odredbama Konvencije i dodatnih protokola te da ne predstavlja zloupotrebu prava na podnošenje zahtjeva (Lapaš, 2008).

Zahtjev treba biti napisan na engleskom, francuskom, ili nekom od službenih jezika država članica Konvencije. Podnositelj uz to treba naznačiti je li se već obratio u povodu iste stvari bilo kojem drugom međunarodnom tijelu. Također, želi li podnositelj zahtjeva da se njegov identitet javno ne otkrije, mora to navesti i dostaviti Sudu izjavu s obrazloženjem razloga za to. Pojedinac, nevladina organizacija ili skupina pojedinaca mogu u početku sami dostaviti zahtjeve Sudu, no kasnije, nakon obavijesti o zahtjevu koji se dostavlja tuženoj državi, podnositelj zahtjeva u pravilu mora biti zastupan od strane odvjetnika koji je ovlašten baviti se odvjetništvom u bilo kojoj državi članici Konvencije i koji ima prebivalište u jednoj od njih, ili eventualno od strane druge osobe koju posebno odobri predsjednik Vijeća. Poslovnik Suda

zahtijeva da odvjetnik mora imati odgovarajuće znanje jednoga od službenih jezika Suda (engleskog ili francuskog jezika).

Pravna snaga odluke Suda jest presuda, obvezujuća za državu stranku na koju se odnosi. Usvoji li Sud zahtjev, to će biti konačna odluka o povredi obveza iz Konvencije ili dopunskih protokola od strane odnosne države te će obvezati tu državu da prestane s kršenjem i nadoknadi štetu koju je podnositelju zahtjeva prouzročila. Pritom je važno istaknuti da Sud nije prizivno tijelo u odnosu na nacionalne sudove. On ne može ukidati ili mijenjati presude nacionalnih sudova država stranaka. Sud samo odlučuje o postojanju povrede prava pojedinca zajamčenog Konvencijom i dopunskim protokolima na koju se njegov zahtjev odnosi. Ipak, važno je istaknuti da svojom praksom Sud bitno utječe na tumačenje odredbi Konvencije i Protokolâ pa time i na njihovu primjenu od strane svih država stranaka upućujući ih time da slijede praksu Suda koja doprinosi razumijevanju Konvencije kao “živućeg instrumenta”.

Međunarodne nevladine organizacije i izbjeglice

Pitanje o potrebama izbjeglica trebaju si postaviti sve organizacije civilnog društva koje u svoje aktivnosti planiraju uključiti rad s izbjeglicama. Važno je to pitanje postaviti sebi, ali i izbjeglicama. Važno je čuti osobe s kojima radite i surađujete te putem planiranih aktivnosti uvažiti njihove potrebe kako bi suradnja bila obostrano zadovoljavajuća. Međunarodne nevladine organizacije su međunarodne po svome članstvu, nevladine po članstvu i djelovanju te neprofitne po svojim ciljevima. Zaštita ljudskih prava jedno je od područja najintenzivnije aktivnosti međunarodnih nevladinih organizacija. Štoviše, nastanak prvih modernih međunarodnih nevladinih organizacija često se i vezuje uz prve organizacije s ovog područja aktivnosti. U početku ograničen na slobodu od ropstva, djelokrug tih međunarodnih nevladinih organizacija brzo se širi, prateći, ali i inicirajući razvoj zaštite ljudskih prava u sustavu međunarodnog prava.

Međunarodne nevladine organizacije tako postaju iznimno jake grupe pritiska na vlade država u poštivanju ljudskih prava: prvenstveno kroz otkrivanje i istragu o povredi tih prava što uključuje edukaciju o ljudskim pravima, ali i vrednovanje prikupljenih informacija te konačno i posjete odnosnoj zemlji u obliku promatračkih ili istraživačkih misija (Lapaš, 2008). U kasnijoj fazi dolazi do širenja informacija od strane tih organizacija, prikupljenih kao rezultat prethodne faze, što može poprimiti oblik direktne (neposrednog obraćanja vladi odnosne

države), ili pak indirektne intervencije (djelovanja putem utjecaja na javno mnijenje). Tijesna suradnja međunarodnih nevladinih organizacija ovog sektora s međunarodnim vladinim organizacijama i njihovim tijelima osnovanima u svrhu zaštite ljudskih prava, dodatno je ojačala njihovu ulogu.

Međunarodne nevladine organizacije imaju značajnu ulogu i u međunarodnoj zaštiti izbjeglica. Osim kroz suradnju s Uredom Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR) u obliku materijalne pomoći, kao i primjene općih i posebnih programa pomoći izrađenih od strane UNHCR-a, međunarodne nevladine organizacije poduzimaju i neke samostalne aktivnosti na području zaštite izbjeglica: skretanje pozornosti javnosti na problem izbjeglica, česte intervencije u korist osoba koje su u situacijama izvan mandata UNHCR-a, a imaju i gotovo isključivu ulogu u aktiviranju međunarodne zajednice u slučajevima kad država ne želi internacionalizaciju problema izbjeglica, a posebice raseljenih osoba. Međunarodne nevladine organizacije na ovom području usmjeravaju svoju djelatnost i ka sprječavanju, kao i eliminaciji prilika koje bi mogle rezultirati problemima izbjeglica. Brojnost nevladinih organizacija koje se danas u svijetu bave problematikom izbjeglica nesumnjivo bi se mogla izraziti u tisućama, no ovdje ćemo spomenuti samo neke od njih.

Međunarodni Crveni križ

Jedna od svakako u današnjem svijetu najznačajnijih međunarodnih nevladinih organizacija koje djeluju na polju humanitarne djelatnosti, pa tako i pomoći izbjeglicama kao i raseljenim osobama, posebice u okolnostima oružanih sukoba, svakako je Međunarodni Crveni križ. Međunarodni Crveni križ (IRC), divovska je međunarodna nevladina organizacija sastavljena, s jedne strane, od Međunarodnog odbora Crvenog križa (ICRC) – svojevrsne jezgre, čije je članstvo ograničeno na švicarske državljanke (te stoga predstavlja nacionalnu nevladinu organizaciju), Međunarodne federacije (ranije Lige) nacionalnih društava Crvenog križa i Crvenog polumjeseca (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies), koja je po svojoj strukturi klasična međunarodna nevladina organizacija koja se ravna prema vlastitom Statutu te nacionalnih društava Crvenog križa i Crvenog polumjeseca. Svaki od triju sastavnih dijelova Međunarodnog Crvenog križa zadržava u okviru Statuta Međunarodnog Crvenog križa svoju nezavisnost te zajedno s državama strankama Ženevske konvencije od 27. srpnja 1929. o poboljšanju sudbine ranjenika i bolesnika u vojskama u ratu, ili Ženevskih konvencija od 12. kolovoza 1949. za zaštitu žrtava rata (kao i Dopunskih protokola od 8. lipnja

1977.) ravnopravno sudjeluje na Međunarodnoj konferenciji Crvenog križa i Crvenog polumjeseca – najvišem tijelu Međunarodnog Crvenog križa. Međunarodni Crveni križ, odnosno u prvom redu Međunarodni odbor Crvenog križa (ICRC) u obavljanju svojih funkcija u zaštiti izbjeglica nastoji ostvariti svoju prisutnost upravo na području oružanog sukoba, jednako kao i na području države prihvata kako bi pružio neposrednu pomoć tim osobama. Pritom, temeljno je načelo djelovanja Crvenog križa nepristranost i nemiješanje u oružani sukob ni na koji način, osim pružanjem pomoći svakoj osobi u potrebi, bez obzira na bilo kakvu pripadnost, dakle bez ikakve diskriminacije.

Osim izbjeglica, ta će pomoć, stoga, na samom ratištu uključiti i pripadnike oružanih snaga svih strana u sukobu. Aktivnosti Crvenog križa bit će tako usmjerene na medicinsku pomoć izbjeglicama, ali i na humanitarnu pomoć u smislu suzbijanja neimaštine koja ugrožava živote i zdravlje izbjeglica. U tom smislu, te će aktivnosti obuhvaćati i opskrbu izbjeglica nužnim životnim potrepštinama, što će uključivati osnovnu zdravstvenu zaštitu, opskrbu hranom i vodom, nužni smještaj te osnovne higijenske uvjete. Uz to, Crveni križ ima važnu ulogu i u nadzoru nad poštivanjem prava izbjeglica (uključujući i ona zajamčena Ženevskom konvencijom o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata iz 1949., kao i Dopunskim protokolima uz Ženevske konvencije iz 1977.), pa tako i u njihovoj zaštiti, počevši već od samog napuštanja njihove države podrijetla, kroz sve vrijeme njihova izbjeglištva u državi prihvata, ali također i u postupku repatrijacije. Pritom se posebna pozornost poklanja specifičnim potrebama osjetljivijih skupina izbjeglica, poput žena, djece, kao i starijih i nemoćnih osoba.

Amnesty International

Jedna od najznačajnijih organizacija na području rada s izbjeglicama svakako je i Amnesty International. S više od 6000 svojih skupina u oko 70 zemalja ta organizacija radi na unaprjeđenju i širenju ljudskih prava na takoreći svim kontinentima. Premda ne isključivo, jedno od vrlo značajnih područja djelatnosti te organizacije jest i briga za izbjeglice. U tom smislu Amnesty International promiče prava izbjeglica širom svijeta uglavnom snažnim utjecajem na javno mnijenje, ali i na države i međunarodne (međuvladine) organizacije. Pritom ta organizacija, iako uglavnom neformalno, nadzire poštivanje izbjegličkih prava te ukazuje na slučajeve njihova kršenja, naročito kada su ugrožena njihova temeljna ljudska prava (posebice pravo na život, sloboda od samovoljnog pritvaranja, sloboda od mučenja i dr.). Uz to, Amnesty International utječe na države da se obvežu međunarodnim ugovorima za zaštitu tih prava, kao

i da prihvate nadzorne mehanizme vezane uz poštivanje tih ugovora, dok s druge strane i poput drugih međunarodnih nevladinih organizacija koje djeluju na polju zaštite ljudskih prava, u određenoj mjeri utječe i na nastanak međunarodnih ugovora s tog područja ponajprije skretanjem pozornosti državama i međunarodnim organizacijama na potrebu međunarodnopravnog uređenja nekog pitanja. Isto tako, Amnesty International na sličan način djeluje i u unutrašnjim pravnim porecima država kako bi ih potaknuo na unaprjeđenje zaštite ljudskih prava u njihovu zakonodavstvu, ali i na veću učinkovitost u provedbi već važećih propisa.

International Rescue Committee

International Rescue Committee međunarodna je nevladina organizacija koja se posebno bavi pružanjem pomoći osobama u hitnim situacijama pa stoga i izbjeglicama. Rad Organizacije usmjeren je ponajprije na spašavanje ljudskih života, kao i na osiguranje zaklona, nužnih životnih potreština i nužne zdravstvene zaštite, ali i na pružanje obrazovanja. U tom smislu, Organizacija djeluje na zaštiti temeljnih ljudskih prava ugroženih osoba, prvenstveno kroz svoje posebno tijelo – Emergency Response Team, koje čini 17 stručnjaka osposobljenih za djelovanje u takvim hitnim situacijama. Među njima su i zdravstveni radnici, socijalni radnici i dr. Pritom Organizacija u svom djelovanju posebnu pozornost posvećuje izrazito osjetljivim društvenim skupinama, poput žena, djece, kao i starijih i nemoćnih osoba, ponajprije u zaštiti od diskriminacije, nasilja i zloupotrebe, kao i u osiguranju njihovih prava i posebnih potreba. Uz to, Organizacija pruža pomoć i pri repatrijaciji izbjeglica, a djeluje i na ekonomskom, socijalnom, političkom razvoju zemlje po prestanku oružanog sukoba, kao i na ponovnom uspostavljanju pravnog poretka.

International Refugee Rights Initiative (IRRI)

International Refugee Rights Initiative (IRRI) međunarodna je nevladina organizacija koja uz sjedište u Kampali (Uganda) ima svoj ured i u New Yorku. Djelokrug Organizacije obuhvaća prvenstveno pomoć izbjeglicama u zaštiti njihovih prava priznatih međunarodnopravnim dokumentima o zaštiti izbjeglica. U tu svrhu Organizacija skreće pozornost svjetskog javnog mnijenja na problematiku izbjeglica, kršenja njihovih prava, kao i na potrebu unaprjeđenja njihove međunarodnopravne zaštite, ali i zaštite u pravnim porecima država širom svijeta.

Organizacija se bavi ponajprije zaštitom izbjeglica i raseljenih osoba u Africi, ali i u drugim dijelovima svijeta. U tom cilju Organizacija usko surađuje prvenstveno s afričkim nevladinim organizacijama objedinjenima u mrežu “The African NGO Refugee Protection Network”, ali i s drugim nevladinim i međuvladinim tijelima istog polja djelovanja.

Caritas Europa

Caritas Europa nevladina je organizacija osnovana 1974. godine. Ona je zapravo jedan od sedam regionalnih ogranaka univerzalne organizacije – Caritas Internationalis. Caritas Europa okuplja u svom članstvu 48 nevladinih organizacija iz 44 europske zemlje. Glavna zadaća Organizacije jest borba protiv siromaštva i društvene nejednakosti, posebice vezano uz problematiku migranata, kao i izbjeglica, jednako u zemljama Europske unije, kao i u drugim europskim državama. Djelatnost Organizacije u osnovi je usmjerena na dva područja rada: humanitarnu pomoć te poticanje društvenog razvoja u cilju osiguranja mira. U tu svrhu Organizacija nastoji ostvariti politički utjecaj u državama s ciljem unaprjeđenja i poštivanja zaštite prava izbjeglica, prvenstveno kroz suradnju s tijelima vlasti tih država. Tako, većina organizacija koje sudjeluju u članstvu Caritas Europa bavi se upravo problemima migranata i izbjeglica, posebice tražitelja azila. To uključuje i savjetodavnu djelatnost koja se pruža tim osobama naročito u pogledu pravnih savjeta, ali i druge oblike pomoći, kako za trajanja izbjegličkog statusa, tako i pri repatrijaciji. Caritas Europa u svom radu usko surađuje i s drugim međunarodnim nevladinim organizacijama (posebice onima okupljenima u ERSO-u).

Koordinacija za integraciju (RH)

Civilno društvo Hrvatske predstavljaju građani i građanke koji žive u Hrvatskoj, a koji su aktivno zainteresirani za društveno djelovanje. Građani/ke se tako mogu angažirati individualno ili grupno. U grupne civilne inicijative građani/ke se najčešće okupljaju kada ih zanima isti društveni problem ili pojava.

U Hrvatskoj postoji mnogo organizacija civilnog društva koje su okupljene oko različitih tema: okoliš, ljudska prava, prava životinja itd. Organizacije civilnog društva nisu dio vladinih institucija, no zbog želje da se određene stvari u društvu promijene na bolje, oni surađuju s vladinim institucijama. Organizacije civilnog društva vrlo često u svoj rad uključuju

volontere/ke. Volonteri/ke su građani/ke koji/e su angažirani/e oko nekog područja djelovanja bez primanja novčane naknade za svoj rad. Sve što volonteri/ke rade odvija se u njihovo slobodno vrijeme i iz njihove vlastite motivacije.

Jedna od takvih organizacija civilnog društva - Centar za mirovne studije (CMS), 2011. godine osnovao je Koordinaciju za integraciju u kojoj je okupio organizacije civilnog društva koje imaju kapacitete za pružanje različitih socijalnih usluga azilantima/cama, tražiteljima/cama azila i strancima/kinjama pod supsidijarnom zaštitom. Cilj Koordinacije je uspostava mreže budućih pružatelja socijalnih usluga za tražitelje/ice azila, azilante/ice i strance/kinje pod supsidijarnom zaštitom. Svaka članica koordinacije bavi se nekim drugim područjem, odnosno temom.

Koordinacija je otvorena za pristupanje novih članica te se njihov broj iz godine u godinu povećava. Trenutno, članice koordinacije su sljedeće organizacije: Hrvatski crveni križ (HCK), Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR), Hrvatski pravni centar (HPC), Udruga za promicanje prava i socijalizacije djece i mladih izazov, Mreža mladih hrvatske (MMH), Centar za unapređenje profesionalnog rada s mladima (Status M), Centar za edukaciju i savjetovanje iskra, Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (Cesi), Centar za seksualna prava ženska soba, Udruga za promicanje i zaštitu ženskih ljudskih prava b.a.b.e., Centar za mirovne studije (CMS), Fantastično dobra institucija (Fade In), Queer-feministička i antifašistička udruga zagreb pride, Centar za nove inicijative (CNI), Društvo za psihološku pomoć (DPP), Kuća ljudskih prava (KLJP), Koordinacija udruga za djecu (KUD), Institut za razvoj i međunarodne odnose (IRMO), Nesst Croatia, Cluster za eko-društveni razvoj i inovacije (Cedra), Autonomni kulturni centar Attack! te pojedinci/ke zainteresirani/e za integraciju izbjeglica – socijalni radnici/e, umjetnici/e, novinari/ke (Kranjec, 2014).

Koordinacija za integraciju neformalna je mreža organizacija civilnog društva koja se okuplja četiri puta godišnje. Osnovao ju je Centar za mirovne studije, uz podršku UNHCR-a koji organizira sastanke i aktivnosti vezane uz rad same Koordinacije. Članice Koordinacije surađuju i zajednički osmišljavaju aktivnosti koje potiču i doprinose integraciji izbjeglica u hrvatsko društvo, ali i propituje integracijske prakse koje se provode u hrvatskom društvu. Godine 2014. Koordinacija za integraciju prvi je put organizirala niz zajedničkih aktivnosti povodom proslave Svjetskog dana izbjeglica (koji se obilježava 20. lipnja) – tjedan izbjeglicama!

2.3. INTEGRACIJA IZBJEGLICA U DRUŠTVO

U literaturi i praksi postoji niz definicija i tumačenja termina „integracija“. Za ovu priliku *integraciju* ćemo definirati kao dinamičan, dvosmjernan proces međusobne prilagodbe kako imigranata, tako i stanovnika određene zemlje, a temeljni mehanizam kojim se ona postiže jest učestala interakcija između imigranata i građana određenog društva te imigranata i institucija (Kranjec, 2014). Integracija (izbjeglica) je proces koji ujedno zahtijeva vrijeme te aktivno obostrano uključivanje i doprinos kako osobe koja je doselila, tako i nadležnih institucija.

Prema UNHCR-u, integracija je krajnji produkt dinamičnog i višeznačnog dvosmjernog procesa s tri međusobno povezane dimenzije: pravnom, ekonomskom i socio-kulturnom (UNHCR, 2013). Integracija zahtijeva napore svih strana, uključujući spremnost izbjeglica na prilagodbu društvu u koje su došli, bez prisile da potiskuju svoj kulturni identitet, ali i odgovarajuće spremnosti šireg društva i javnih institucija da im osiguraju dobrodošlicu i prihvate njihove potrebe i različitosti. Što je društvo više integrirano, to su pojedinci i grupe više povezani te bliže i intenzivnije surađuju. U posljednje vrijeme, pojam socijalne kohezije sve se više počinje koristiti kao ekvivalent integraciji koja pobliže označava karakteristiku nekog društva (Penninx, 2007).

Integracijska politika podrazumijeva određivanje ciljeva i načela te niza mjera, aktivnosti i njima pripadajućih dionika koji će raditi na uključivanju imigranata i specifično izbjeglica u određeno društvo (Bužinkić; Kranjec, 2012). Pri tome je važno istaknuti činjenicu da je integracija proces te da integracijske politike u obzir trebaju uzeti vrijeme kao jedan od ključnih faktora uspješne integracije. Integracijske politike razlikuju se s obzirom na ciljeve prema kojima su prepoznati modeli integracije ili njihova kombinacija, a izbor modela uvelike ovisi o dominantnim društvenim vrijednostima te modelu uređenja društva.

Kao primjere dobre prakse poticanja interakcije navode se zajednički forumi, interkulturalni dijalog s i o izbjeglicama i njihovoj kulturi, te stimulatívni životni uvjeti u urbanim zajednicama. Sve te aktivnosti dodatno omogućavaju informiranje i senzibilizaciju šire javnosti što posredno utječe na smanjenje predrasuda i diskriminacije prema izbjeglicama. Osim toga, bitno je i omogućiti sudjelovanje izbjeglica u demokratskim procesima i njihovom kreiranju - osobito na lokalnom nivou - te pristup institucijama, privatnim i javnim dobrima i uslugama

koji treba biti temeljen na nediskriminaciji i jednakom pristupu, i za državljane i one koji to (još) nisu. Omogućavanje imigrantima da ovladaju temeljnim znanjima o jeziku društva, povijesti i radu institucija esencijalno je za uspješnu integraciju, dok su napori u obrazovanju najznačajniji za pripremu imigranata, a posebno njihovih potomaka kakobi bili što uspješniji i aktivniji članovi društva. Uz obrazovanje, zapošljavanje je središnji dio integracijskog procesa ključan za participaciju imigranata u društvo i njegov razvoj. Sloboda izražavanja kulture i vjeroispovjesti svakako mora biti zajamčena, osim u slučaju kada se prakticiranje istih ne kosi s nekim zakonom propisanim pravima drugih.

Dimenzije integracije

U literaturi je najčešće korištena podjela na tri dimenzije integracije na temelju kojih analitički možemo doći do različitih područja života te kriterija po kojima možemo mjeriti ili procjenjivati koliko su društva otvorena prema strancima. Te tri dimenzije su pravno-politička, socio-ekonomska i kulturno-religijska (Kranjec, 2014).

Pravno-politička dimenzija govori o tome u kojoj se mjeri stranci smatraju potpunim članovima političke zajednice i koliko im je to omogućeno. Gotovo jednako kao i kada se govori o generacijama ljudskih prava i važnosti svake od generacija, ako prava iz ove dimenzije nisu zadovoljena ili ostvarena, druge dvije dimenzije nisu ostvarive. Pravni status koji netko ima i prava koja mu time pripadaju, uvelike se odražavaju na svakodnevni život i ponašanje, odnosno na integraciju. Osim toga, nemogućnost izbjeglica da sudjeluju u političkim životu, sustavu i procesima donošenja odluka nikako nije konstruktivna i odmaže integraciji.

Socio-ekonomska dimenzija odnosi se na socijalna i ekonomska prava i status, što uključuje radnička prava i sustavnu podršku u socijalnoj i ekonomskoj sferi života. Najznačajniji indikatori uspješne integracije u ovoj dimenziji su sudjelovanje izbjeglica na tržištu rada (imati plaćen posao, porast broja poduzeća u vlasništvu izbjeglica i dr.). Pri ostvarivanju toga prava izuzetno je važno i ostvarivanje prava na obrazovanje i poznavanje jezika zemlje-domaćina. Osim toga, razina prihoda, razina korištenja sustava socijalne skrbi, kvaliteta stanovanja te niz drugih pokazatelja govore nam nalaze li se izbjeglice na podjednakoj razini kao i većina dominantnog stanovništva ili su ispod te razine i koliko ispod nje.

Kulturno-religijska dimenzija integracije govori o mogućnostima izbjeglica da prakticiraju, organiziraju i manifestiraju svoje potrebe kulturne, etničke ili religijske posebnosti. Učestalost

kontakata između izbjeglica i lokalnog stanovništva, osobito u privatnoj sferi, mješoviti brakovi te razina poznavanja jezika neki su od pokazatelja ove dimenzije integracije (Kranjec, 2014).

Razine integracije

Važan i neizostavan segment integracijskog procesa tiče se sudionika uključenih u sam proces ili onih koji bi to trebali biti, a s obzirom na to razlikuju se tri razine integracije (Bužinkić; Kranjec, 2012):

- *osobna (individualna) integracija* – odnosi se na obrazovanje, smještaj, zaposlenje, te socijalnu i kulturnu adaptaciju u novo društvo (pri čemu posebno ističemo pravo na obrazovanje kao preduvjet ostvarivanja svih ostalih prava);
- *kolektivi*, odnosno *migrantske grupe* – organizacije izbjeglica izraz su mobilizacije resursa i ambicije zajednice te mogu postati ili prihvaćeni dio zajednice (partner u procesu izrade integracijske politike) ili ostati isključeni tj. samoizolirati se od ostatka društva;
- *institucije*, i to dvije relevantne vrste – opće javne institucije u društvu dolaska (nacionalne ili lokalne), kao što su obrazovni sustav, tržište rada, javno-zdravstveni sustav te politički sustav. To su institucije koje bi svim građanima/kama trebale služiti jednako. Zakoni, regulacije, izvršna tijela, ali i nepisana pravila i prakse također su dio ovih institucija. Nadalje, ove institucije mogu otežati ili onemogućiti pristup, odnosno jednak ishod za imigrante/ice i etničke manjine na dva načina: s jedne ih strane formalno mogu isključiti u potpunosti (kao što je to slučaj u većini zemalja i gradova) ili djelomično (kao što je to slučaj sa sustavima socijalne zaštite). S druge strane, ako sustav i predviđa uključivanje svih, čest slučaj u praksi je da takve institucije mogu onemogućiti jednake ishode za imigrante/ice zbog povijesno i kulturno determiniranog načina rada, odnosno ne uzimajući u obzir specifične karakteristike migranata/ica i njihove situacije uzrokovane poviješću migracija, kulturnim i religijskim porijeklom ili jezikom. Druga su vrsta institucije koje su usmjerene na partikularne potrebe stranaca/kinja, odnosno institucije koje utemelje ili sami stranci/kinje ili institucije koje rade za strance/kinje, a ponajviše su koncentrirane na domenu kulture i religije. Vrijednost i opravdanost tih institucija u usporedbi s općim javnim institucijama jest ograničenost na one osobe koje ih dobrovoljno izaberu i koje su im naklonjene.

Modeli integracije

Kako će se proces integracije odvijati, ovisi o (ne)postojanju integracijske politike budući da ona podrazumijeva određivanje ciljeva i načela te niza mjera i aktivnosti koje će se poduzeti po pitanju uključivanja izbjeglica u određeno društvo. Integracijske politike razlikuju se s obzirom na ciljeve prema kojima su prepoznati modeli integracije ili njihova kombinacija, a izbor modela uvelike ovisi o dominantnim društvenim vrijednostima te modelu uređenja društva. Danas se u teoriji i praksi govori o tri najčešća modela: asimilacijski model, multikulturalizam i interkulturalizam. U tim modelima nalazimo različite odnose prema politikama i praksama obrazovanja, zapošljavanja, izražavanju kulturnog identiteta i vjeroispovijesti te drugih područja integracije.

Asimilacijski model je proces adaptacije u kojem imigrant/ica ili čitava skupina preuzme običaje, norme, vrijednosti i socijalne osobine društva u koje je došao/la, tako da je potpuno kulturno apsorbiran/a u dominantno većinsko društvo. Asimilacija je proces homogenizacije koji se, prema različitim obrascima, zbiva između dominantne i manjinskih grupa (Spajić-Vrkaš i sur., 2001). Barry (2002) asimilaciju definira kao spoj akulturacije (postajanje kulturno sličnim), identificiranja s većinskom skupinom i prihvaćanja od strane te skupine. Ovaj se proces odvija na dvije razine – vanjska akulturacija na razini vanjskog ponašanja kada izbjeglice preuzimaju tipična ponašanja dominantne kulture pri čemu preuzimaju svakodnevni jezik i uloge kulture zemlje-domaćina. Osim toga, važan aspekt je i preuzimanje stavova, kao i percepcije manjinskog identiteta “nametnutog” od dominantne populacije. Kada se akulturacija događa samo na vanjskoj razini ponašanja, tada etnička orijentacija izbjeglice ostaje rezervirana samo za privatne okvire. Interna akulturacija odnosi se na preuzimanje vrijednosti dominantne kulture, i to na način da se tipični stavovi i ponašanja prihvaćaju kao samorazumljivi. Ovaj proces je jednosmjernan te je najveći teret na izbjeglicama, dok je uloga države da omogući adekvatan mehanizam i potporu za učinkovito i hitno usvajanje, odnosno preuzimanje dominantne kulture. Ovaj model ne poznaje kulturne različitosti (Spajić-Vrkaš, 2014).

Multikulturalizam je model koji se temelji na prepoznavanju i poštovanju postojanja različitih grupa unutar jednog društva koje koegzistiraju, nenasilno i jednakopravno (Spajić-Vrkaš, 2014). Taj pluralizam kultura kao društvena vrijednost i cilj zahtijeva da društvo dopusti postojanje multikulturnih zajednica koje mogu živjeti u skladu sa svojim običajima, jezikom i vrijednostima. Ovaj model s jedne strane osnažuje kulturnu raznolikost, no ujedno preuzima rizik da zastrani u separatizam ili segregaciju, budući da je praksa pokazala reciprocitet između

jačanja multikulturalizma i fiksiranja, okamenjenosti kultura, odnosno učvršćivanja distance među njima. Različite društvene grupe u ovom modelu mirno koegzistiraju, no među njima nema nikakvog dijaloga.

Interkulturalizam je model koji se temelji na procesu interkulturalnog dijaloga koji obuhvaća otvorenu razmjenu stavova između individua i grupa različitog etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičnog podrijetla i nasljeđa, na temelju međusobnog razumijevanja i poštovanja (Spajić-Vrkaš i sur., 2001). On stremi etici maksimalne tolerancije za individualni izbor. Pritom se navodi da je multikulturalizam, uvjetno rečeno, statični model koji prvenstveno inzistira na očuvanju kulturne različitosti, dok interkulturalizam u većoj mjeri naglašava moment razmjene odnosno dodira među kulturama (Spajić-Vrkaš i sur., 2001). Ovaj model zahtijeva konstantan dijalog i kritičko propitivanje integracije i društvene kohezije temeljene na zajedničkim vrijednostima, jednakosti dostojanstva, ali i na percepciji povjerenja, odanosti i predanosti. Ovaj model kreće od činjenice da se kulture mijenjaju pod različitim utjecajima i zahtijeva interdisciplinarnan pristup. Temelji se na višeslojnim odnosima i pristupima, kao i shvaćanju da se doseljavanje više ne doživljava kao potpuni prekid s prethodnim načinom i mjestom života ili puko preuzimanje novih obrazaca, običaja i normi.

Problemi integracije izbjeglica

Jedan od aspekata kvalitetne integracije je dostupnost obrazovnih programa zemlje domaćina. Prema Zakonu o azilu ta dostupnost se čini jednostavnom i laka za provedbu, međutim u praksi se pokazalo suprotnim zbog mnogih prepreka kojih društvo u Hrvatskoj često nije svjesno. Bitno je naglasiti kako izbjeglica (azilanti i stranci pod supsidijarnom zaštitom) i stanovnik Hrvatske nemaju jednaku početnu poziciju ulazeći u obrazovni sustav zemlje domaćina. Izbjeglice bi mogle doprinositi hrvatskom i europskim društvima koristeći svoje kvalifikacije, ali stvarnost pokazuje kako uglavnom spadaju u dugotrajno nezaposlene ili obvezne ponovno proći obrazovanje odnosno obuku koje su već završili u svojoj zemlji. Brojni su problemi i barijere koje doprinose i objašnjavaju visoku stopu nezaposlenosti izbjeglica, ali isto tako postoji mnogo primjera kako sustavi za procjenu i priznavanje stranih svjedodžbi, vještina i znanja često ne nude izbjeglicama odgovarajući smjer u daljnjem obrazovanju, usavršavanju ili zapošljavanju.

Republika Hrvatska trenutno nema razvijen model integracije koji je jasan, sustavan, dugoročno planiran i temeljen na raspoloživim resursima. Međutim, razvijene su brojne integracijske praske nakon postupaka priznavanja azila i supsidijarne zaštite izbjeglicama iz Afganistana, Somalije, Konga, Sirije, Ruske federacije i drugih zemalja. U hrvatskoj praksi integracije, izuzev kroničnog nedostatka politika utemeljenih na ciljevima, načelima, aktivnostima i dionicima integracije ove grupe izbjeglica, primjećujemo tri strukturna problema:

- nedostatak suradnje i koordinacije među tijelima državne upravne kao i između državnih i institucija lokalne samouprave u osiguranju uvjeta integracije izbjeglica,
- nedostatak suradnje državnih i lokalnih institucija s organizacijama civilnoga društva i građanima u pružanju potpore u integraciji izbjeglica,
- nedostatak dugoročno kvalitetnih rješenja u svim područjima integracije, primarno u učenju hrvatskoga jezika, obrazovanju, zapošljavanju i stambenom zbrinjavanju kao i ostvarivanju drugih socijalnih prava te uključivanju u društveno-političke procese i kulturne sadržaje (Bužinkić; Kranjec, 2012).

Integracija treba biti proces koji pomaže azilantima i osobama pod supsidijarnom zaštitom da ostvare aktivnu ulogu u društvu razvijanjem svojih kompetencija, vještina i vrijednosti, a integracijske strategije trebaju biti inkluzivne za sve uključene osobe kako bi se izbjegla socijalna otuđenost i isključenost azilanata i osoba pod supsidijarnom zaštitom. Pristup informacijama, tečaju jezika i kulture društva, osposobljavanju i zapošljavanju, ključni su za uspješnu integraciju u društvo (Baričević, 2013). HCK potiče uspostavu ‘‘društva dobrodošlice’’ koje vrednuje i prihvaća različitost te se učinkovito suprotstavlja svim oblicima netolerancije, diskriminacije i ksenofobije, kao osnovni preduvjet uspješne integracije.

Stoga povećani fokus integracijskih strategija treba biti na jačanju socijalnih prava i zaštite azilanata, osoba pod supsidijarnom zaštitom i drugih migranata upotrebi, posebno ranjivih skupina kao djeca, starije osobe, djeca bez pratnje; poboljšanje pristup obrazovanju, tržištu rada i osposobljavanju za zapošljavanje, poštujući specifične potrebe azilanata i osoba pod supsidijarnom zaštitom; te suprotstavljanje diskriminaciji, ksenofobiji i rasizmu (Bužinkić; Kranjec, 2012).

3. OBRAZOVANJE IZBJEGLICA

”Živi kao da ćeš sutra umrijeti.

Uči kao da ćeš živjeti vječno.”

(nepoznati autor)

Završetak Hladnog rata nije označio i završetak konflikta i raseljavanja populacije. Većina država koje su u to vrijeme stjecale neovisnost bile su multietničke i još nisu uspjele razviti stabilni sustav upravljanja. Stoga se 1990-ih godina odvijao čitav niz etničkih sukoba koji su vodili do patnje i iseljništva na milijune djece i mladih, najčešće pod teškim okolnostima. Njihova svakodnevica bila je nasilno prekinuta, a formalno obrazovanje gotovo nepovratno ukinuto. Sve to praćeno je porastom svijesti o dječjim pravima i potrebama, što je kulminiralo 1989. godine potpisivanjem Konvencije o pravima djeteta. Izvješće o utjecaju oružanih sukoba na djecu (Machel, 1996) istaknulo je potrebu za obrazovanjem u kriznim situacijama izbjeglištva.

Iste potrebe su ponovno istaknute na Svjetskom forumu o obrazovanju održanom u Dakaru u travnju 2000. na kojemu je obrazovanje naglašeno kao centralni stup humanitarnog odgovora na krizne situacije. Djeca su ranjiva skupina (fizički i emocionalno). Iznenadni nasilni sukob prekida njihove uvriježene obiteljske i društvene strukture, što snažno utječe na psihološko stanje i daljnji razvoj djece izbjeglica. Osiguranje obrazovanja pruža djeci izbjeglicama mogućnost liječenja traume i usvajanje vrijednosti, znanja i vještina potrebnih za uspostavu mirne budućnosti na lokalnoj i globalnoj razini (UNHCR, 2001).

Obrazovanje u kriznim situacijama se odnosi na širok spektar formalnih i neformalnih obrazovnih prilika za djecu i mlade zahvaćene različitim krizama, najčešće ratom (Mackinnon, 2014). Obrazovanje u kriznim situacijama je krizna intervencija za podržavanje kognitivnog, socijalnog i emocionalnog razvoja djece i mladih zahvaćenih krizama nastalih od ruke čovjeka - oružanim sukobima, ratom ili različitim prirodnim katastrofama poput potresa, poplava. Obrazovanje je najviši prioritet u zajednicama izbjeglica i izbjegličkim kampovima. Ipak, postoji jako malo (gotovo zanemarivo) dokaza o organiziranoj predanosti pravu na obrazovanje djece izbjeglica od strane UNHCR-a (Mackinnon, 2014).

3.1.PRAVO NA OBRAZOVANJE I IZBJEGLICE

Obrazovanje predstavlja jedno od temeljnih ljudskih prava i preduvjet je za ostvarenje mnogih drugih prava, poput prava na rad i prava na informirano sudjelovanje u političkom i društvenom životu (Širanović, 2012). Kao takvo definirano je u više međunarodnih (Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o pravima djeteta, Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda) i domaćih dokumenata (Ustav Republike Hrvatske) kojima se ono jamči svakoj osobi (Širanović, 2012). Dakle, pravo na obrazovanje glavni je preduvjet unapređenja kvalitete života djece i mladih, a time i djece izbjeglica.

Sustavno proklamiranje ljudskih prava na globalnoj razini, započeto 1948. Općom deklaracijom o ljudskim pravima, a u naše doba, pored ostalog, izraženo i u *Milenijskim ciljevima Ujedinjenih naroda (United Nations Millennium Development Goals by the Year 2015, 2000)*, moguće je efikasno implementirati jedino orijentacijom vlada pojedinih država na područja obrazovanja, očuvanja zdravlja i podizanja razine dohotka (Gvozdanović; Potočnik, 2009). Zemlje moraju uspostaviti partnerstva na globalnoj razini, ne toliko s ciljem određivanja političkih i ekonomskih agendi, koliko s ciljem promocije i zaštite prava na obrazovanje.

Pravo na obrazovanje jedno je od rijetkih općih ljudskih prava, ako ne i jedino, oko čijeg se međunarodnog priznanja predstavnici različitih političkih nazora nisu međusobno sporili. Ostvarenje i zaštita prava na obrazovanje općenito je prihvaćena kao bitna pretpostavka društvene i individualne dobrobiti (Tomaševski, 2004). No smisao tog prosvjetiteljskog ideala različito se tumačio. U liberalnoj je tradiciji zapada, osiguranje prava na obrazovanje uglavnom shvaćeno kao temeljna pretpostavka pripreme odgovornih građana za potrebe razvoja demokratskih društava i osposobljene radne snage za potrebe razvoja slobodnog tržišta (Spajić-Vrkaš, V. i sur., 2004). Komunisti i socijalisti su, pak, na zaštitu prava na obrazovanje gledali kao na jamstvo uspješnog sveobuhvatnog provođenja ideologije jednakosti i solidarnosti radničke klase (Spajić-Vrkaš, V. i sur., 2004). U sustavu Ujedinjenih naroda pravo na obrazovanje shvaćeno je kao bitna pretpostavka osiguranja globalnog mira, sigurnosti i razvoja. Shvaćanje da se obrazovanje mora staviti u službu promicanja općih prava i sloboda kao pretpostavke globalnog mira i sigurnosti, može se naći u svim najvažnijim instrumentima ljudskih prava Ujedinjenih naroda (Spajić-Vrkaš, V. i sur., 2004).

Pravo na obrazovanje u dokumentima

Temeljem međunarodnog sustava ljudskih prava, čiju okosnicu čine Povelja Ujedinjenih naroda i Međunarodna povelja prava, svakoj je osobi priznato i pravno zajamčeno pravo na obrazovanje. Pravo na obrazovanje preduvjet je ostvarenja mnogih drugih ljudskih prava, poput prava na rad i prava na informirano sudjelovanje u političkom i društvenom životu (Širanović, 2012). Ostvarivanjem prava na obrazovanje svakom se djetetu i odraslom čovjeku pruža prilika da razvije sve svoje potencijale i mogućnosti i da stekne punu intelektualnu, emocionalnu i društvenu samostalnost usvajanjem odgovarajućih znanja, vještina, vrijednosti i stavova. Osim toga, pravo na obrazovanje podrazumijeva i kvalitetu odgojno-obrazovnog iskustva, mogućnost izbora odgoja i obrazovanje prema vlastitim željama i potrebama, ali i pravo na sigurno i poticajno odgojno-obrazovno okruženje u kojemu se poštuju prava djece, učitelja, roditelja i ostalih sudionika. S obzirom da djeca nemaju politički glas, dužnost je odraslih osoba zagovarati njihove najbolje interese i voditi računa da se njihova prava, pa tako i pravo na obrazovanje poštuju (Širanović, 2012). Da bi odrasli to mogli činiti, potrebno je da razumiju što sve pravo na obrazovanje podrazumijeva i kako prepoznati kada se ono krši. Najvažniji međunarodni instrumenti koji izrijeком zabranjuju diskriminaciju u obrazovanju su Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju (UNESCO, 1960.); Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (UN, 1965.); Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (UN, 1979.) i Konvencija o starosjedilačkim i plemenskim narodima u neovisnim državama (ILO, 1989.).

Iako je obrazovanje nesporno priznato kao jedno od općih i neotuđivih prava pojedinca, postoje različita rješenja njegove pravne kategorizacije, što ima utjecaja na izradu smjernica i strategija sustavnog poučavanja i učenja u području ljudskih prava (Spajić-Vrkaš i sur., 2004). U međunarodnom sustavu ljudskih prava, naime, pravo na obrazovanje svrstano je u kategoriju socijalnih prava što znači da je zaštićeno 'Međunarodnim paktom o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima' koji ne prate učinkoviti mehanizmi nadzora. Posljedica toga je nezadovoljavajuća primjena međunarodnih odredbi i smjernica za razvoj obrazovanja na nižim razinama. U europskom sustavu se pravo na obrazovanje nalazi uređeno kao dio građanskih (opće obrazovanje) i socijalnih prava (strukovna izobrazba). Formalnopravno je zaštićeno čl. 2. Prvog protokola "Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda" kojom se uređuju građanska i politička prava i "Europskom socijalnom poveljom" koja se bavi pitanjima prava na strukovnu izobrazbu.

Opća deklaracija o ljudskim pravima

Pravo na obrazovanje u međunarodnom je sustavu ljudskih prava prvi put definirano u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima*, u kojoj u članku 26. stoji da svatko ima pravo na odgoj i obrazovanje (Maleš, 2002). Ona određuje obrazovanje kao jedno od općih, nedjeljivih i neotuđivih ljudskih prava te kao bitno sredstvo uživanja drugih prava i sloboda. Stavak 1. propisuje sljedeće: "Svatko ima pravo na obrazovanje" (UN, 1948). Osim toga, isti članak kaže da obrazovanje na osnovnoj razini mora biti obvezno i besplatno, čime su postavljena dva temeljna stupa osnovnog obrazovanja. Što se tiče ostalih razina obrazovanja, članak 26. Opće deklaracije kaže da tehničko i strukovno obrazovanje moraju biti dostupni svima, a više i visoko obrazovanje dostupni svima prema sposobnostima. U stavku 3. također se utvrđuje pravo prvenstva roditelja na izbor obrazovanja za svoju djecu (UN, 1948). Ta su načela proširena i pravno uređena najprije 'Međunarodnim paktom o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima', a kasnije i 'Konvencijom o pravima djeteta'. Opća deklaracija govori ponešto i o sadržaju odgoja i obrazovanja (a time posredno i o njegovoj kvaliteti) kada u nastavku članka 26. kaže da odgoj i obrazovanje moraju biti usmjereni ka punom razvoju ljudske osobe, jačati poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda te promicati razumijevanje, snošljivost, prijateljstvo i mir među narodima. Iz navedenoga se može vidjeti da je Opća deklaracija o ljudskim pravima, iako u vrijeme prihvaćanja tek svečana izjava i bez pravne obveze, postavila temelje i utvrdila ključne sastavnice prava na obrazovanje kakvo poznajemo danas: obvezno i besplatno osnovno obrazovanje, te dostupnost i kvalitetu obrazovanja.

Opća deklaracija o ljudskim pravima, UN (1948.)

Članak 26.
1. Svatko ima pravo na odgoj i obrazovanje. Odgoj i obrazovanje mora biti besplatno, barem na osnovnom i općeobrazovnom stupnju. Osnovno obrazovanje mora biti obvezno. Tehničko i strukovno obrazovanje mora biti dostupno svima; više i visoko obrazovanje mora biti dostupno svima prema sposobnostima.
2. Odgoj i obrazovanje mora biti usmjerenom punom razvoju ljudske osobe i jačati poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. On mora promicati razumijevanje, snošljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim ili vjerskim grupama te podupirati djelatnost Ujedinjenih naroda na održanju mira.
3. Roditelji imaju pravo prvenstva u izboru obrazovanja za svoju djecu.

Zahtjev za obveznim i besplatnim osnovnim obrazovanjem neizostavan je i u dokumentima koji su uslijedili nakon Deklaracije, a predstavljali su i zamašnjak globalnog pokreta obrazovanja za sve (Education for All, UN, 2000.). Također, kasniji dokumenti učinili su osiguravanje obveznog i besplatnog osnovnog obrazovanja mjerom koju su države-stranke dužne realizirati u najkraćem mogućem roku (Širanović, 2012).

Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima

Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima pravni je dokument proizašao iz moralne i političke obveze koju je zemljama-članicama UN-a postavila Opća deklaracija o ljudskim pravima pa uvelike slijedi njezine formulacije, ali ih i proširuje (Širanović, 2012). U članku 13. Pakt obvezuje sve države-stranke da priznaju svakome pravo na odgoj i obrazovanje. Kako bi se to pravo u potpunosti moglo ostvariti, Pakt ističe kako osnovno obrazovanje mora biti obvezno i besplatno za sve. Kada govori o srednjem i visokom obrazovanju, Pakt je ponešto opsežniji i precizniji pa kaže da se srednje obrazovanje u svojim različitim oblicima mora učiniti raspoloživim i dostupnim svima korištenjem svih odgovarajućih sredstava, napose postupnim uvođenjem besplatnog obrazovanja (Širanović, 2012). Jednako tako, više i visoko obrazovanje mora se učiniti jednako dostupnim svima prema sposobnostima korištenjem svih odgovarajućih sredstava, osobito postupnim, progresivnim uvođenjem besplatnog obrazovanja za sve i na tim razinama. Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima je specifičan i iznimno važan za nas jer naglašava potrebu ostvarenja dostupnosti obrazovanja u punom smislu te riječi – obvezuje države-stranke da učine sve razine obrazovanja besplatnima kako bi ono zaista svima bilo dostupno. S obzirom da je uvođenje potpuno besplatnog obrazovanja na svim razinama vrlo ambiciozan zahtjev, Pakt njegovu realizaciju vremenski ne ograničava, što ne znači da države-stranke nisu dužne raditi na realizaciji toga cilja, nego da se on, ovisno o ekonomskim mogućnostima zemlje ostvaruje progresivno. I Pakt govori i o kvaliteti obrazovanja kada kaže da se odgoj i obrazovanje moraju usmjeriti u pravcu punog razvoja ljudske osobe i svijesti o ljudskom dostojanstvu, i da moraju jačati poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, promicati razumijevanje, snošljivost, prijateljstvo i mir među narodima te omogućiti svim ljudima djelotvorno sudjelovanje u slobodnom društvu.

Konvencija o pravima djeteta

Konvencija o pravima djeteta pravo na obrazovanje određuje na još precizniji i sveobuhvatniji način. U članku 28. svakome djetetu priznaje se pravo na obrazovanje. U svrhu ostvarivanja toga prava za svu je djecu potrebno osigurati obvezno i besplatno osnovno obrazovanje, poticati razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja te ih učiniti raspoloživim i dostupnim svima. Potrebno je poduzeti primjerene mjere kao što su uvođenje besplatne izobrazbe i osiguranje materijalne podrške kad je ona potrebna te svim prikladnim sredstvima učiniti više i visoko obrazovanje dostupno svima na temelju sposobnosti. Konvencija dodatno proširuje određenje prava na obrazovanje obvezujući države i na obavještanje o školovanju te stručnoj izobrazbi i profesionalnom usmjeravanju, poduzimanje mjera za poticanje redovitog dolaska na nastavu i smanjenja stope ispisa djece iz škole, te promicanje međunarodne suradnje u području obrazovanja, osobito u cilju suzbijanja nepismenosti diljem svijeta i olakšanja pristupa znanstvenim i tehničkim spoznajama i suvremenim metodama podučavanja. Što se tiče kvalitete obrazovanja, Konvencija kaže da obrazovanje djeteta treba usmjeriti prema punom razvoju djetetove osobnosti, nadarenosti, duševnih i tjelesnih sposobnosti, promicanju ljudskih prava i temeljnih sloboda, poštivanju djetetovih roditelja, njegova kulturnog identiteta, jezika i vrednota te civilizacija koje se od njega razlikuju, provođenju školske stege na način kojim se potvrđuje djetetovo ljudsko dostojanstvo, pripremi djeteta za odgovoran život u slobodnoj zajednici u duhu razumijevanja, mira, snošljivosti, ravnopravnosti spolova i prijateljstva među narodima, kao i poticanju zaštite prirodnog okoliša.

Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda

Za razliku od svih dosad analiziranih dokumenata koji pozitivnom formulacijom priznaju pravo na obrazovanje, *Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda* to pravo izražava negativno te u prvom Protokolu uz Konvenciju, Članku 2., kaže da nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje (Širanović, 2012). Znači, Europska Konvencija svakome pojedincu priznaje pravo na obrazovanje na način da zabranjuje uskraćivanje toga prava. Nadalje, ona, za razliku od prethodno navedenih dokumenata, ne daje nikakve informacije o dostupnosti i kvaliteti obrazovanja. Razloge ovakvome oskudnom određenju prava na obrazovanje moguće je objasniti vremenom u kojemu je Europska konvencija nastala i suzdržanosti predstavnika država Vijeća Europe koji su sudjelovali u njenoj izradi, a u svezi s

dilemom oko uređenja tzv. pozitivnih prava, u što je pripadalo i pravo na obrazovanje. Naime, taj je dokument napisan 1950. godine (na snagu je stupio 1953. godine, a prvi Protokol 1954. godine), netom po završetku Drugoga svjetskog rata i ubrzo nakon Opće deklaracije o ljudskim pravima, koja je bila deklarativnog, a ne obvezujućeg karaktera. Prilikom izrade Europske konvencije prvi prijedlog formulacije prava na obrazovanje glasio je „svaka osoba ima pravo na obrazovanje“, no britanska vlada predložila je tekst „nijednoj osobi neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje“ (Širanović, 2012). Takav je konačni ishod britanska vlada objasnila strahom od mogućnosti pogrešne interpretacije pozitivne formulacije kao dužnosti poduzimanja učinkovitih mjera kojima bi svaki pojedinac dobio onakvo obrazovanje kakvo želi. Unatoč ovakvome početnom ograđivanju kasnija praksa Europskog suda za ljudska prava pokazala je da su države-stranke Europske konvencije uistinu dužne svojim građanima osigurati pravo na obrazovanje i slobodan izbor odgoja i obrazovanja i da se različita kršenja toga prava osuđuju i sankcioniraju, i to temeljem baš toga dokumenta.

Ustav Republike Hrvatske

Republika Hrvatska potpisala je i ratificirala sve prethodno spomenute dokumente. *Ustav Republike Hrvatske*, kao temeljni zakon države, stoga bi trebao zrcaliti osnovne sastavnice prava na obrazovanje, prije svega zahtjeve za besplatnim i obveznim osnovnim obrazovanjem, te dostupnost i kvalitetu svih razina obrazovanja (Širanović, 2012). U članku 65. Ustava stoji da je osnovno školovanje obvezno i besplatno, čime je zadovoljen prvi zahtjev. Nadalje, u članku stoji i da je svakome dostupno, pod jednakim uvjetima, srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje u skladu s njegovim sposobnostima. Dostupnost viših razina obrazovanja i u Ustavu je (kao i u nekim međunarodnim dokumentima) na neki način uvjetovana (primjerice individualnom sposobnošću pojedinca), dok o kvaliteti odgoja i obrazovanja Ustav ne govori. No, iako Ustav navodi osnovne sastavnice prava na obrazovanje, u njemu se obrazovanje ne definira kao ljudsko pravo. To je vrlo problematično jer govor o pravima podrazumijeva da su vlade država dužne osiguravati proklamirana prava. Drugim riječima, hrvatski Ustav ne govori eksplicitno o tome je li država obvezna svojim građanima osigurati odgoj i obrazovanje, pa se primjerice postavlja pitanje jesu li roditelji doista dužni slati svoju djecu u školu onda kada država nije osigurala sve uvjete da bi obrazovanje bilo dostupno i nasiromašnjima ili djeci koja imaju neke posebne potrebe, poput fizičkih poteškoća ili nepoznavanja hrvatskog jezika kao što je to slučaj s djecom-izbjeglicama. Što je ustavni tekst neodređeniji i dvosmisleniji, to se on na više načina može tumačiti te je državi lakše izbjeći ispunjavanje svoje dužnosti prema svojim

građanima (Širanović, 2012). Određenje prava na obrazovanje u ustavu neke države trebalo bi nedvosmisleno, jasno i jednoznačno govoriti o tome što podrazumijeva pravo na obrazovanje, tko ima pravo na obrazovanje i koje su obveze države u ostvarivanju toga prava. Osim države, svi su građani, a napose odgojno-obrazovni stručnjaci i ostali djelatnici, odgovorni pratiti, poštivati i štiti pravo na obrazovanje. To je obveza koja proizlazi iz navednih dokumenata, napose Opće deklaracije o ljudskim pravima koja kaže da će svaki pojedinac težiti promicanju ljudskih prava i sloboda te osigurati njihovo opće i djelotvorno priznavanje i poštivanje.

Pravo na obrazovanje bit će svakako od posebnog značaja za djecu-izbjeglice, posebice iz razloga očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta u državi prihvata, ali i njihova materinjskog jezika. To će biti tim važnije što će vrijeme koje će provesti u izbjeglištvu biti dulje, tj. što će okolnosti koje priječe njihov povratak u državu podrijetla dulje trajati. Jednako tako, obrazovanje treba u takvim slučajevima biti usmjereno i ka ostvarenju mogućnosti zapošljavanja izbjeglica i samostalnog uzdržavanja u državi prihvata. Nažalost, prema podacima UNHCR-a, manje od 50% djece izbjeglica u svijetu dobiva osnovnoškolsko obrazovanje (UNHCR, 2014b).

Međunarodnopravno uređenje toga prava izbjeglica uzima pritom u obzir i ekonomske realnosti u državi prihvata. Tako članak 13. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima predviđa, kao što smo prethodno vidjeli, pravo na školovanje pa štoviše i pravo na besplatno osnovno obrazovanje. Istu odredbu sadrži i Opća deklaracija o ljudskim pravima u članku 26. u kojemu se traži da osnovno obrazovanje za sve bude besplatno i obavezno. No, to je jedno od prava za koja Pakt dopušta zemljama u razvoju da ga ograniče osobama koje nisu njihovi državljani.

Konvencija o pravnom položaju izbjeglica, međutim, donosi u članku 22. posebnu, dakle na izbjeglice primarno primjenjivu, normu određujući da države stranke Konvencije u pogledu osnovnog obrazovanja moraju prema izbjeglicama primjenjivati isti postupak, dakle isti standard prava kao prema vlastitim državljanima (Lapaš, 2008). Drugim riječima, sve države stranke Konvencije koje nisu stavile rezervu na odnosnu odredbu moraju osigurati izbjeglicama osnovnoškolsko obrazovanje pod istim uvjetima kao i vlastitim državljanima. Pritom je važno napomenuti da niti Konvencija, niti drugi međunarodnopravni dokumenti to pravo ne vežu isključivo za djecu, već ga izrijeком priznaju svakoj osobi. Iz tog bi razloga uskrata osnovnog obrazovanja izbjeglici - odrasloj osobi, prema istim uvjetima pod kojima to pravo uživaju vlastiti državljani u državi prihvata, bilo kršenje Konvencije. S druge pak strane, pravo

izbjeglica na obrazovanje više od osnovnoga također nalazi svoje uporište u članku 13. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, no i ovdje će primat imati posebna odredba stavka 2. spomenutoga članka 22. Konvencije koja odnosno pravo izbjeglica vezuje uz minimalni “standard običnog stranca” pod istim okolnostima u državi prihvata (Lapaš, 2008). U tom smislu spomenuta odredba Konvencije traži da postupak prema izbjeglicama, ne samo u pogledu srednjeg i visokog obrazovanja, već i priznavanja svjedodžbi i diploma, kao i drugih uvjerenja o obrazovanju izdanih u inozemstvu, ali i u pogledu plaćanja školarina i drugih davanja, kao i pristupa stipendijama bude što povoljniji, a nipošto lošiji od onoga koji se pod istim okolnostima primjenjuje u državi prihvata na strance općenito (Lapaš, 2008).

3.2.STUDIJA SLUČAJA – ZAŠTITA PRAVA IZBJEGLICA NA OBRAZOVANJE U HRVATSKOJ PRAKSI

Teorijski okvir: dimenzije prava na obrazovanje

Obitelji izbjeglica često imaju manje neformalne mreže i slabiji pristup podacima o dostupnim ustanovama odgoja i obrazovanja i proceduri upisa. Pored toga, jezik i kulturne barijere sprječavaju ih da ispune birokratsku proceduru koja može biti neophodna za upis njihove djece. Najupečatljiviji primjer u tom smislu je slučaj djece izbjeglica u kojoj nedostatak povjerenja roditelja u vlast i javne ustanove, kombinirana s diskriminacijom i neprijateljstvom na koje su naišli, imaju tendenciju umanjivanja dječjeg sudjelovanja u programima ustanova odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj.

Kako bismo utvrdili stanje zaštite prava izbjeglica na obrazovanje u Hrvatskoj i ukazali na primjere kršenja tog prava, potrebno je najprije nešto reći o mjerama kojima se pravo na obrazovanje ostvaruje u Hrvatskoj. Provođenje prava na obrazovanje izbjeglica analizirat će se na temelju teorijskog okvira specijalne izvjestiteljice UN-a o pravo na obrazovanje – Katarine Tomaševski.

Teorijski okvir Katarine Tomaševski (2006), specijalne izvjestiteljice UN-a u obrazovanju, koji govori o četiri dimenzije prava na obrazovanje (raspoloživosti, dostupnosti, prihvatljivosti i prilagodljivosti) jasan je i sustavan model koji precizno određuje što sve pravo na obrazovanje

podrazumijeva te na taj način omogućuje jednostavno praćenje poštivanja i provođenja, ostvarivanja toga prava u praksi. Četiri dimenzije prava na obrazovanje proizašle su iz međunarodnih dokumenata kojima je pravo na obrazovanje zajamčeno, a Ujedinjeni narodi i službeno su prepoznali da su one ključne sastavnice prava na obrazovanje te su preporučili poštivanje i promicanje takvoga određenja toga prava. Stoga četiri dimenzije prava na obrazovanje trebaju biti zajamčene i djeci-izbjeglicama.

Raspoloživost obrazovanja podrazumijeva obvezu države da osniva i financira odgojno-obrazovne ustanove u cilju ostvarenja obrazovanja za sve, ali i obvezu da osigura potrebna proračunska izdvajanja i ljudske i materijalne resurse kako bi privatne i pravne osobe mogle samostalno osnivati odgojno-obrazovne ustanove (Širanović, 2012). Raspoloživost se dakle odnosi na osiguravanje što većeg mogućeg broja odgojno-obrazovnih ustanova – vrtića i škola, koje se pojedincima daju na raspolaganje i slobodan izbor. Pri tome je naročito važno i nepohodno osnivanje osnovnih škola osobito važno jer osnovno obrazovanje mora biti obvezno i besplatno.

Dostupnost obrazovanja odnosi se na obvezu države da osigura besplatno osnovno obrazovanje za sve, te srednje i visoko obrazovanje prema određenim uvjetima, što uključuje utvrđivanje i ukidanje svih prepreka koje vode diskriminaciji i isključivanju pojedinaca na osnovi spola, jezika, financijskih mogućnosti, etniciteta i drugih obilježja (Širanović, 2012). Dostupnost dakle podrazumijeva fizičku i ekonomsku dimenziju (blizina odgojno-obrazovnih ustanova, pristup putem modernih tehnologija, cijena udžbenika i drugih materijala te javnog prijevoza za učenike), kao i ne-diskriminacijsku dimenziju (obrazovanje lišeno diskriminacijskih praksi, dostupno svima, a osobito najranjivijim društvenim skupinama).

Prihvatljivost se odnosi na obvezu države da osigura odgoj i obrazovanje određene kvalitete, odnosno, prema određenim standardima, što je također propisano većinom prethodno spomenutih dokumenata. To uključuje slobodan izbor obrazovanja, kvalitetne programe i sadržaje, kao i relevantne i kulturno primjerene metode poučavanja i vrednovanja (Širanović, 2012). Osim toga, prihvatljivost podrazumijeva da se u odgoju i obrazovanju promiču ljudska prava i uči o njima, te da se kod svih uključenih u skladu s time provodi školska i razredna disciplina.

Prilagodljivost se također tiče kvalitete odgoja i obrazovanja, a odnosi na obvezu države da odgoj i obrazovanje prilagodi različitim grupama djece i mladih, poput pripadnika manjina, djeci s posebnim potrebama, djeci-izbjeglicama i slično (Širanović, 2012). Prilagodljivost dakle podrazumijeva da su odgoj i obrazovanje fleksibilni, odnosno da se mogu prilagoditi različitim potrebama različitih učenika, a ne da se djeca moraju prilagođavati školi, što je nažalost česta situacija u praksi.

Katarina Tomaševski nam svojim teorijskim okvirom prava na obrazovanje zapravo sugerira da se raspoloživost i dostupnost obrazovanja odnose na ostvarivanje pristupa odgoju i obrazovanju, dok se prihvatljivost i prilagodljivost odnose na poštivanje ljudskih prava u obrazovanju i njihovo promicanje putem obrazovanja. S obzirom da je pravo na obrazovanje u međunarodnim i domaćim dokumentima načelno dobro uređeno, potrebno je analizirati stvarnu situaciju provođenja prava na obrazovanje u svakodnevnoj praksi i utvrditi u kolikoj mjeri se teorija i praksa prava na obrazovanje uistinu poklapaju. Praksu provođenja prava na obrazovanje analizirat ćemo s obzirom na različita kršenja navedenih dimenzija prava na obrazovanje u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu.

Provođenje prava na obrazovanje izbjeglica u praksi

Raspoloživost

Obrazovanje je ključ i preduvjet kvalitetne, dugoročne i održive integracije koja je potrebna izbjeglicama. Osim razvijanja modela učenja hrvatskog jezika u svakoj lokalnoj zajednici u kojoj su izbjeglice smještene, potrebno je djecu i mlade uključiti u obrazovni sustav na nižim razinama te omogućiti odraslima besplatno završavanje osnovnih i srednjih škola po posebno uređenim programima, uz osiguranje sustava usavršavanja i podrške obrazovnim radnicima i školskom osoblju prilikom uključivanja izbjeglica u vrtiće, škole, više škole i fakultete.

Dužnost osiguranja obveznog i besplatnog osnovnog obrazovanja neupitna je pretpostavka za ostvarenje prava na obrazovanje. *Raspoloživost* odgoja i obrazovanja se odnosi na broj raspoloživih ustanova za odgoj i obrazovanje – vrtića i škola, odnosno, postoji li dovoljan broj adekvatno opremljenih obrazovnih ustanova i jesu li one ravnomjerno regionalno distribuirane? Minimalna obveza vlada neke države, pa tako i Hrvatske, jest osigurati uživanje prava na obrazovanje jamčenjem pristupa postojećim obrazovnim institucijama svima -

djevojčicama i dječacima, ženama i muškarcima, a time i izbjeglicama, na osnovi jednakosti i nediskriminacije.

To je naročito slučaj kod velikog priljeva izbjeglica u neku zemlju, kao što se događalo posljednjih nekoliko mjeseci u Hrvatskoj. Zbog velikog priljeva djece izbjeglica, čak i do nekoliko tisuća njih koji nisu samo prošli kroz Hrvatsku već i ostali u njezinim azilima i prihvatilištima, javlja se potreba otvaranja novih škola i vrtića kako bi se pristup obrazovanju osigurao i pridošloj djeci-izbjeglicama koji nisu bili predviđeni prijašnjim kapacitetima.

Raspoloživost odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj načelno je na zadovoljavajućoj razini (Širanović, 2012). Većinu odgojno-obrazovnih ustanova osnovala je i financira država, a Ustavom Republike Hrvatske, člankom 66., ustanovljen je pravni temelj kojim se privatnim i pravnim osobama omogućuje samostalno osnivanje odgojno-obrazovnih ustanova. Ipak, Izvješće Pravobraniteljice za djecu za 2011. godinu navodi neke poteškoće u raspoloživosti dječjih vrtića i škola. U osnovnom odgoju i obrazovanju problem raspoloživosti očituje se u prekapacitiranosti mnogih osnovnoškolskih ustanova (zbog čega 2,06% osnovnih škola radi u tri smjene, a čak 56,82% škola u dvije smjene) (Širanović, 2012).

Za sada nema podataka o novnoizgrađenim školama za izbjeglice, no postoji podatak o otvaranju vrtića za djecu-izbjeglice u azilu kod Slavenskog Broda od strane UNICEF-a, dakle ne od strane države. U slavonsko-brodskom tranzitnom kampu život izbjeglicama, pa i za kratko vrijeme koje u njemu provedu, razne udruge i organizatori trude se učiniti što manje stresnim. Tako su UNICEF-ovi volonteri u blizini najvećeg šatora u kojem iscrpljeni putnici mogu predahnuti do dolaska novog vlaka, organizirali vrtić za najmlađe migrante.

Osiguranje raspoloživosti osnovnih škola za svu djecu zahtijeva znatna financijska ulaganja. Iako osiguranje obrazovanja nije isključiva dužnost države, međunarodni zakon ljudskih prava obvezuje državu da bude temeljni osiguravatelj u tu svrhu, kako bi bilo sigurno da sva djeca školske dobi mogu pohađati osnovnu školu. Ako su raspoloživi kapaciteti osnovnih škola niži od ukupnog broja djece u dobi za osnovnu školu, tada država, u dimenziji raspoloživosti, nije provela u praksu svojju zakonsku obvezu u pogledu obveznog obrazovanja.

Dostupnost

Što se tiče *dostupnosti* obrazovanja izbjeglicama, mnoga djeca u Republici Hrvatskoj suočavaju se s otežanim pristupom odgoju i obrazovanju, pa možemo govoriti o problemima fizičke i ekonomske dostupnosti škola (Širanović, 2012). Sva djeca tražitelji azila imaju pravo na osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Kao što smo naveli u prethodnim odlomcima ovoga rada, to im je pravo zajamčeno Zakonom o obrazovanju i odgoju u osnovnoj i srednjoj školi, Zakonom o strancima, Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, Konvencijom o pravima djeteta i nizom drugih pravnih akata.

Hrvatska je djeci tražiteljima azila dužna omogućiti školovanje 30 dana od podnošenja zahtjeva za azil, no ta se odredba u praksi rijetko provodi. U većini slučajeva djeca izbjeglice mogu pristupiti školama i vrtićima tek kad dobiju legalno registrirani status izbjeglice, što može potrajati i po nekoliko mjeseci do nekoliko godina, a neki nikada niti ne dobiju taj status, a time niti priliku za nastavak svog obrazovanja. Mnogo je djece koja bi voljela pohađati nastavu, ali prostora nema za sve i liste čekanja su duge. Iako je Hrvatska potpisnica UN-ove Konvencije o zaštiti prava djeteta, izbjeglicama se ne dopušta slobodan pristup javnim školama zbog mnogobrojnih administrativnih prepreka. U Vladi prebacuju odgovornost na UNHCR tvrdeći da su upravo oni zaduženi za davanje statusa izbjeglicama a time i za opće trajanje odobrenja tog statusa (CESI, 2004). Kada se taj proces završi, tek onda država osigurava određenu podršku izbjeglicama i pristup obrazovanju.

U Prihvatilištu za tražitelje azila u Zagrebu trenutno se nalazi 465 osoba, a očekuje se daljnji porast broja tražitelja. Školska godina službeno je započela, a suprotno najavama da će sva djeca osnovnoškolske dobi koja su smještena u Prihvatilištu za tražitelje azila u Zagrebu od ove jeseni krenuti u školu, od njih petnaestak, u novu je školsku godinu, prema podacima koje je Centar za mirovne studije dobio od Ministarstva unutarnjih poslova, upisano tek dvoje. Ostaloj djeci, među kojima su neka u Hrvatskoj i više od pola godine, odgođen je početak ili nastavak školovanja, uskraćene prilike za stjecanje novih znanja, bolje upoznavanje sredine u kojoj žive, rast u vršnjačkom okružju. Osim toga, tu su i fizičke prepreke dostupnosti škola djeci-izbjeglicama – azili su nerijetko smješteni izvan grada i bez organiziranog prijevoza djece do škole.

Međunarodne i nevladine organizacije i dalje održavaju brojne aktivnosti kako bi nadomjestile institucionalne nedostatke i pružile izbjeglicama podršku pri uključivanju u društvo. Stoga

Inicijativa *Dobrodošli!* od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta traži da poštuju zakon i svoj izbjegloj djeci koja trenutno borave u prihvatilištima i drugim ustanovama, a bez obzira jesu li tražitelji azila ili ne, hitno omogućiti upis u školu te da se upisi izbjegle djece ubuduće provode automatizmom, u skladu sa zakonom i bez odlaganja.

Prihvatljivost

Prihvatljivost obrazovanja prelazi okvire nastavne prakse. Prihvatljivost je način razmišljanja, kultura, koja kada se ugradi kao neprenosiva praksa u školsko okruženje, daje izvanredne rezultate. Uključenost podrazumijeva dostupnost učenja kroz razlikovanje, izradu pojedinačnih nastavnih planova, poštovanje konteksta i kulture, njegovanje odnosa s obiteljima te praksu koja se stalno preispituje kako bi se osiguralo da se svi mogu okoristiti. U inkluzivnoj školi veliča se i prepoznaje normalnost raznolikosti u svim područjima ljudskog života te svi članovi školske zajednice moraju imati razvijenu svijest o tome da prepoznaju da ljudi imaju prirodno razvijene različite načine življenja, navike, tradicije i gledišta o svijetu; da imaju različite sposobnosti; da su različitog podrijetla; i da nas ovi različiti načini življenja sve obogaćuju.

Povrede te dimenzije odnose se na postojanje različitih diskriminacijskih praksi, poput neprimjerenog i diskriminirajućeg sadržaja udžbenika, ignoriranja i segregiranja učenika koji ne govore jezik većine, korištenja metoda discipliniranja koje ugrožavaju dječje dostojanstvo itd. (Širanović, 2012). U školama rasprava o uključenosti prelazi okvire izbjegličke krize kako bi obuhvatila problematiku koja se odnosi na rasu, spol, siromaštvo, etničku pripadnost, vjeru, nedostatak obrazovanja, posebne obrazovne potrebe, duševno zdravlje, invaliditet itd. Škole su mikrokozam društva. Međutim ponašanje kojem svjedočimo u školama - i uistinu ponašanje koje promičemo na način da se temelji na vrijednosti - vrlo je često antiteza onome što je ostvareno i ovjekovječeno u svijetu odraslih.

Jezik je pokretač integracije izbjeglica i preduvjet ostvarivanja prava na obrazovanje. Ukoliko izbjeglica govori i razumije jezik društva u koji se doselila, mogućnosti za integraciju se povećavaju. Svaka država koja zaista želi integrirati izbjeglice smatrat će to svojim prioritetom. Posebice je značajan utjecaj na zapošljavanje. Ipak, važno je istaknuti kako nepoznavanje jezika ima značajnije veći utjecaj na neuspjeh i nemogućnost zapošljavanja za visokoobrazovane nego na izbjeglice bez kvalifikacija. Omogućavanje kvalitetnog i sustavnog procesa učenja hrvatskoga jezika u suradnji s fakultetima, pučkim učilištima i ustanovama za obrazovanje

odraslih te školama stranih jezika uz razvoj sustava priznavanje potvrda o završenim jezičnim stupnjevima hrvatskoga jezika potrebnih za zapošljavanje.

U mnogim dokumentima ističe se kako učenje jezika treba biti prioritetna mjera integracijske politike te da s učenjem treba započeti čim ranije po dolasku izbjeglice u društvo. S druge strane, praksa pokazuje kako je u različitim državama različito regulirana provedba tečaja jezika, no ona je svugdje prisutna. Tako primjerice u nekim zemljama tečaj provode organizacije civilnog društva uz financijsku podršku države, dok je u drugim državama tečaj jezika dio šireg integracijskog programa za koji je nadležna državna odnosno, lokalna vlast.

Najveći problem je što do sada tečaj hrvatskog jezika nije bio sustavno organiziran, a to je glavni preduvjet integracije djece izbjeglica u društvo, ostvarivanje njihova prava na obrazovanje, pronalaska posla i uopće razumijevanja konteksta društva u kojem boravi – jer treba imati na pameti da neki od izbjeglica dolaze iz kulturno različitih društava i potrebno im je objasniti u kakvom se kontekstu sada nalaze.

U Hrvatskoj su za provođenje tečajeva hrvatskog jezika za izbjeglice dugi niz godina bili zaduženi volonteri nevladinih organizacija jer tečaj nije bio institucionaliziran. No, Ministarstvo obrazovanja je konačno odobrilo program učenja hrvatskog jezika, povijesti i kulture za azilante. Prema Zakonu o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (2015), u Hrvatskoj je učenje jezika i pravo i obaveza azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom. Odluka trenutno vrijedi za provođenje tečaja hrvatskog jezika i kulture isključivo za azilante, ali ne i za tražitelje azila. Centar za mirovne studije zagovara ideju da se on proširi i na tražitelje azila budući da je poznavanje jezika ključno za integraciju izbjeglica u društvo. Tečajeve bi trebale provoditi ustanove za obrazovanje odraslih ovisno o mjestu boravka azilanata. U Pučkom otvorenom učilištu Velika Gorica hrvatski bi trebala učiti tri azilanta. U Kutini bi programom učenja hrvatskog jezika trebala biti obuhvaćena 4 polaznika. Prema programu Ministarstva obrazovanja, predviđeno je osam cjelina, a samo prva cjelina trajat će obaveznih 70 sati. Sve skupa će trajati 280 nastavnih sati, a nastava će se održavati dinamikom 5 puta tjedno po 3 školska sata. Učenje jezika za azilante trebalo bi trajati ukupno 5 mjeseci. Valja istaknuti kako se učenje jezika ponovno organizira izvan same odgojno-obrazovne institucije, škole, čime se ponovno otvara pitanje fizičke dostupnosti odgoja i obrazovanja – koliko roditelja djece izbjeglica može voditi svoju djecu pet puta tjedno do Pučkih otvorenih učilišta u većim gradovima?

Potrebno je i snažnije političko prepoznavanje važnosti daljnjeg učenja materinjeg jezika koji je važan zbog jezičnog, socijalnog i kognitivnog razvoja djeteta. Škola bi trebala koristiti svaku priliku da istakne jezične različitosti kao bogatstvo za školsku zajednicu, s obzirom da je škola još uvijek jezično poprilično neosjetljiva – naročito na jezike djece izbjeglica. Potrebno je poticati roditelje da vježbaju i razgovaraju s djecom na njihovom materinjem jeziku. Osim toga, i hrvatsko društvo i djecu je potrebno upoznati s jezicima i kulturama iz kojih izbjeglice dolaze i koje su ponijeli sa sobom. Škola može dati doprinos interkulturalnom okruženju koristeći znakove i natpise na zastupljenim jezicima polaznika škole, dok se nastavnici trude naučiti, znaju te koriste riječi odnosno fraze na jeziku manjine, a posebice tijekom nekih značajnih školskih događanja druga djeca i ostali članovi zajednice ohrabruju se i uključuju u pomaganje s prijevodima, i sl.

Prilagodljivost

I konačno, kršenja prava na obrazovanje u posljednjoj dimenziji, dimenziji *prilagodljivosti*, podrazumijevaju sve one slučajeve kada se u odgoju i obrazovanju zanemaruju posebnosti i različite potrebe različitih učenika te se od njih očekuje da se prilagode školi (Širanović, 2012).

Prilagodljivost se odnosi i na to da se obrazovanje prilagodi različitim skupinama djece i mladih. Gore navedeno je teško ostvareno za djecu-izbjeglice, jer, na tren se zapitajmo - na koliko se mjesta u udžbenicima spominje afrička ili arapska kultura, u koliko se škola može učiti arapski jezik? Imaju li djeca izbjeglice mogućnost pisanja ispita na svom vlastitom jeziku? Ne bi li prilagodljivost različitim skupinama djece i mladih značila upravo to? Obrazovanje je i dalje suviše rigidno i standardizirano, naročito prema izbjeglicama, jer od svih zahtijeva ista znanja, vještine i vrijednosti, bez obzira na njihove individualne razlike i afinitete, te različite polazne pozicije djece izbjeglica. Djeca izbjeglice se moraju prilagoditi zahtjevima škole, a ne škola djeci-izbjeglicama. Na taj način se nevažavaju i ignoriraju individualne specifičnosti i potrebe djece izbjeglica i narušava fleksibilnost odgoja i obrazovanja.

Postavlja se pitanje kako se može dogoditi da je u jednoj „državi znanja“ za kakvu se Republika Hrvatska bori i kakvom se Republika Hrvatska predstavlja, pravo na obrazovanje, neotuđivo i opće ljudsko pravo, uskraćeno tolikom broju djece i mladih, u toliko svojih aspekata? Iščitavajući gore spomenute zakone Republike Hrvatske, kao i njezin Ustav, moglo bi se reći

da teorijski i na papiru Republika Hrvatska štiti prava izbjeglica, no da se u praksi stvarnog svijeta i svakodnevnice zakonom propisane odrednice rijetko susreću.

Trajni problem obrazovanja je taj što se od njega očekuje da rješi sve aktualne društvene probleme i poteškoće. Škole će, u većini slučajeva, prihvatiti djecu-izbjeglice bez obzira koliko su malo ili nikako za to pripremljene te s minimalnim sustavima potpore od strane države, koji su bitni za djecu koja su pretrpjela nezamislive traume kao što su psihološka/psihijatrijska/medicinska skrb, govor i jezik, kulturna potpora, obiteljska potpora itd. To je za osudu. Tu je često riječ o školama i područjima koja su već opterećena oskudicom – siromaštvom, teškoćama, marginalizacijom i posebnim obrazovnim potrebama. Uspješna integracija djece u nove društvene sustave i na kraju sastav buduće Europe u velikoj mjeri ovise o tome gdje obitelji stanuju, kakva se podrška pruža školama, ravnateljima i nastavnicima te kakvu će potporu dobiti od Vlade i društvene zajednice.

3.3.PREPORUKE ZA UNAPRJEĐENJE PRAVA IZBJEGLICA NA OBRAZOVANJE

Nakon iznešenih podataka o provođenju prava na obrazovanje izbjeglica u konkretnoj hrvatskoj praksi, valja istaknuti glavne probleme u obrazovanju izbjeglica koje smo uočili, a čiji uzrok je nepoklapanje međunarodno propisanih instrumenata zaštite prava izbjeglica i njihovog provođenja u praksi. Glavni problemi u obrazovanju izbjeglica uočeni tijekom studije slučaja provođenja u hrvatskoj praksi uočeni su i na međunarodnoj i europskoj razini, te ih možemo razvrstati kako slijedi:

- Pristup izbjeglica obrazovanju je ograničen i nejednak s obzirom na regije i okruženje, naročito za djevojčice i na sekundarnoj razini (srednjoškolskoj), što je slučaj i u hrvatskoj praksi.
- Globalna uključenost djece izbjeglica u osnovnoškolsko obrazovanje je svega 76%, a drastično pada na 36% na srednjoškolskoj razini (Eurostat, 2015b). Vidjeli smo da je neuključenost djece izbjeglica u srednjoškolsko obrazovanje slučaj i u Hrvatskoj gdje ne možemo pronaći niti jedan primjer uključenosti djece izbjeglica u srednjoškolsko obrazovanje.
- Do uključivanja djece izbjeglica u obavezno osnovnoškolsko obrazovanje najčešće prođe i nekoliko mjeseci, dok neka djeca zbog administrativnih poteškoća i

odugovlačenja, kako na nacionalnoj razini, tako i od strane UNHCR-a, nikada niti ne dobiju pristup redovnom obrazovanju. Slučaj je to i u Hrvatskoj gdje su ove školske godine pristup redovnom obrazovanju dobila samo dva učenika, od njih petnaestak osnovnoškolske dobi.

- Obrazovanje izbjeglica je općenito na vrlo niskoj razini kvalitete s neučinkovitim indikatorima unosa i ishoda obrazovanja.
- Omjer učitelja/ica i učenika/ica je čak 1:70 i u mnogim situacijama ti isti učitelji/ce nemaju niti 10 dana obuke/treninga za rad sa specifičnom skupinom izbjeglica. Nažalost, sličan trend prati i Hrvatska.
- Jezične barijere sprečavaju i pristup obrazovanju i odvraćaju djecu-izbjeglice i njihove roditelje od pohađanja škola. U hrvatskoj tečaj hrvatskoga jezika za odrasle izbjeglice nije uspostavljen ili sustavno omogućen, naročito unutar formalnog sustava obrazovanja.
- Pripremna nastava za učenike koji ne znaju ili nedostatno znaju jezik zemlje domaćina za uključivanje u obavezno osnovnoškolsko obrazovanje, ne provodi se unatoč postojećem popisu škola u kojima bi se takva nastava trebala provoditi.
- Ukoliko i pohađaju škole, djeca izbjeglice u školama nailaze na diskriminaciju i segregaciju od strane kako učenika, tako i učitelja/ica. Diskriminaciji i segregaciji su djeca izbjeglice izložena i u hrvatskim školama.
- Nije omogućeno besplatno pohađanje osnovne škole odraslima koji ju nisu završili ili nemaju dokaz o završetku iste - kako u svijetu, tako ni u Hrvatskoj.
- U većini slučajeva redovne škole ne nude mogućnost učenja jezika, povijesti i kulture izbjeglica za same izbjeglice kao i za ostalu zainteresiranu djecu.
- Od obrazovnih programa djeci-izbjeglicama nerijetko preostaju samo programi nevladinih organizacija, koji, koliko god kvalitetni i mnogobrojni bili, ne označavaju pravo na obrazovanje djeci-izbjeglicama.
- Izbjeglice se suočavaju s nizom poteškoća prilikom pokušaja upisa na fakultet ili nastavka studija započetog u zemlji porijekla s obzirom da ih se tretira kao hrvatske državljanke ili kao strance. Pred njih se postavlja zahtjev plaćanja školarine po kriteriju za stranca/kinje ili ravnopravne hrvatskim državljanima/kama od kojih se očekuje polaganje državne mature i zadovoljavajući, hrvatskim studentima konkurentni rezultati državne mature.
- UNHCR ne nalazi način kako osigurati visoko-kvalitetno obrazovanje izbjeglica sa ljudskim i materijalnim (financijskim) resursima kojima trenutno raspolaže –

obrazovanje dobiva svega 4% ukupnog budžeta UNHCR-a (u 2014. godini) (UNHCR, 2014b).

Temeljno na prethodnom pregledu glavnih ograničenja u obrazovanju izbjeglica, moguće je izdvojiti korake kojima se pridonosi boljoj integraciji, što uključuje sustavnu promjenu obrazovanja izbjeglica promovirajući kvalitetno obrazovanje i postavljajući obrazovanje kao centralnu temu i preokupaciju UNHCR-a koja bi riješila većinu problema s kojima se izbjeglice suočavaju.

Postoje tri opća pristupa kojim se može voditi obrazovanje izbjeglica. Prvi je *humanitarni pristup* koji UNHCR opisuje kao pružanje obrazovanja djeci izbjeglicama u sadašnjosti – pružanje obrazovanja kao brzog odgovora na kriznu situaciju (oružani sukob), pružajući tako zaštitu djeci i sprečavajući daljnje kršenje ljudskih prava (Dryden-Peterson, 2011). Najčešće ne uključuje suradnju vlada i organizacija za obrazovanje izbjeglica.

Drugi je *ljudsko-pravni pristup* koji naglašava obrazovanje kao temeljno ljudsko pravo koje treba biti poštivano, ostvareno i prakticirano u bilo kojoj situaciji, pa čak i kriznim situacijama poput oružanog sukoba/rata. Nadalje, definira obrazovanje kao "osnažavajuće pravo" koje razvija vještine kojima bi mladi mogli ostvariti sve svoje potencijale i kao preduvjet za ostvarivanje svih ostalih ljudskih prava poput prava na život i zdravlje (INEE, 2010, 7). Samo visokokvalitetno obrazovanje može zadovoljiti te zahtjeve. To znači da obrazovanje izbjeglica mora biti: raspoloživo, dostupno, prihvatljivo i prilagodljivo (Tomaševski, 2001).

Treći je *razvojni pristup* koji prepoznaje obrazovanje kao dugoročno ulaganje u globalno društvo, a nedostatak kvalitetnog obrazovanja izbjeglica kao uskraćivanje razvojnog potencijala (stvarajući tako takozvani "nazadni razvoj") (Burde, 2005, 10-11). Upravo na kombinaciji posljednja dva spomenuta pristupa trebamo temeljiti obrazovanje izbjeglica.

Osim toga, predlažu se sljedeći koraci za unaprjeđenje obrazovanja djece izbjeglica:

- Integracija djece izbjeglica u nacionalne obrazovne sustave od prvog dana boravka u zemlji-domaćinu, ne čekajući 30 dana od podnošenja zahtjeva za azilom.
- Integracija djece izbjeglica u nacionalne obrazovne sustave (a ne njihova segregacija u iseljeničkim kampovima), naročito u gradskim okruženjima gdje polovina izbjeglica

živi i radi – u neposrednoj blizini ministarstava obrazovanja, UNICEF-a, kako bi se osnažili nacionalni sustavi pružanja sustavne podrške izbjeglicama.

- Osiguravanje srednjoškolskog obrazovanja za sve izbjeglice – s posebnim naglaskom na pristup obrazovanju djevojčica i dodatno marginaliziranih skupina izbjeglica kao i pružanje dodatnih mogućnosti visokoškolskog obrazovanja uz školarine i mogućnost visokoškolskog učenja na daljinu.
- Ulaganja u obrazovanje i osposobljavanje učitelja/ica koje uključuje usvajanje odgovarajućih, specifičnih interkulturalnih kompetencija, znanja i vrijednosti, kao i stjecanje specifičnih znanja, vještina i vrijednosti za rad s izbjeglicama.
- Razvoj novih standarda i indikatora za obrazovanje koji učinkovito mjere ishode obrazovanja (u suradnji sa UNESCO-om, Institutom za obrazovno planiranje⁶, nacionalnim ministarstvima obrazovanja i ostalim partnerskim organizacijama koje podržavaju obrazovanje).
- Prepoznavanje povezanosti obrazovanja i konflikta u obrazovnoj politici i planiranju (uspostava kritičkog obrazovanja o uzrocima konflikta, analize kurikuluma, jezika, odnosa među akterima, važnost uspostave obrazovanja za mir i globalnog obrazovanja kao ključne sastavnice obrazovanja izbjeglica).
- Povećavanje ljudskih i materijalnih (financijskih) resursa u obrazovanju izbjeglica – povećanje tehničkih i kadrovskih kapaciteta u obrazovanju izbjeglica u suradnji sa UNCHR-om, UNICEF-om i nacionalnim ministarstvima obrazovanja.
- Posebnu pozornost treba posvetiti i učenju jezika zemlje domaćina kao snažnom čimbeniku integracije izbjeglica.

Učenje jezika

Jezik je pokretač integracije izbjeglica. Ukoliko izbjeglica govori i razumije jezik društva u koji se doselila, mogućnosti za integraciju se povećavaju. Jedna od ključnih dimenzija obrazovanja djece izbjeglica je prepoznavanje važnosti i omogućavanja daljnjeg učenja materinjeg jezika koji je važan zbog jezičnog, socijalnog i kognitivnog razvoja djeteta. Škola bi trebala koristiti svaku priliku da istakne jezične različitosti kao bogatstvo za školsku zajednicu. Potrebno je poticati roditelje da vježbaju i razgovaraju s djecom na njihovom materinjem jeziku (Bakalović i Fazliu, 2015). Također, škola može dati doprinos interkulturalnom okruženju koristeći znakove i natpise na zastupljenim jezicima polaznika škole, dok se nastavnici trude naučiti,

⁶ Institute for Educational Planning (IIEP)

znaju te koriste riječi odnosno fraze na jeziku manjine, a posebice tijekom nekih značajnih školskih događanja druga djeca i ostali članovi zajednice ohrabruju se i uključuju u pomaganje s prijevodima, i sl. Osim toga, važno je stalno imati na umu kako se interkulturalno obrazovanje treba širiti na lokalnu zajednicu i društvo u cjelini, a najbolji način da se to učini je povezivanje školskih s društvenim i izvannastavnim aktivnostima i akterima.

U mnogim dokumentima ističe se kako učenje jezika treba biti prioritetna mjera integracijske politike te da s učenjem treba započeti čim ranije po dolasku izbjeglice u društvo. S druge strane, praksa pokazuje kako je u različitim državama različito regulirana provedba tečaja jezika, no ona je svugdje prisutna. Tako, primjerice, u nekim zemljama tečaj provode organizacije civilnog društva uz financijsku podršku države, dok je u nekim državama tečaj jezika dio šireg integracijskog programa za koji je nadležna državna odnosno, lokalna vlast.

Utjecaj poznavanja jezika na uspješnost i kvalitetu integracije je neosporiv, stoga svaka država koja zaista želi integrirati izbjeglice smatra učenje jezika svojim prioritetom. Posebice je značajan utjecaj na zapošljavanje. Ipak, važno je istaknuti kako nepoznavanje jezika zemlje primateljice ima značajnije veći utjecaj na neuspjeh i nemogućnost zapošljavanja za visokoobrazovane nego na izbjeglice bez kvalifikacija. Omogućavanje kvalitetnog i sustavnog procesa učenja hrvatskoga jezika u suradnji s fakultetima, pučkim učilištima i ustanovama za obrazovanje odraslih te školama stranih jezika uz razvoj sustava priznavanje potvrda o završenim jezičnim stupnjevima hrvatskoga jezika potrebnih za zapošljavanje.

Uloga nevladinih organizacija u obrazovanju izbjeglica

Uloga nevladinih organizacija u promicanju svih ljudskih prava i humanitarnom djelovanju na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini je neosporiva. Svjetska konferencija o ljudskim pravima (Beč, 1993. godine) priznaje njihov doprinos podizanju svijesti javnosti o ljudskim pravima, unaprjeđivanju odgoja, obrazovanja, poučavanja i istraživanja u tom području te promicanju i zaštiti svih ljudskih prava i temeljnih sloboda. Iako potvrđuje da države imaju prvenstvenu odgovornost za uspostavljanje standarda ljudskih prava, Konferencija također naglašava doprinos nevladinih organizacija tom procesu. S tim u svezi Svjetska konferencija o ljudskim pravima ističe potrebu stalnog dijaloga i suradnje između vlada i nevladinih organizacija.

Puno razumijevanje suvremenih pristupa određivanju, zaštiti, uživanju i jačanju ljudskih prava i sloboda u okvirima demokracije, priznanja pluralizma i globalizacije nezamislivo je bez poznavanja uloge koju civilno društvo, osobito nevladine organizacije i sami građani, ima u tim procesima. Djelovanje civilnog društva posljednjih je desetljeća bilo presudno za unaprjeđenje zaštite ljudskih prava na međunarodnoj, regionalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini, kako na proširenje opsega ljudskih prava, tako i na unaprjeđenje mjera i mehanizama zaštite. Umjesto tradicionalnog naglašavanja uloge diplomacije i pravne struke, danas se zaštita i promicanje ljudskih prava sve više povezuje s radom aktivista i branitelja ljudskih prava, kao i s djelovanjem samih građana.

Početak 1990-ih ta promjena je dovela do uključivanja obrazovanja za ljudska prava na sve razine i u sve oblike školovanja, kao i do priznanja uloge neformalnih grupa u ostvarivanju zadataka škole u tom području. Polazište za svoje djelovanje, organizacije civilnog društva nalaze u čl. 28. 'Opće deklaracije o ljudskim pravima' koji određuje da "svatko ima pravo na društveni i međunarodni poredak u kojemu se prava i slobode utvrđene Deklaracijom mogu u punoj mjeri ostvariti" (Spajić-Vrkaš i sur., 2004). U skladu s tim pojedinac ima moralno pravo zahtijevati pred međunarodnom organizacijom kao što su Ujedinjeni narodi takav međunarodni poredak u kojemu će se poštivati i štititi minimalni opći, nedjeljivi i neotuđivi standardi ljudskih prava i sloboda. Ta je odredba postala glavi argument kojim branitelji ljudskih prava opravdavaju svoje djelovanje širom svijeta. O važnosti organizacija civilnog društva u širenju ideje i zaštiti ljudskih prava po prvi put se cjelovito progovorilo 1993. godine na Svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima u Beču. 'Bečka deklaracija' izričito priznaje zasluge nevladinih organizacija u borbi protiv gladi, bolesti, nepravde, diskriminacije i rasizma, kao i u promicanju i zaštiti prava žena, djece, manjina, osoba s posebnim potrebama i drugih osjetljivih društvenih grupa (Spajić-Vrkaš et al., 2004). Ukazujući na važnost suradnje, dokument poziva države, međunarodne i nevladine organizacije te pojedince da pojačaju svoje napore i usklade svoje djelovanje kako bi se na svim razinama stvorili "povoljni uvjeti za osiguranje punog i djelotvornog uživanja ljudskih prava".

Prilike za formalno obrazovanje izbjeglica su poprilično rijetke. Izbjeglice često pate zbog neadekvatnog pristupa formalnom obrazovanju u zemlji domaćinu, bez obzira što zemlje primitka najčešće imaju uspješnije sustave obrazovanja no njihova zemlja podrijetla. Formalno obrazovanje je puno više standardizirano, hijerarhijski organizirano od neformalnog. Također je i financirano od strane države sa formalno propisanim kurikulumom koji se sastoji od

nacionalno i internacionalno prepoznatih kvalifikacija (UNESCO 2006). Stoga neformalno obrazovanje pokriva sve forme organiziranog učenja izvan formalnog primarnog, sekundarnog i visokoškolskog, često i strukovnog obrazovanja za izbjeglice. Izbjeglice ga najčešće odabiru jer su neodređenog i prilagodljivog trajanja, kurikuluma, ciljeva i evaluacija, stoga spretnije odgovara na potrebe i ciljeve izbjeglica, bilo da se radi o djeci, muškarcima, ženama, odraslima i svim podkategorijama populacije koje nisu u mogućnosti pohađati formalno obrazovanje neke zemlje (Coombs and Ahmed 1974; Robinson 1999; UNESCO 2006).

Same izbjeglice se najčešće okreću upravo obrazovnim programima koje pružaju nevladine organizacije jer prepoznaju važnost obrazovanja za svoj svakodnevni život i život njihove djece, naročito u ovom kontekstu privremene prisilne raseljenosti. Programi i kurikulumi nevladinih organizacija za izbjeglice su uglavnom fleksibilni i vrlo raznoliki, nudeći tako dobru i brzu popunu prazini koju je ostavio nedostatak formalnog obrazovanja. Također, neformalni programi obrazovanja više odgovaraju i mogu brže odgovoriti na obrazovne potrebe izbjeglica (Singh, 2010). Volja učenika i učitelja počiva isključivo na vlastitoj volji i motivaciji.

Obrazovanje je vrlo snažan instrument procesa adaptacije i socijalne integracije. Pridonosi i izbjeglici, ali i društvu u kojem živi (povećanje vještina i kompetencija, veća zapošljivost i dr.). Da je obrazovanje ključ integracije, poznato je u svakom društvu - ne samo u slučajevima izbjeglica i tražitelja azila, već i kod svih njegovih članova putem socijalizacije. Ovom cilju trebalo bi stremiti svako društvo koje želi postati zajednica konstruktivnih, odgovornih i aktivnih članova i članica. Ono što svakako treba izbjeći je jednosmjerni obrazovni proces s ultimativnim ciljem asimilacije novopridošle osobe u društvo, odnosno proces učenja jezika, vještina i pravila u kojem izbjeglica postaje puki objekt bez mogućnosti utjecaja na isti. Kvalitetan i uspješan obrazovni proces svakako treba biti uključujući, interaktivan i temeljen na vrijednostima interkulturalizma.

Interkulturalni pristup obrazovanju (koji uključuje fleksibilan pristup učenju jezika prilagođen potrebama osoba koje ga uče, prilagodbu nastavnih materijala i stvaranje novih, dodatna edukacija nastavnika i profesora koji će se susretati s ovom populacijom) može uvelike doprinijeti i biti iskorišten za unapređenje različitosti određenog društva te zadovoljstvu svake osobe. Prilikom osmišljavanja odgovarajućeg sustava, fokus treba biti stavljen na tri jednako važna područja: integracija djece izbjeglica i interkulturalizam u školama, tečajevi jezika za

odrasle te pristup i dostupnost visokog obrazovanja za izbjeglice koje neizostavno uključuje priznavanje dotadašnjih kvalifikacija određene osobe. Svako od tih područja u sebi sadrži niz problema i specifičnosti koje svakako treba uzeti u obzir i čijim se ignoriranjem, kao što je vidljivo u trenutnoj situaciji u Hrvatskoj, događaju kršenja temeljnih ljudskih prava i pridonosi atmosferi nedobrodošlice i neprijateljstva.

Nevladine organizacije i civilno društvo za sada imaju temeljnu ulogu i u podizanju svijesti o pitanju izbjeglica, ukazivanjem na povrede prava kad se dogode i zagovaranjem promjena. No, centralnu ulogu u brizi za zaštitu prava izbjeglica, naročito prava na obrazovanje kao preduvjeta za ostvarivanje svih ostalih prava, trebaju preuzeti vlade država-domaćina uključivajući integracijsku politiku i globalno, interkulturalno obrazovanje i obrazovanje za mir u svoje formalne sustave obrazovanja.

4. PREVENCIJA – IZGRADNJA KULTURE MIRA

“Peace is more than the absence of war.

Peace is accord. Harmony.”

(Laini Taylor)

U završnom dijelu rada posebna pozornost posvećuje se načinima moguće prevencije sukoba, neprijateljstava (na globalnoj, međunaradnoj i lokalnoj razini), a time i nastanka djece izbjeglica i izbjeglica općenito. Prevenciju je potrebno temeljiti na međusobnom povezivanju globalnog, interkulturalnog obrazovanja i obrazovanja za mir, točnije, na cjelovitom građanskom odgoju i obrazovanju za ljudska prava i demokratsko građanstvo.

4.1.GLOBALNO OBRAZOVANJE

Kao što smo istaknuli na samome početku ovoga rada, globalizacija postavlja temeljne izazove pred sva područja obrazovanja u svim zemljama svijeta. Istodobno, ona na nov način omogućuje pristup ljudima, kulturama, privredama i jezicima. U tom se kontekstu obrazovanje o globalnim pitanjima može promatrati isključivo u tržišnom pogledu kao jačanje vještina i znanja kojima ćemo postati učinkovitiji potrošači i radnici u globalnom gospodarstvu, naravno kada je riječ o osobama koje imaju pristup tržištu. Međutim, važnost obrazovanja počiva na pomaganju ljudima pri prepoznavanju vlastite uloge te pojedinačne i zajedničke odgovornosti kao aktivnih članova globalne zajednice u smislu djelovanja za socijalnu i ekonomsku pravdu za sve te zaštitu i obnovu Zemljina ekosustava.

Globalno obrazovanje je pedagoški koncept u temeljima ove vizije. Kao odgojno-obrazovani djelatnici 21. stoljeća, živimo u doba velikih izazova u svijetu prepunom kontroverzi. Kako pripremiti osobe da se nose s takvim izazovima? Koje su naše odgovornosti u svijetu obilježenom rastom znanja i tehnološkim razvojem ovih razmjera? Koje su naše odgovornosti u svijetu kojim vladaju siromaštvo, nasilje, predrasude i ekološko razaranje? Globalno obrazovanje je relativno nov pristup koji pokušava odgovoriti na ta pitanja.

Globalno obrazovanje proizlazi iz činjenice da suvremeni čovjek živi i sudjeluje u svijetu koji je dana u dan sve više globaliziran. Stoga je od iznimne važnosti da obrazovanje učenicima osigura pristup raznim prilikama koje su im dostupne, ali i razvija kompetencije promišljanja i razmjene vlastitih stajališta i uloga u globalnom, usko povezanom društvu te za shvaćanje i raspravu o složenim odnosima zajedničkih društvenih, ekoloških, političkih i gospodarskih pitanja s ciljem provedbe novog načina razmišljanja i djelovanja (Centar Sjever-Jug Vijeća Europe, 2008). Međutim, globalno obrazovanje ne bi se smjelo predstavljati kao pristup koji ćemo svi nekritički prihvatiti jer već znamo da postoje brojne nedoumice, napetosti, sumnje i različitosti u stajalištima o procesu obrazovanja kada je riječ o globalnim pitanjima

Glavni cilj globalnog obrazovanja jest dolazak do modela partnerstva između naroda, kultura i vjera na mikro i makro razini. Ono jest obrazovni pristup koji proizlazi iz činjenice da suvremeni čovjek živi i sudjeluje u svijetu koji je dana u dan sve više globaliziran. Stoga je od iznimne važnosti da obrazovanje učenicima osigura pristup raznim prilikama koje su im dostupne, ali i razvija kompetencije promišljanja i razmjene vlastitih stajališta i uloga u globalnom, usko povezanom društvu te za shvaćanje i raspravu o složenim odnosima zajedničkih društvenih, ekoloških, političkih i gospodarskih pitanja s ciljem provedbe novog načina razmišljanja i djelovanja. Međutim, globalno obrazovanje ne bi se smjelo predstavljati kao pristup koji ćemo svi nekritički prihvatiti jer već znamo da postoje brojne nedoumice, napetosti, sumnje i različitosti u stajalištima o procesu obrazovanja kada je riječ o globalnim pitanjima.

Postoji više definicija globalnog obrazovanja. Deklaracija o globalnom obrazovanju iz Maastrichta (2002.) navodi: Globalno obrazovanje je obrazovanje koje otvara oči i umove prema realnostima ovoga globaliziranoga svijeta te ih pokreće prema ostvarenju svijeta u kojemu vladaju pravda, jednakost i u kojemu su ljudska prava temeljna vrijednost. Globalno obrazovanje obuhvaća obrazovanje za razvoj, obrazovanje o ljudskim pravima, obrazovanje za održivost, mirovno obrazovanje, sprječavanje sukoba i interkulturalno obrazovanje kao globalnu dimenziju građanskog obrazovanja.

Naveli smo neke od definicija sadržane u njima jer svaka od njih na svoj način dodatno pojašnjava i obogaćuje ovaj rad:

Opća deklaracija o ljudskim pravima - Odgoj i obrazovanje mora biti usmjereno punom razvoju ljudske osobe i jačati poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ono mora promicati razumijevanje, snošljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim ili vjerskim grupama te podupirati djelatnost Ujedinjenih naroda u održavanju mira (Opća skupština Ujedinjenih naroda, San Francisco, 10. prosinca 1948.).

Preporuka o Obrazovanju za međunarodno razumijevanje, suradnju i mir i Obrazovanju o ljudskim pravima i temeljnim slobodama ističe da povezivanjem učenja, izobrazbe, informiranja i djelovanja, međunarodni odgoj i obrazovanje treba poticati odgovarajući intelektualni i emocionalni razvoj pojedinca. On treba razvijati osjećaj društvene odgovornosti i solidarnosti s nepovlaštenim grupama i težiti primjeni načela ravnopravnosti u svakodnevnom životu (UNESCO, General Conference, Paris, 19 November 1974).

Agenda 21, poglavlje 36.: Promicanje obrazovanja, podizanje javne svijesti i obuka smatra da obrazovanje, uključujući formalno obrazovanje, podizanje javne svijesti i obuku treba prepoznati kao proces kojim ljudska bića i društva ispunjavaju svoj potencijal. Obrazovanje je od ključne važnosti za promicanje održivog razvoja i jačanje ljudskih sposobnosti za rješavanje ekoloških i razvojnih problema (Konferencija Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju, Rio de Janeiro, od 3. do 14. lipnja 1992.)

UNESCO – Deklaracija i cjeloviti okvir djelovanja u odgoju i obrazovanju za mir, ljudska prava i demokraciju u svom uvodu ističe: Odgoj i obrazovanje mora razvijati osjećaj poštivanja slobode i vještine koje su potrebne kako bi se odgovorilo na te izazove. To znači pripremiti građane za svladavanje teškoća i nesigurnih okolnosti te jačanje njihove neovisnosti i odgovornosti. Svijest o osobnoj odgovornosti mora se povezati s prihvaćanjem građanske privrženosti i zajedništva u rješavanju problema i nastojanju na stvaranju pravedne, miroljubive i demokratske zajednice (UNESCO, Opća konferencija, Pariz, studeni 1995.)

Milenijska deklaracija Ujedinjenih naroda, 2000., Poglavlje: Vrijednosti i načela

Vjerujemo da je glavni izazov s kojim se danas suočavamo osigurati da globalizacija postane pozitivnom snagom za sve ljude na svijetu. Globalizacija pruža velike mogućnosti, no njezine

su prednosti trenutno vrlo nejednako iskorištene, a troškovi nejednako raspodijeljeni. Konstatiramo da se zemlje u razvoju i zemlje s gospodarstvima u tranziciji suočavaju s posebnim poteškoćama u odgovoru na taj glavni izazov. Tako samo sveobuhvatnim i stalnim naporima za stvaranje zajedničke budućnosti na temelju zajedništva ljudskoga roda u svojoj raznolikosti, globalizacija može obuhvatiti sve i biti pravična (Rezolucija Opće skupštine Ujedinjenih naroda, New York, 8. rujna 2000.).

Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj Ujedinjenih naroda, 2005. – 2014. Temeljna vizija obrazovanja za održivi razvoj jest svijet u kojemu svatko ima priliku obogatiti se kroz obrazovanje te se naučiti vrijednostima, oblicima ponašanja i životnom stilu potrebnom za održivu budućnost i pozitivnu transformaciju društva.

Europska godina međukulturalnog dijaloga, 2008., Članak 2.: Ciljevi

1. Općeniti ciljevi Europske godine međukulturalnog dijaloga bit će doprinijeti [...] podizanju svijesti kod svih građana Europske unije, osobito mladih, o važnosti razvoja aktivnog europskog građanstva otvorenog prema svijetu, koje poštuje kulturnu raznolikost i temelji se na zajedničkim vrijednostima EU-a utvrđenima u Članku 6. Ugovora o EU-u i Povelji o temeljnim pravima Europske unije [...]
2. Uži ciljevi Europske godine međukulturalnog dijaloga bit će: ojačati ulogu obrazovanja kao važnog medija u poučavanju o raznolikosti, povećati razumijevanje drugih kultura te razvoj vještina i najboljih društvenih običaja, kao i naglasiti središnju ulogu medija u promicanju načela jednakosti i uzajamnog razumijevanja (Europski Parlament i Vijeće Europe, 18. prosinca 2006.)

Cilj globalnog obrazovanja je omogućiti učenicima shvaćanje međunarodnih problema i izazova i istovremeno ih osnažiti znanjima, vještinama, vrijednostima i stavovima koji su građanima svijeta potrebni pri suočavanju s problemima svijeta. U tom pogledu, globalno obrazovanje proces je individualnog i kolektivnog rasta koji dopušta transformaciju i samotransformaciju. U osnovi, ono je društvena aktivnost. Služi i kao trajna „priprema“ za život u kojemu stjecanje djelatnih i emocionalnih sposobnosti za analizu i kritičko promišljanje okolnosti učenicima pripomaže da postanu aktivni društveni činitelji.

Transformativno učenje kroz globalno obrazovanje podrazumijeva duboku, strukturalnu promjenu osnovnih premisa mišljenja, osjećaja i djelovanja. Ono je obrazovanje uma, ali i

obrazovanje srca. To upućuje na radikalnu promjenu prema međusobnoj povezanosti te otvara mogućnosti za postizanje većeg stupnja ravnopravnosti, društvene pravde, razumijevanja i suradnje među narodima. Tri glavne faze transformativnog učenja usko su povezane s globalnim obrazovanjem (Centar Sjever-Jug Vijeća Europe, 2008):

- Analiza trenutne situacije u svijetu
- Vizija kako bi izgledala alternativa prevladavajućem modelu
- Proces promjene prema odgovornom globalnom građanstvu

Globalno obrazovanje kao transformativno učenje podrazumijeva procese sudioničkog donošenja odluka u svakoj od ovih faza. Kroz suradnju i solidarnost, globalno obrazovanje osviještava podjele nastale uslijed sukoba, straha i mržnje, te predstavlja izazov pohlepi, nejednakosti i egocentričnosti. Globalno obrazovanje kao transformativno učenje nudi način da se ostvare promjene na lokalnoj razini koje će utjecati na globalnu razinu u pogledu jačanja građanstva kroz strategije i metode sudjelovanja kako bi pojedinci naučili preuzeti odgovornost koja se ne smije prepustiti isključivo vladama i ostalim donositeljima odluka.

I na mikro i na makro razini globalno obrazovanje objedinjuje ciljeve iz različitih područja obrazovanja: obrazovanja za razvoj, obrazovanja o ljudskim pravima, obrazovanja za održivost, obrazovanja za mir i sprječavanje sukoba, interkulturalnog i međuvjerskog obrazovanja, globalne dimenzije obrazovanja za građanstvo i slično – sve s ciljem definiranja zajedničkih temelja globalnog obrazovanja.

Ovime će se ostvariti golem utjecaj na formalno i neformalno obrazovanje, koje će odigrati značajnu ulogu u osvješćivanju pojedinaca kolika je uistinu njihova stvarna moć u oblikovanju budućnosti. Međutim, globalno obrazovanje ne bavi se samo globalnim temama, svjetskim problemima i pronalaženjem općih rješenja. Ono je i vizija zajedničke budućnosti u kojoj ćemo svi živjeti bolje, povezivanja lokalnih i globalnih gledišta, o tome kako ostvariti i omogućiti tu viziju, počevši od naše male točke na globusu. Transformativno učenje pruža nam mogućnost ostvarenja zajedničkog sna o pravednijem i održivom svijetu. Stoga je u toj transformativnoj viziji usmjerenost na budućnost kakvu želimo od ključne važnosti.

Globalno obrazovanje može doprinijeti procesu ostvarenja vizije, ali može i odigrati ulogu u osmišljanju novih metoda u kojima su društveni pokreti i neformalni procesi učenja iznimno bitni jer stvaraju mjesta za vrijednosti, pitanja i pristupe koji nisu u središtu u formalnom učenju

te na taj način daju glas svakom pojedincu, uključujući i one na marginama društva, poput izbjeglica.

4.2.INTERKULTURALNO OBRAZOVANJE

Interkulturalizam, a samim time i interkulturalno obrazovanje kao ideja/koncept objašnjen je mnogim definicijama, a koje komponente i dimenzije podrazumijeva te koja je njegova svrha izdvojiti ćemo u nastavku.

Interkulturalizam ne podrazumijeva samo prisustvo, zajednički život, miješanje različitih kulturnih obrazaca, već mogućnost uspoređivanja ideja, mišljenja, poticanja na razmišljanje o razlikama etničke, religiozne, kognitivne, seksualne i svake druge prirode. Interkulturalizam također znači i pružanje mogućnosti suočavanja, komunikacije, razmijene vrijednosti i međusobnog upoznavanja različitosti, odnosno dijalog između tih kultura u kojemu su prisutni susret, prožimanje, međusobno uvažavanje i bogaćenje različitih kultura bez obzira na etničku veličinu njezinih nositelja (Čačić-Kumpes, 2004, Ninčević, 2009). Interkulturalizam je perspektiva u kojoj se kulturne razlike vide kao društvena prednost i snaga (Spajić-Vrkaš i sur., 2004).

Interkulturalno obrazovanje se temelji na općem cilju omogućavanja djetetu da se razvije kao društveno biće kroz život i suradnju s drugima koji su kulturno drugačiji, čime doprinosi dobrobiti društva. Ono je korisno za svu djecu bez obzira na njihov identitet, jer sva djeca trebaju naučiti kako živjeti unutar i doprinositi uspostavi i jačanju kulturno pluralnog društva. Prema *Guidelines on Traveller Education in Primary Schools* (2002), interkulturalno obrazovanje je usmjereno na razvoj pluralizma u društvu te da podiže svijest djece o vlastitoj kulturi usporedno s prihvaćanjem činjenice da postoje jednako vrijedni drugi načini ponašanja i drugi vrijednosni sustavi drugih kultura kako bi razvili poštovanje prema životnim stilovima različitim od svojih te mogli razumjeti i cijeniti jedni druge. Spajić-Vrkaš (1993) tome dodaje kako je potrebno što više razvijati osjećaj pripadnosti svojoj zajednici, ali i čovječanstvu u cjelini. Cilj interkulturalnog obrazovanja je i poticanje djece da donesu informirane odluke i izbore (razumijevajući vrijednost jednakosti) te aktivno djeluju na prevenciju i suzbijanje predrasuda i diskriminacije poštujući i cijeneći sličnosti i razlike. Osim toga, važno je omogućiti svakom djetetu da zastupa samo sebe i artikulira svoju kulturu i povijest. Jedna od najčešćih

definicija jest da je to sustav i rezultanta brojnih formalnih, neformalnih i informalnih obrazovnih programa, kojima je cilj poštovanje i uzajamno razumijevanje među članovima različitih grupa.

U Europi se najčešće govori o kulturno složenim društvima koja postaju kulturno pluralna prihvaćanjem ideja interkulturalizma i provedbom interkulturalnih politika u relevantnim sektorima, uključujući obrazovanje. Obrazovanje nije samo odraz društva već utječe i na njegov razvoj i zbog toga je uloga škola u razvoju kulturno pluralnog društva nezamjenjiva. Dok obrazovanje samo ne može dovesti do suzbijanja rasizma i poticanja interkulturalnih kompetencija, ono ipak ima važan doprinos u poticanju razvoja djetetovih interkulturalnih vještina, vrijednosti i znanja, budući ih priprema za sudjelovanje u sve raznolikijem društvu. Važnost ovakvog obrazovanja za društvo Spajić-Vrkaš (1993) vidi u tome što ono potiče razvoj nove, tolerantnije oblike ponašanja ljudi u svakodnevnom životu, što uključuje i promjene u svijesti i stavovima ljudi. Također, očekuje se da pridonese daljnjem razvitku demokracije, zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda, boljem međusobnom razumijevanju i suradnji, slobodi, sigurnosti, miru i razoružanju u svijetu, jer stvara otvorenost k drugim kulturama, kulturnim i interkulturalnim znanjima, uključujući i kros-kulturalna iskustva, a prije svega jedinstvenost i vrijednost svake kulture i njen doprinos čovječanstvu. Budući da se pokazalo kako različite skupine ljudi mogu međusobno «bolje» i kvalitetnije živjeti ako se bolje upoznaju i razumiju, tolerantno ujedinjuju i pomažu, ovakav način obrazovanja temeljen na načelima jednakosti, nediskriminacije, razumijevanja i poštivanja različitosti u potpunosti ide u tom smjeru.

Zadaci interkulturalnog obrazovanja su: usvajanje temeljnih znanja, razvoj sposobnosti, vještina i stavova u području interkulturalizma koje će, kroz direktnu konfrontaciju s diskriminacijom, predrasudama i nejednakošću u školi i društvu, doprinijeti prihvaćanju različitosti, bez obzira na njihovo porijeklo i prirodu, kao i promicanje demokratskih vrijednosti i ljudskih prava. Ishodi interkulturalnog obrazovanja trebale bi biti interkulturalne kompetencije svakog pojedinca u multikulturalnom društvu. Interkulturalno kompetentna (sposobna) osoba je ona koja je sposobna «vidjeti» odnos između različitih kultura, koja ima sposobnost medijacije, interpretacije, kritičkog i analitičkog razumijevanja svoje i tuđe kulture (Byram, 2000).

Zbog svega toga, interkulturalna dimenzija odgoja i obrazovanja uopće zahtjeva nove, drugačije pristupe nastavi, kurikulumu i pojedinačnim predmetima, pružajući poticaje za izbor sadržaja, nastavne strategije i realizaciju. Traži i istovremeno doprinosi promjeni školskog ozračja i međuljudskih odnosa (učenik/ica - učenik/ica, nastavnik/ica - učenik/ica), odnosno funkcioniranje škole kao istinske zajednice u kojoj učenici/e, nastavnici/e, ravnatelj/ce, pedagozi/ginje, roditelji i drugi članovi škole međusobno surađuju na temelju zajedničke obrazovne vizije i uvjerenja, uzajamnog uvažavanja i potpore te spremnosti na kompromis. Škole u kojima se njeguje osjećaj pripadnosti razrednoj, školskoj i lokalnoj zajednici a koja se temelji na ravnopravnosti i uvažavanju ljudskih prava svih uključenih, poticanju međusobne povezanosti i zajedničkih vrijednosti (Redding, 1991) maksimalno angažiraju sve raspoložive prilike za interkulturalni odgoj i obrazovanje.

Slijedom toga, interkulturalno obrazovanje ne može biti dodatak kurikulumu nego kurikulum sam po sebi treba biti interkulturalan, treba se odraziti u školskoj politici i praksama i u sadržaju kurikuluma (Kranjec; Vidović, 2015). Iako nijedan predmet ne može izbjeći interkulturalni pristup, neki od njih su posebno pogodni za usvajanje znanja, formiranje stavova i vrijednosti koje su korisne za obrazovanje građanina kulturno složenog društva (povijest, zemljopis, jezici i književnost, umjetnost). Novost je to što takvo obrazovanje zahtijeva fokus na stvarnom svijetu i traži nove načine za razvoj međuljudske i građanske kompetencije.

Rješenja se nalaze u promijenjenoj ulozi nastave i odgovornosti nastavnika/ica u kojima učenici/ce neće dobiti samo znanja i vještine potrebne za interkulturalno djelovanje, nego će biti osposobljeni da se u interakcijama s različitim kulturalnim manjinama, a time i izbjeglicama, odnose jednakopravno, da uvažavaju i poštuju kulture i običaje pripadnika različitih kultura. Svrha interkulturalnog obrazovanja nije poučavanje o različitim kulturama, nego dovođenje u suodnos nositelja različitih kultura – integracija djece izbjeglica i sustavan dijalog među različitim kulturama na nastavi i u školi. Tako organizirana nastava ima zadaću pružiti mladim ljudima stjecanje interkulturalnih kompetencija potrebnih za suodnose u novonastalim potrebama društva, a nastavnici su tu da svojim primjerom učenicima približe što je interkulturalnost u praksi. Sve to vodit će kvalitetnijoj i bržoj integraciji djece izbjeglica u škole, njihovom boljem prihvaćanju i dugoročno kvalitetnijem obrazovanju za sve njegove sudionike.

4.3.OBRAZOVANJE ZA MIR

Prema izbjeglicama i migrantima se, kao što smo mogli vidjeti, sve više postupa na isti način: s nepovjerenjem i izravnim odbijanjem, čak i izravnom agresijom. Izbjeglicama i migrantima je ponekad onemogućen jednaki pristup javnim uslugama i često postaju mete etnički motiviranog diskriminirajućeg ponašanja. Ono što često započinje kao suptilno izražavanje nenaklonosti i netolerancije, može se razviti u izravno nasilje, institucionaliziranu diskriminaciju, poticanje na mržnju, verbalno i fizičko zlostavljanje i konačno, zločine iz mržnje. Osim toga, neprijateljstva i nasilje su ono što je i prisililo izbjeglice na bijeg iz države podrijetla. Stoga je uspostava obrazovanja za mir, te njegovo povezivanje s globalnim i interkulturalnim obrazovanjem, u formalnim obrazovnim sustavima, neupitna.

Važnost izgradnje mira u svijetu je svakako prepoznata i to ne samo zbog pozamašnog broja dokumenata koji ističu potporu njenoj sve većoj prisutnosti u svijetu, nego i sudeći po činjenici da je trenutni broj ratova na svijetu upola manji u odnosu na rane devedesete (Gvozdanović i Potočnik, 2009). Prisutnost ovog silaznog trenda opravdava se većim brojem završenih nego započetih ratova, što osnažuje argument da je uspješna izgradnja mira možda važnija od same prevencije sukoba.

"Misliti globalno, djelovati lokalno" središnji je moto obrazovanja za kulturu mira u pogledu povezivanja teorije i prakse, ali i međunarodnih problema i individualnih napora (UN Cyberschoolbus). Obrazovanje za mir počiva na odanosti principima slobode, pravde, demokracije, tolerancije, solidarnosti, suradnje, pluralizma, kulturne različitosti, dijaloga i razumijevanja na svim razinama društva i među narodima; te promicana od strane nacionalne i međunarodne okoline koja provodi mir (Gvozdanović i Potočnik, 2009).

Moderna ideja obrazovanja za mir rezultat je reakcije na Prvi svjetski rat kada su mir i njegova primjena u obrazovanju postale predmet akademskog interesa. Mnogi intelektualci su nakon 1918. godine smatrali obrazovanje sveobuhvatnim lijekom koji će ozdraviti svijet od bolesti rata. Međutim, iako prepoznata od strane političkih znanosti, povijesti, sociologije i psihologije tek nakon 1918. godine, ideja obrazovanja za mir stara je oko četiristo godina. Štoviše, i Stari Grci su prepoznavali vezu između obrazovanja i rata pa je Platon je zastupao tezu da je civilni mir moralna posljedica odgovarajućeg obrazovanja, a Aristotel je tvrdio da dobro obrazovanje proizvodi aktivne građane koji teže očuvanju zakona. Mir je, također, bio potreban kako bi se

iskoristio sav ljudski potencijal (Renna, 1980). U 16. stoljeću, veza obrazovanja i socijalne harmonije bila je učinjena vidljivijom pa je tako Erasmus zahtijevao uvođenje studija usmjerenog na promociju univerzalnog mira. Iako Erasmus nije imao jasnu sliku o načinu kako bi se humanizam trebao primijeniti na institucionalne strukture, bio je siguran da bi utjecaji humanističkog obrazovanja eliminirali rat.

Ukratko, unazad četiri stoljeća razvijalo se učenje i podučavanje građanske sloge u kojem, dakle, možemo prepoznati obrazovanje za mir. Neki pedagozi su u tom razdoblju promovirali ideje utilitarne pedagogije, masovnog obrazovanja, uvođenja sekularne škole, ideju povijesnog napretka, učenja kao pripreme za širinu samoizražavanja i individualizma, uključivanja mirotvornih ideja, socijalnih vrijednosti suradnje, pravde i poštovanja. Nakon Prvog svjetskog rata svi ti ranije promovirani aspekti samo su postali naglašeniji – primjerice, stav da razumijevanje drugih ljudi i ljudska međuovisnost mogu potaknuti ljude na suradnju za zajednički boljitak, kao i da bi obrazovanje trebalo biti lišeno državne manipulacije i utjecaja nacionalizma te da je potrebna snažnija prisutnost demokracije iz koje se pak regrutiraju zastupnici mira (Renna, 1980).

Obrazovanje za mir posebno je područje teorije i prakse odgoja i obrazovanja koje proizlazi iz shvaćanja mira kao općeg i neotuđivog prava svakog čovjeka čije je ostvarenje bitno za razvoj i dobrobit i pojedinca, i naroda, i čovječanstva u cjelini. Iako se i danas najčešće ostvaruje u sklopu neformalnog obrazovanja mladih i stručnog usavršavanja učitelja, neke dimenzije obrazovanja za mir sve se više uvode i u formalne sustave obrazovanja, uključujući dodiplomsko obrazovanje učitelja. U školama se načela i sadržaji obrazovanja za mir obično provode u formi kriterija ili standarda za izradu pojedinih nastavnih predmeta, kao dio sadržaja postojećih predmeta ili kao posebna izvannastavna aktivnost učenika (najčešće povezana s projektnom nastavom), a rjeđe kao poseban predmet (Spajić-Vrkaš, V. i sur., 2004). Obrazovanje za mir obuhvaća velik broj programa ili aktivnosti koji se pojavljuju i pod drugim nazivima, kao što su: obrazovanje za nenasilje, obrazovanje za nenasilno rješavanje sukoba, obrazovanje za konstruktivno upravljanje sukobima, obrazovanje za pomirenje, obrazovanje za mir i razoružanje, obrazovanje za snošljivost, mirovna pedagogija, mirovni studiji, studije mira i sukoba itd. (Spajić-Vrkaš, V. i sur., 2004).

Crte razgraničenja pojmova koji se u tradiciji vezuju uz izgradnju mira – riječ je o prevenciji sukoba (*conflict prevention*), stvaranju mira (*peacemaking*), održavanju mira (*peacekeeping*),

izgradnji mira (*peacebuilding*) te osnaživanju mira (*peace enforcement*) – često su zamućene. Iako se u svakodnevnom govoru pojmovi izgradnje i održavanja mira te demokratizacije i očuvanja ljudskih prava često izjednačuju, postoji linija razgraničenja ovih pojmova. Tako se u *Peacebuilding – the Asian Perspective* (2006) navodi da su aktivnosti izgradnje mira usmjerene ka:

- uspostavljanju sigurnosti i ponovnoj uspostavi mira i poretka putem razoružanja, demobilizacije i reintegracije suprotstavljenih strana u društvu
- ponovnoj uspostavi osiguranja temeljnih ljudskih potreba i sigurnosti
- izgradnji državnih institucija te izgradnji/jačanju njihove sposobnosti osiguranja usluga i podrške demokratizaciji
- izgradnji održive tržišne ekonomije koja ne podiže tenzije u osjetljivom post-ratnom društvu te koja će dovesti do razvoja
- **povratku izbjeglica i raseljenih osoba.**

Stoga je presudan element izgradnje mira spremnost svih aktera na regionalnoj, lokalnoj i međunarodnoj razini, odnosno, i vladinih i nevladinih institucija, da se dugoročno posvete izgradnji mira. Važnost lokalnih organizacija civilnog društva leži u osiguranju veze između izgradnje mira i prijenosa informacija koje su potrebne za koordiniranje strategija izgradnje mira. Krajnji cilj takvog osnaživanja vezan je za unaprjeđivanje i samopodršku lokalne vlasti te uz razmjenu ideja o izgradnji mira i pomirenju. Održavanje mira se kroz godine razvilo od vojnog modela promatranja prestanka ratnih sukoba te razdvajanja sila nakon unutardržavnog rata, u kompleksan model koji se sastoji od mnogo elemenata – vojske, policije i civilnog društva – koji zajedno rade na temeljima održivog mira.

Glavni tajnik UN-a Bhutros Bhutros Ghali lansirao je 1992. godine *Agendu za mir* (1992). Mirovno obrazovanje ima za cilj, slijedeći preporuke Agende za mir UN-a, razvijanje vještina, stavova i znanja pomoću participativnih metoda učenja u tolerantnoj i sigurnoj okolini. Odabiranje metoda i sadržaja na nastavi uvelike ovisi o socijalnom, kulturnom, ekonomskom i političkom okviru unutar kojeg edukatori rade. Međutim, neka znanja, vještine i vrijednosti trebale bi se usvojiti kroz sve programe neovisno o socioekonomsko-kulturnom kontekstu (UN Cyberschoolbus). Ona obuhvaćaju prepoznavanje predrasuda te usvajanje znanja o sukobu, ratu, miru i nenasilju, ekologiji, nuklearnim i drugim oružjima, pravdi i moći, teorijama analize sukoba, prevencije i rješenja sukoba; kulturi, rasi, rodu, religiji, ljudskim pravima, odgovornostima, globalizaciji, radu, siromaštvu, međunarodnoj ekonomiji, međunarodnom

pravu i sudu, UN-u, međunarodnom sustavu, standardima i instrumentima, zdravlju, AIDS-u te trgovini drogom.

Suvremeni pristupi obrazovanju za mir rezultat su višestoljetnog procesa traženja onih sadržaja i metoda poučavanja i učenja koji pridonose stabilnosti i sigurnosti pojedine zajednice. Nakon Drugoga svjetskog rata pojam zajednice se bitno proširuje, što utječe i na promjene pristupa obrazovanju za mir kako slijedi (Spajić-Vrkaš i sur., 2004):

- *Obrazovanje za međunarodno razumijevanje i suradnju* – prvi programi koji se uvode nakon 1945. u cilju smanjenja poslijeratne netrpeljivosti i napetosti među državama kao dio obrazovanja za međunarodno razumijevanje. Usmjereni su na poučavanje o kulturnim razlikama i načelima međunarodne suradnje, u sklopu čega se govori o miru i sigurnosti. Uključuju programe međunarodnog povezivanja škola i razmjene učenika i učitelja.
- *Mirovna istraživanja i razvoj* – krajem 1960-ih dolazi do promjene pristupa obrazovanju za mir zahvaljujući Međunarodnoj udruzi za istraživanje mira koja zagovara objedinjavanje obrazovanja, istraživanja i akcija za mir. Prvi mirovni istraživači bili su pod utjecajem učenja J. Galtunga o “strukturnom nasilju” i P. Freirea o oslobađanju od opresije “kulturnom akcijom”. Pod tim utjecajem okrenuli su se pitanjima nejednakosti, siromaštva, ovisnosti i opresije, povezuju se s pokretima za oslobođenje i sudjeluju u akcijama za društvenu promjenu. Vjerujući da mir nije moguć bez osiguranja pravde, promiču pojam pozitivnog mira temeljen na zaštiti ljudskih prava i sloboda.
- *Nuklearna prijetnja i razoružanje* – strah od nuklearne kataklizme navodi mirovne aktiviste krajem 1970-ih godina na izradu obrazovnih programa i materijala koji se bave pitanjima utrke u naoružanju, militarizma, blokovske podjele svijeta i nuklearne prijetnje. S obzirom na to da obrazovanje shvaćaju kao proces i akciju, cilj im je osposobiti mlade za kritički pristup miru temeljenom na doktrini o ravnoteži straha, kao i za provođenje civilnih akcija, uz prihvaćanje antimilitarističkog svjetonazora. U tom cilju oni uvode nove sadržaje (statistički podaci o naoružanju i krizi okoliša) i nove metode iskustvenog, aktivnog i anticipativnog učenja (istraživački projekti, izrada scenarija okončanja rata i izgradnje mira, simulacija i diskusija).
- *Nenasilno rješavanje sukoba* – početkom 1990-ih godina obrazovanje za mir okreće se ideji pozitivnog mira i miru kao općeljudskoj vrijednosti. U središte obrazovnih nastojanja dolazi učenik i njegova neposredna zajednica. Sukobi se shvaćaju kao izvor

učenja i razvoja. Pozornost se posvećuje učenju metoda i tehnika nenasilnog rješavanja sukoba što obuhvaća razvoj vještina komunikacije, dijaloga i argumentiranog debatiranja, posredovanja i pregovaranja, aktivnog slušanja, snošljivosti, suradničkog učenja te osvještavanja stereotipa i predrasuda. Umjesto nadmetanja, uči se sudjelovati i surađivati u odlučivanju. Mirovne škole i mirovni razredi postaju mjesta na kojima se njeguje kultura mira i nenasilja uz primjenu tehnika posredovanja i pregovaranja među učenicima.

- *Kultura mira* – od sredine 1990-ih obrazovanje za mir tješnje se povezuje s interkulturalnim obrazovanjem i obrazovanjem za ljudska prava kao temeljima izgradnje kulture mira. Ističe se da suzbijanje nasilja pretpostavlja poštivanje ljudskih prava, jednakosti i vladavine prava. U skladu s tim, traži se da se mirovno obrazovanje usmjeri na razvoj svijesti pojedinca o potrebi poštivanja dostojanstva osobe i na preuzimanje osobne odgovornosti za mir na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. Osim nenasilnog rješavanja i upravljanja sukobima, učenike se poučava asertivnom ponašanjem, tj. iskazivanju i argumentiranoj obrani vlastitih stavova. Tijekom agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu brojne nevladine udruge uvode mirovno obrazovanje u izbjegličke i prognaničke kampove, škole i ratom stradale lokalne zajednice uz potporu međunarodne zajednice i uz korištenje novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Ideju kulture mira nastalu krajem 2. svjetskog rata prvenstveno je promovirao UNESCO (Organizacija za obrazovanje, znanost i kulturu Ujedinjenih naroda) te je time izgradnja mira dobila institucionalnu pozadinu na globalnoj razini (*Brief History of the Concept of a Culture of Peace*). Pojam kultura mira nastao je krajem Hladnog rata a formuliran 1989. na Kongresu o miru održanog u Africi. Naime, sam pojam je potekao prije Kongresa i to 1986., iz Peruanske obrazovne inicijative te Izjave o nasilju u Sevillei formuliranom iste godine u kojem su znanstvenici cijelog svijeta kategorično izjavili da rat nije rezultat, niti ga se može opravdati determinacijom gena, nasilnih mozgova, ljudske prirode ili instinkta nego je, naprotiv - društveni izum. Stoga, vrsta koja je izumila rat, sposobna je izumiti i mir.

Imenujući 2000. godinu Međunarodnom godinom kulture mira, članice Ujedinjenih naroda simbolički su označile novo usmjerenje globalne politike u novom tisućljeću. Period od 2001. do 2010. godine proglašen je Međunarodnim desetljećem za kulturu mira i nenasilja za djecu svijeta pri čemu je kultura mira definirana «vrijednostima, stavovima i ponašanjima koji

odražavaju i inspiriraju socijalne odnose na temelju principa slobode, pravde i demokracije, svih ljudskih prava, tolerancije i solidarnosti a koji se odriču nasilja te nastoje spriječiti konflikte time što se usmjeravaju na rješavanje uzroka problema kroz dijalog i pregovore te koji jamče potpuno raspolaganje svim pravima i sredstvima za sudjelovanje u razvoju svojih društava» (Culture of Peace, UNESCO).

Najpotpunija definicija kulture mira je ona UN-a (1999), koja ju opisuje kao skup vrijednosti, stavova, tradicija, obrazaca ponašanja te načina življenja osnovana na:

- poštivanju života, okončanju nasilja te promociji i praksi nenasilja kroz obrazovanje, dijalog i suradnju;
- potpunom poštovanju principa suverenosti, teritorijalnog integriteta i političke neovisnosti država te izostanka intervencije po pitanjima koja su u svojoj osnovi unutar nacionalne jurisdikcije bilo koje države, u skladu s Poveljom UN-a i međunarodnog prava;
- potpunom poštovanju i promociji svih ljudskih prava i temeljnih sloboda;
- predanosti mirnom rješavanju sukoba;
- naporima za udovoljavanje potrebama razvoja i okoliša za sadašnje i buduće generacije;
- poštovanju i promociji prava na razvoj;
- poštovanju i promociji jednakih prava i prilika za žene i muškarce;
- poštovanju i promociji prava svih na slobodu izražavanja, mišljenja i informacija.

Kroz mirovno obrazovanje potiče se usvajanje vještina komunikacije, aktivnog slušanja i refleksije, suradnje, empatije i suosjećanja, kritičkog mišljenja i rješavanja problema, umjetničke vještine, zatim umijeće medijacije, pregovaranja i rješenja sukoba, strpljenja i samokontrole, mašte, vođenja i vizije. Osim toga, metode i sadržaj mirovnog obrazovanja usmjerene su na usvajanje određenih stavova poput ekološke osviještenosti, samopoštovanja, tolerancije, poštovanja ljudskog dostojanstva i različitosti, interkulturalnog razumijevanja, rodne osjetljivosti, empatije, nenasilja i pomirenja, društvene odgovornosti i solidarnosti.

Post-konfliktna izgradnja mira je povezana s očuvanjem mira i često podrazumijeva demobilizaciju i reintegracijske programe. No, iako procesi stvaranja i očuvanja mira jesu važan dio mirovne tranzicije, ipak nisu dovoljni za dugoročne potrebe i izgradnju dugotrajnog mira. Ova dugoročna perspektiva je ključna za buduće prevencije nasilje i promocije mirnije

budućnosti (Maiese, 2003). Drugi integralni dio izgradnje mira je reduciranje posljedica ratnih neprijateljstava kroz popravljane i transformaciju narušenih odnosa.

Jedna od važnijih stvari u odnosu jest i definiranje zajedničke budućiosti, odnosno, formiranje konsenzusa oko vizije o zajedničkoj budućiosti. S obzirom da su nekad sukobljene strane imale nasilnu prošlost važno je odrediti cilj u budućiosti kako bi daljnji koraci mogli biti istom podređeni. Na tom tragu, izrazito je važno razvijati pretpostavke za ostvarivanje ljudskih prava koja su tijekom ratnog razdoblja bila uglavnom deklarativne prirode. Naime, učenje o ljudskim pravima, usvajanje stavova i vještina za promicanje i zaštitu ljudskih prava i stvaranje okoline za življenje u ljudskim pravima, predstavljaju važna sredstva društvene promjene (Pribičević Gelb, 2008.). U Hrvatskoj, kao zemlji s ratnim iskustvom, nije dostatna promocija kulture ljudskih prava samo kroz neformalne oblike obrazovanja građana koju najčešće provode nevladine udruge, već je potreban ozbiljan institucionalan angažman kako bi se učenje o ljudskim pravima uvelo u školski sustav.

Izgradnja kulture mira ne znači rad na suzbijanju svih sukoba ili igoriranje postojanja istih jer bi to značilo zalagati se za poništavanje svih neslaganja interesa, gledišta ili ponašanja ljudi ili grupa – što je nemoguća i demokratski upitna ideja. Naprotiv, važno je naučiti i usvojiti načine kako se nositi s konfliktnim situacijama na konstruktivan način koji može dovesti do pozitivnih ishoda za pojedince i društvo. Općenito, istraživači i *policy makeri* kulture mira podrazumijevaju da izgledi za izgradnju istinski trajna mira ne ovise presudno o preuzimanju modela demokracije zapadnih zemalja u ostalom svijetu – takvi izgledi, štoviše, nisu realni, demokratski utemeljeni niti interkulturalno osjetljivi – već o sposobnostima postojećih kultura i društava na njihovim sadašnjim stupnjevima razvoja da mobiliziraju snage mira.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

*“It is not enough to win a war;
it is more important to organize the peace.”*
(Aristotel)

U mističkom i kozmičkom smislu, rat je borba između svjetla i tame. Idealno gledajući, cilj rata jest uništiti zlo, te uspostaviti mir, pravdu i sklad na kozmičkom i društvenom području. Međutim, u realnom ratu što se vodi oružjem, rat je brutalna, okrutna, i apokaliptična stvarnost, a njegove žrtve plaćaju krvavi i preskupi danak. Tužno je na početku 21. stoljeća navoditi podatke o dramatičnom porastu civilnih žrtava rata, gotovo više nego u dosadašnjoj povijesti oružanih sukoba. A među ratnim civilnim žrtvama najnedužnija su zasigurno djeca. Djetinjstvo u različitim kulturama, društvima i religijama simbol prirodne jednostavnosti i spontanosti, dok su djeca znak miroljubljivosti i nevinosti. U oružanim sukobima što ih vode odrasli, djeca često ostaju nezaštićena, izložena teškim stradanjima jer se ne mogu sakriti ili pobjeći pa moraju protiv svoje volje biti dijelom rata kao njegove tragične i nevine žrtve. Unatoč raznim međunarodnim konvencijama i zaštitnom djelovanju UN-a, UNICEF-a i ostalih međunarodnih organizacija, kao i organizacija civilnog društva, djeca i dalje (izravno ili neizravno) stradavaju u ratu, a neke posljedice tih stradanja neće se nikada otkloniti.

Izbjeglica je svaka osoba koja se nalazi izvan zemlje koje je državljanin, zbog opravdanog straha od progona zbog rase, vjeroispovijesti, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili zbog političkog uvjerenja i nemogućće joj je da se koristi, ili se zbog straha ne želi koristiti zaštitom te zemlje. Broj Izbjegllice su zbog rata suočene s gubitkom doma, s nesrećama svojih najbližih, s nemogućnošću pohađanja škola, izgubljenim ritmom svakidašnjeg života i udarima iznenađujućih i novih okolnosti. Svako prognanstvo i izbjeglištvo, a pogotovu ono trajnije, izaziva probleme i potrebe koje izlaze iz okvira primarnih, nužnih za preživljavanje, te se uistinu postavlja pitanje socijalne integracije izbjeglica u novu sredinu.

Visoki povjerenik za izbjeglice Ujedinjenih Naroda ukazuje na postojanje oko 19 milijuna izbjeglica iz 109 zemalja svijeta. Broj tražitelja azila u Europskoj Uniji gotovo se utrostručio u odnosu na razdoblje od 2008. do 2010. U usporedbi s 2014. godinom, kada je broj tražitelja azila bio 626 tisuća, do sredine rujna ove godine zaštitu je zatražilo oko 700 tisuća osoba, a očekuje se da bi ih do kraja godine moglo biti i više od milijun.

Međunarodnopravne osnove na kojima se zasniva zaštita prava i prava na obrazovanje izbjeglica u okviru međunarodnih konvencija i Deklaracije o ljudskim pravima često se pokazuje nedovoljnima za zaštitu velikog broja izbjeglica. Razlike koje se ponekad zasnivaju na protekciji pojedinih grupa izbjeglica ili na nedovoljnom angažmanu za pomoć izbjeglicama proizlaze najčešće iz različitosti interesa i ekonomskih mogućnosti. To dovodi do nepotpunosti provođenja pojedinih mjera ili različitosti sprovođenja zaštite prava izbjeglica na obrazovanje. Mnoga prava, legalno potpuno određena (recimo pravo na obrazovanje), pokazuju se kao pravno neprimjenjiva u pojedinim slučajevima, kad se nasuprot njima kao važniji stavlja neki interes zajednice ili pojedine države. Tako pravo država u procesu svojeg definiranja i tumačenja međunarodnih ljudskopravnih odredbi dovodi ponekad do odmicanja od intencija same Opće deklaracije o ljudskim pravima.

Kao što smo vidjeli u radu, poteškoće u ostvarivanju prava na obrazovanje izbjeglica su mnogobrojne. Za kvalitetno obrazovanje izbjeglica potrebni su značajni materijalni (financijski) i ljudski resursi, koje vlade država prihvata nisu prethodno predvidjele. Stoga je obrazovanje izbjeglica općenito na vrlo niskoj razini kvalitete s neučinkovitim indikatorima unosa i ishoda obrazovanja. Do uključivanja djece izbjeglica u obavezno osnovnoškolsko obrazovanje najčešće prođe i nekoliko mjeseci, dok neka djeca zbog administrativnih poteškoća nikada niti ne dobiju pristup redovnom obrazovanju. Omjer učitelja i učenika je čak 1:70 i u mnogim situacijama ti isti učitelji nemaju niti 10 dana obuke za rad sa specifičnom skupinom izbjeglica. Osim toga, jezične barijere sprečavaju pristup obrazovanju djeci izbjeglicama, a pripremna nastava za učenike koji ne znaju ili nedostavno znaju jezik zemlje domaćina za uključivanje u obavezno osnovnoškolsko obrazovanje, ne provodi se sustavno. U većini slučajeva redovne škole ne nude mogućnost učenja jezika, povijesti i kulture izbjeglica za same izbjeglice kao i za ostalu zainteresiranu djecu. Ukoliko i pohađaju škole, djeca izbjeglice u školama nailaze na diskriminaciju i segregaciju od strane kako učenika, tako i učitelja.

Dakle, pravo izbjeglica na obrazovanje, usprkos brojnim pozitivnim međunarodnim standardima i instrumentima njegove zaštite, nije u potpunosti ispoštovano i provedeno iz mnogobrojnih razloga – najčešće zbog neprovođenja odredbi tih istih instrumenata zaštite prava izbjeglica od strane vlada država koje su te dokumente potpisale i ratificirale i time se obvezale na njihovo provođenje. Stoga je na rješavanju spomenutih problema u obrazovanju izbjeglica potrebno i dalje raditi na svim razinama. Najznačajnije promjene, složiti ćemo se, moguće je ostvariti na razini obrazovanja – međusobnim povezivanjem globalnog, interkulturalnog

obrazovanja i obrazovanja za mir, odnosno uspostavom cjelovitog građanskog odgoja i obrazovanja prema uspostavi kulture mira temeljne na poštivanju ljudskih prava i demokratskog građanstva.

Aspekti dominacije prisutni su u mnogim oblicima, te duboko ukorijenjeni u strukture naših obrazovnih sustava. Postojeći obrazovni model u velikoj je mjeri odraz te dominacije. Kritike upućene tome modelu naglašavaju da je on uzrok sukoba između pojedinaca i naroda, posebno ako pripadaju različitim kulturama, vjerama, društvenim skupinama ili imaju drugačiji način razmišljanja. Razdvajanjem tema i njihovim kategoriziranjem stvaramo hijerarhijska znanja i obezvrjeđujemo druge načine učenja i razmišljanja. Ovaj proces fragmentiranog obrazovanja uzrokuje odvojenost zbog koje nismo dijelom usko povezanog svijeta te ne možemo početi graditi mostove kojima bismo pristupili drugima, upoznali ih i razumjeli.

Obrazovanje o ljudskim pravima, kojim se promiče znanje o pravima, te poštivanje i tolerancija, dokazano je snažan način borbe protiv diskriminacije temeljene na religijskog pripadnosti, boji kože, porijeklu ili nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti. Mijenjanjem postojećih obrazaca obrazovanja u skladu sa zahtjevom za ostvarivanjem sve četiri dimenzije prava na obrazovanje (raspoloživost, dostupnost, prihvatljivost i prilagodljivost) za izbjeglice, učinio bi se snažan utjecaj na formalno i neformalno obrazovanje, koje će odigrati značajnu ulogu u osvješćivanju pojedinaca kolika je uistinu njihova stvarna moć u oblikovanju vlastite budućnosti i budućnosti globalnog društva. Prebacivanjem fokusa na transformaciju, od kulture reprodukcije i dominacije prema kulturi partnerstva temeljenoj na dijalogu i suradnji, obrazovanjem bi se mijenjala čvrsta pravila današnjeg društvenog poretka i vratilo ljudskog dostojanstva na sam vrh popisa ovozemaljskih vrijednosti.

Konačno, potreba za ostvarivanjem prava na obrazovanje izbjeglica, s ciljem napretka prema boljem shvaćanju trenutnih problema u svijetu i njihovih učinaka na lokalnoj i globalnoj razini, nije samo prijevika potreba već i moralni izazov u današnjem svijetu. Obrazovanje trebamo shvatiti kao, najčešće jedino, sigurno sidro u vremenu velike nesigurnosti i kao načinom prevladavanja trauma, pa i integracije u nova, nadamo se, sretnija društva.

LITERATURA

1. Andrassy, J., Bakotić, B., Vukas, B., (1998), *Međunarodno pravo 1*, Zagreb: Školska knjiga.
2. Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B., (2006), *Međunarodno pravo 3*, Zagreb: Školska knjiga.
3. Bakalović, V., Fazliu, B. (2015), *Vodič za prevoditelje u radu s izbjeglicama i tražiteljima azila*. Centar za mirovne studije, Zagreb: Kerschoffset.
4. Barber, B. R. i Battistoni, R. M. (1992), *Education for Democracy: Citizenship, Community, Service*. Kendal/Hunat.
5. Baričević, V. (2013). *Europske integracije i usvajanje europskih politika azilne zaštite u Hrvatskoj: prava osoba pod zaštitom njihova integracija u društvo*. U: Župarić-Iljić, D. (ur.). Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj. Zagreb: Centar za mirovne studije, str. 99–130.
6. Baričević, V. (2015), *Izbjeglička i migracijska pitanja kao izvor trajne krize Europske unije: neuspjeh europskih politika azila i migracija*. *Političke analize*, 6(23): 3-14.
7. Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H. & Dasen, P. R. (2002). *Cross-cultural psychology: Research and applications*. New York: Cambridge University Press.
8. Burde, D. (2005), *Education in Crisis Situations: Mapping the Field*. Washington, D.C.: Creative Associates/Basic Education Support Project, United States Agency for International Development.
9. Bužinkić, E. Kranjec, J. (2012), *Integracijske politike i prakse u sustavu azila u Republici Hrvatskoj: Uključivanje azilanata i stranaca pod supsidijarnom zaštitom u hrvatsko društvo*. (ur.) Bužinkić, E., Centar za mirovne studije, Zagreb: ACT Printlab d.o.o.
10. Byram, M. (2000), *Assessing intercultural competence in language teaching*. *Sprogforum*, 18(6), (pp. 8-13). Dostupno na: <http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/sprogforum/Espr18/byram.html> (8. lipnja 2016).
11. Centar Sjever-Jug Vijeća Europe, (2008), *Smjernice za globalno obrazovanje*. Lisabon: Centar Sjever-Jug Vijeća Europe.
12. CMS (2015), *Ne/Pripadanje: Priče o nama*, (ur) Jurlina, P. Zagreb: Kerschoffset.
13. Coombs, P. and Ahmed, M. (1974), *Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help*, Baltimore, John Hopkins University Press.

14. Čačić-Kumpes, J. (2004), *Interkulturalizam u obrazovanju: koncepti i razvojne mogućnosti*. *Povijest u nastavi*, 2(2-4), 305-321.
15. Damjanović, I., Tomičević, L. (2004), *Pravni položaj izbjeglica*. *Pravnik*, 38, 2(79).
16. Dryden-Peterson, S. (2011). *Refugee Education: A Global Review*. Geneva: UNHCR.
17. Europska konvencija o državljanstvu (1997), *Narodne novine*”, broj 41/01.
18. Eurostat (2014), *Asylum in the EU28: Large Increase to Almost 435 000 Asylum Applicants Registered in the EU28 in 2013*. http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-14-46_en.pdf (25. svibnja 2016.)
19. Eurostat (2015a). *Asylum in the EU: The Number of Asylum Applicants in the EU Jumped to More than 625 000 in 2014*. <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-press-releases/-/3-20032015-BP> (29. svibnja 2016.)
20. Eurostat (2015b). *EU Member States Granted Protection to More than 185 000 Asylum Seekers in 2014*. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6827382/3-12052015-AP-EN.pdf/6733f080-c072-4bf5-91fc-f591abf28176> (30. svibnja 2016.)
21. Gvozdanović, A., Potočnik, A. (2009), *Mladi i izgradnja mira*. Zagreb: Centar za mirovne studije Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
22. Fabijanić Gagro, S. (2008a), *Zaštita djece u oružanim sukobima u skladu s rezolucijama Vijeća sigurnosti UN-a*. *Zbornik PFZ*, 58, (3) 747-778.
23. Fabijanić Gagro, S. (2008b), *Promjena kvalifikacije oružanog sukoba*. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 29(2): 1067-1092.
24. Fabijanić Gagro, S., Poropat, L. (2015), *Uloga i aktivnosti tijela ujedinjenih naroda u zaštiti djece u oružanim sukobima*. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (1991), 36 (2), 759-786.
25. Flego, G. (2007), *Uključenost, suradnja i uloga kulture*. *Politička misao*, 44 (4): 155 – 160.
26. Frontex (2014). *Annual Risk Analysis 2014*. http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2014.pdf (29. svibnja 2016.)
27. Frontex (2015a). *Migratory Routes Map*. <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/> (26. listopada 2015.)
28. Frontex (2015b). *Western Balkan Route*. <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/western-balkan-route/> (26. listopada 2015.)
29. Grgurić, I. (2004), *Globalizacija, rast, nejednakost i siromaštvo*. *Financijska teorija i praksa* 28 (2): 235-250.

30. Hatton, T. J. (2005). *European Asylum Policy*. National Institute Economic Review. 194 (1): 106–119.
31. Hefner, R.W. (1998), *Civil society and democracy*. Civnet Journal, 2 (3).
32. INEE (2010), *Minimum Standards for Education: Preparedness, Response, Recovery*. New York: INEE.
33. Jastram, K., Achiron, M. (CESI) (2004), *Zaštita izbjeglica: Vodič kroz međunarodno izbjegličko pravo*. Međuplanetarni savez i UNHCR.
34. Jelavić, A. (2010), *Međunarodni oružani sukobi na moru*. Naše more, 57(3-4): 170-178.
35. Jonjić, P. (1989), *Izbjeglice, azilijanti i problemi ostvarivanja prava*. Revija za socijologiju, 20(3-4): 341-350.
36. Kabakov, A. (1990), *No Return*. New York: William Morrow and Co.
37. Konvencija o statusu izbjeglica, Ženeva, 28.07.1951. Službeni list FNRJ, Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 7/60.
38. Kotze, L. (2006), *Peacebuilding – The Asian Perspective*. Tokyo.
39. Kranjec, J. (2014), *Što je integracija?*, U: *Interkulturalne prakse – S izbjeglicama i za izbjeglice*, (ur.) Vidović, T., Zagreb: Kerschoffset, 10-14.
40. Kranjec, J., Vidović, T. (2015), *Prijedlog modela interkulturalnog obrazovanja u školama u svrhu izgradnje poštovanja i uzajamnog razumijevanja različitih grupa*. CMS.
41. Lalić Novak, G., Kraljević, R. (2014), *Zaštita izbjeglica i ranjivih skupina migranata*. Zagreb: Crveni križ.
42. Lapaš, D. (2008), *Međunarodnopravna zaštita izbjeglica*. Zagreb: Hrvatski pravni centar (monografija).
43. Machel, G. (1996), *Impact of armed conflict on children*. UNICEF Report.
44. Mackinnon, H. (2014), *Education in emergencies: The case of the DADAAB refugee camps*. Policy Brief, 47, 2-12.
45. Maiese, M. (2003), *What it Means to Build a Lasting Peace*. Dostupno na: <http://www.beyondintractability.org/essay/peacebuilding/> (9. lipnja 2016).
46. Maleš, D. (2002), *Obrazovanje – osnovno ljudsko pravo*. Napredak, 143 (4), 4: 389-402.
47. McCarthy, J. (1996), *Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*. Pennington: Darwin Press, Incorporated.
48. Mougnotte, A. (1995), *Odgajati za demokraciju*. Educa.

49. Neumayer, E. (2005). Asylum Recognition Rates in Western Europe: Their Determinance, Variation and Lack of Convergence. *Journal of Conflict Resolution*. 49 (1): 43–66.
50. Ninčević, M. (2009), *Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište*. Nova prisutnost 7 (2009) 1, 59-84.
51. OECD (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj) (2015). *Is This Humanitarian Migration Crisis Different?* Migration Policy Debates. 7. Dostupno na: <http://www.oecd.org/migration/Is-this-refugee-crisis-different.pdf> (25. svibnja 2016.)
52. Penninx, R. (2007). *Integration Processes of Migrants: Research Findings and Policy Challenges*, Migracijske teme.
53. Pribičević Gelb, D. (2008), *Ljudska prava mogu biti i važno sredstvo društvene transformacije*, U: Zenerović, Šloser, I. (ur), 2008., 52-53. Zenerović, Šloser, ur.(2008) *Bilješke o društvenoj promjeni*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
54. Redding, S. (1991), *What Is a School Community, Anyway?* School Community Journal, 1 (2), 7-9.
55. Renna, T. (1980), *Peace Eduaction: An Historical Overview*. Peace and Change. 6 (1-2): 61-65.
56. Robertson, R. (1992), *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Sage and Theory, *Culture and Society Journal*.
57. Robinson, B. (1999), *Open and Distance Learning in the Gobi Desert: Non- formal Education for Nomadic Women*, Distance Education: An International Journal, University of Queensland.
58. Rogers, N. (2002). *Minimal Standards for Reception*. European Journal of Migration and Law. 13 (4): 215–230.
59. Singh, K. (2010), Report of the Special Rapporteur on the right to education. United Nations.
60. Spajić-Vrkaš, V. (1993), *Kultura i škola*. U Drandić, B. (ur.), Priručnik za ravnatelje. Zagreb: Znamen, 147-177.
61. Spajić-Vrkaš, V. (1999a), *Globalizacija i izobrazba: Apokalipsa raja ili rajska apokalipsa*. Društvena istraživanja, 8 (4): 579-600.
62. Spajić-Vrkaš, V. (1999b). *Međunarodna polazišta razvoja odgoja i obrazovanja*. U: Mijatović, A. (ur.). Osnove suvremene pedagogije. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor: 615-638.

63. Spajić-Vrkaš, V., Kukoč, M., Bašić, S. (2001), *Interdisciplinarni rječnik (obrazovanja za ljudska prava i demokraciju)*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO.
64. Spajić-Vrkaš, V. i sur. (2004), *Poučavati prava i slobode*. Zagreb: Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
65. Spajić-Vrkaš, V. (2014), *Kulturne razlike, građanstvo i obrazovanje*. U: Hrvatić, N. (ur.) *Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti*. Zagreb: Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici, 3-17.
66. Stav, URL: <http://stav.cenzura.hr/kad-izbjeglice-postanu-azilanti-i-zaposle-se-u-hrvatskoj/>, (21. svibnja, 2016).
67. Širanović, A. (2012), *Pravo na obrazovanje između zakonske regulative i prakse*. U: Nikolić, Milena (ur.). *Unapređenje kvalitete života djece i mladih*. Tuzla: Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih, 63-73.
68. Tomaševski, K. (2001) *Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable*, (3). Gothenburg: Swedish International Development Cooperation Agency, Sida.
69. Tomaševski, K. (2004), *Manual on Rights-Based Education: Global Human Rights Requirements Made Simple*. Bangkok: UNESCO Bangkok.
70. Tomaševski, K. (2006), *Human Rights Obligations in Education: The 4-A Scheme*. UN Report on Education, Nijmegen: Wolf Legal Publishers. 148.
71. UN. Opća deklaracija o ljudskim pravima, (1948), URL: <http://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Deklaracijaljrp.pdf>, (20. svibnja, 2016).
72. UN. Konvencija o pravima djeteta (1989), URL: <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/ujedinjeni-narodi/konvencija-o-pravima-djeteta/>, (20. svibnja, 2016).
73. *United Nations Cyberschoolbus: Peace Eduaction* (1996), Dostupno na: www.un.org/cyberschoolbus/peace/frame.htm, (14. lipnja, 2016)
74. UN, (1992), *United Nations Agenda for Peace*. Dostupno na: http://www.dadalos.org/frieden_sr/grundkurs_2/agenda.htm, (13. lipnja, 2016.)
75. United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO), (2006), *Synergies between formal and non-formal education: an overview of good practices*. Section for Literacy and Non Formal education, Division of Basic Education, Education Sector, UNESCO.

76. UNHCR, (2001), *Learning for a Future: Refugee Education in Developing Countries*. Switzerland: Presses Centrales Lausanne.
77. UNHCR, (2013), *A new beginning: Refugee Integration in Europe*. Dostupno na: <http://www.refworld.org/pdfid/522980604.pdf> (9. lipnja, 2016).
78. UNHCR (Visoko povjereništvo Ujedinjenih naroda za izbjeglice) (2014a), *Asylum Trends 2014: Level and Trends in Industrialized Countries*. <http://www.unhcr.org/551128679.html> (30. svibnja 2016.)
79. UNHCR (Visoko povjereništvo Ujedinjenih naroda za izbjeglice) (2014b), *Global Trends: Forced Displacement in 2014*. <http://unhcr.org/556725e69.pdf> (1. lipnja 2016.)
80. UNHCR (Visoko povjereništvo Ujedinjenih naroda za izbjeglice) (2015a). *Europe: Syrian Asylum Applications*. Dostupno na: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/asylum.php> (30. listopada 2010.)
81. UNHCR (Visoko povjereništvo Ujedinjenih naroda za izbjeglice) (2015b), *Global Conflicts and Human Displacement: 21st Century Challenges*, Delivered by Antonio Guterres, UN High Commissioner for Refugees. <http://www.unhcr.org/55ba370f9.html> (30. svibnja 2016.)
82. UNICEF (2007), *A Human Rights-Based Approach to Education for All*, URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001548/154861e.pdf> , (21. svibnja, 2016).
83. Urry, J. (1996), *Globalisation and Citizenship*. Lancaster: Department of Sociology, Lancaster University.
84. Zakon o azilu (2004), NN 79/2007, 88/2010.
85. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (2015), NN 70/15. URL: <http://www.zakon.hr/z/798/Zakon-o-me%C4%91unardnoj-i-privremenoj-za%C5%A1titi>, (21. svibnja, 2016).